

300958

ÁLLAM ÉS JOG

TANULMÁNYOK AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL

Közéteszi:

Állam- és Jogtudományi Intézet

2. szám

Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó

Budapest, 1953

ÁLLAM ÉS JOG

TANULMÁNYOK AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL

Közzéteszi:

Állam- és Jogtudományi Intézet

2. szám

Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó

Budapest, 1953

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО
Институт Государства и права — Будапешт

ÉTAT ET DROIT
Institut des Sciences Politiques et du Droit — Budapest

STAAT UND RECHT
Institut für Staats- und Rechtswissenschaft — Budapest

Felelős szerkesztő :

Vas Tibor

Szerkesztők :

Kéri József Pap Tibor

F. k. : Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó mb. vezetője

Megjelent 1060 példányban 9¹/₄ (A/5) ív terjedelemben
Ez a könyv az MNOSz 5601—50 A szerint készült

1-530330 Athenaeum (F. v. Spornyi Béla)

Névai László,
egyetemi tanár,
a jogi tudományok kandidátusa

Mérföldkő az emberiség történetében

»Sztálin elvtárs úttörő, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt alapvető művét: »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban«, valamint Sztálin elvtársnak a XIX. kongresszuson elhangzott nagyjelentőségű, messzi távlatokat feltáró beszédét és a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának egész anyagát pártunk és államunk politikai, ideológiai, gazdasági, kulturális és szervezeti tevékenységének vezérfonalává kell tenni, s ami viszonyainkra értelemszerűen, következetesen kell alkalmazni.« (A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1952. október 23-i határozatából.)

I. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. Kongresszusa korunknak messze kimagasló, világtörténelmi jelentőségű eseménye, mely új fejezetet nyitott a párt, a szovjet állam és a nemzetközi munkásmozgalom történetében. A kongresszus határozott választ adott mindazokra a legfontosabb kérdésekre, melyek a Szovjetunióban a kommunista társadalom felépítésével, nemzetközi viszonylatban pedig a világ népeinek a békéért, a nemzeti elnyomás és a tökéletes kizsákmányolás ellen folytatott küzdelmével kapcsolatosak, egyben fátkyaként világította meg azt az utat is, melyen a népi demokratikus országok haladnak a szocializmus építése során. Joggal mondotta Rákosi elvtárs a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége előtt tartott beszámolójában, hogy »ez a kongresszus mérföldkövet jelent az egész emberiség történetében.«¹

Különös mértékben megnövekedett a XIX. pártkongresszus jelentősége és hatása annak következtében, hogy néhány nappal

¹ Társadalmi Szemle. 1952. 10. sz. 958. old.

előtte került közzétételre *Sztálin* elvtársnak »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című tanulmánya, a marxizmus-leninizmus e nagyszerű gyarapítása, mely úgyszólván alapját képezte a kongresszus egész munkájának. A kongresszusi anyag és *Sztálin* elvtárs tanulmánya szoros egységet alkot. A kongresszus beszámolóí, a felszólalások és a határozatok a részletekbe menően dokumentálták Mikojan elvtárs szavait: »A világtörténelem és Hazánk története mai szakaszában elképzelhetetlen anélkül élnünk, építenünk és harcolnunk, hogy ne sajátitanók el alaposan mindazt az újat, amivel *Sztálin* elvtárs gazdagította a társadalmi fejlődés törvényeiről és útjairól szóló marxista-leninista tudományt.«²

E megállapítás szószerint érvényes ránk is. *Sztálin* elvtárs munkája és az SZKP XIX. kongresszusának anyaga »valóságos kincsesbánya« számunkra. »Abban a mértékben — mondotta *Rákosi* elvtárs — ahogy a népi demokráciák megalapozzák és építik szocializmusukat, egyre inkább hasonlítanak problémáik a Szovjetunióéihoz... A legtöbb kérdés, amely a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusán felmerült, a mi fejlődésünk folyamán, előbb vagy utóbb, más viszonyok között és más formában, de szinte kivétel nélkül, nálunk is jelentkezni fog.«³

E szavak egyben megjelölik *feladatunkat* is. Gondosan kell tanulmányoznunk *Sztálin* elvtárs művét és a XIX. kongresszus anyagát, hogy elsajátítsuk azokat a tanulságokat, melyek segítségével a szocializmus építése során »más viszonyok között és más formában« jelentkező problémáinkra megtaláljuk a megfelelő megoldást. Az anyag elmélyült tanulmányozása és a tapasztalatok értelemszerű, következetes felhasználása: ez a magyar dolgozók — köztük a jogászok — feladata. Az eredmény nem fog elmaradni. »Ahol valamely ország konkrét viszonyaira helyesen alkalmazzák *Marx-Engels-Lenin-Sztálin* tanítását — mondotta Liu Sao-ci elvtárs, Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, az SZKP XIX. kongresszusán — ahol helyesen alkalmazzák azt a tapasztalatot, amelyre a Szovjetunió Kommunista Pártja tett szert a forradalomban és az építőmunkában, ott mindenkor biztos a győzelem.«⁴

II. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa fokozott mértékben domborította ki a szocializmus és kommuniz-

² Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. Budapest, 1952. 262. old.

³ Társadalmi Szemle. hiv. sz. 961. old.

⁴ Tartós békéért, népi demokráciáért. 1952. október 19-i sz.

mus építésének a tudomány fejlesztésével való szükségszerű összefüggését. Maga ez az összefüggés egyik alaptétele a marxizmusnak. A tudományos szocializmus megalapítói és Lenin—Sztálin számtalan megnyilatkozásukban hangsúlyozták azt a tételt, hogy a tudomány mindenirányú fejlesztése és eredményeinek legszélesebbkörű felhasználása nélkül elképzelhetetlen az új társadalom felépítése. A marxizmus-leninizmus, mely maga is tudomány — »a természet és társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének tudománya«⁵ — többek között éppen abban különbözik a burzsoa ideológiától, hogy a tudományt, melynek törvényei az ember akara tától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükrözései, megszabadítja a fejlődését gátló bilincsektől és tudatosan alkalmazza az új társadalom építésében.

A népgazdasági tanácsok I. kongresszusán, 1918. május 26-án tartott beszédében mondotta Lenin: »... csupán a szocializmus szabadítja meg a tudományt burzsoa béklyóitól, a tőke rabigájától, a pizkos tőkés kapzsiság érdekeinek rabságából. Csupán a szocializmus ad lehetőséget arra, hogy széles alapon kiterjesszük és kellőképpen alárendeljük magunknak a társadalmi termelést és a termékelosztást olyan tudományos megfontolások szerint, amelyek arra vonatkoznak, hogy miképpen tegyük valamennyi dolgozó életét a legkönnyebbé, olyanná, amely megteremti számukra a jólét lehetőségét. Csak a szocializmus tudja ezt megvalósítani.«⁶

Leninnek és Sztálinnak egész munkásságát áthatja a tudományról való gondoskodás.

A párt XIX. kongresszusán teljes mélységében és szélességében vetődött fel a tudomány további fejlesztésének feladata.

A háború utáni időszakban az eddiginél még nagyobb mértékben bontakozott ki a szovjet állam főfeladata: a gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munka. Ennek az egységben jelentkező kettős funkciónak mindkét részterülete a legszorosabb kapcsolatban áll a tudomány fejlődésével. Ez a körülmény egyben megszabja a tudomány egyre fokozódó jelentőségét és megbecsülését is a Szovjetunióban. »Minthogy a tudománynak — mondotta Malenkov elvtárs — egyre fokozottabb jelentősége van

⁵ Sztálin: Válasz az elvtársaknak. Melléklet »A Marxizmus-Leninizmus Kiskönyvtára« 63. számához. Budapest, 1950. 10—11. old.

⁶ Lenin Művei. 27. köt. Budapest, 1952. 418. old.

társadalmunk életében, a párt állandóan gondot fordít a tudomány fejlesztésére.⁷

A fejlődésnek az a két vonala, mellyel a kongresszuson a Központi Bizottság beszámolója a világ gazdasági helyzetének általános képét jellemezte, teljes mértékben alkalmazható a tudomány helyzetére is. *Az egyik vonal*: a békés célok szolgálatába állított tudomány szakadatlan fellendülésének vonala a Szovjetunióban és a népi demokratikus államokban. Ezekben az országokban egyenletesen és töretlenül fejlődik a tudomány a párt és az állam nagyarányú támogatása mellett; eredményeit — a tudomány és a gyakorlat egységének jegyében — a termelés fejlesztésének, a nép anyagi és kulturális életszínvonalának emelésének szolgálatába állítják.

A másik vonal: a kapitalizmus reakciós »tudományának« vonala, mely jelentős részben egyhelyben topog, vagy vissza fejlődik, ahol pedig viszonylagos előrehaladást mutat, ott eredményeit — akárcsak egyéb területeken is — a rombolás, a háborús pusztítás szolgálatába állítják. A tőkés országokban a gazdaság mellett a tudományt is militarizálják. Az imperializmus országában élő haladó tudósok küzdelmet hősies küzdelmet vívnak a békés fejlődés céljait szolgáló igazi tudományért.

A kongresszus új, hatalmas távlatokat nyitott a szovjet tudomány előtt. »Tovább kell fejlesztenünk az élenjáró szovjet tudományt, hogy az első helyet foglalja el a világ tudományában« — mondotta Malenkov elvtárs a párt belpolitikai feladatainak felsorolásakor.⁸ Az ötödik ötéves terv a szovjet tudományt nagyarányú állami támogatásban részesíti. A tudományos intézetek és főiskolák 1951—1955-ben még fokozottabb lehetőségeket nyerne munkájuk kibővítésére. Az aspirantura révén az előző ötéves tervhez képest kb. kétszeresére növelik a tudományos és tudományos-oktató káderek képzését, a tudományos intézmények fejlesztésének beruházási összegei pedig mintegy 50%-kal emelkednek. A tudomány erőit még nagyobb mértékben vonják be a népgazdaság fejlesztésével és az élenjáró tapasztalatok általánosításával összefüggő problémák megoldásába, biztosítják a tudományos felfedezések széleskörű gyakorlati alkalmazását. Szaburov elvtárs beszéde és az ötödik ötéves terv irányelvei nyomatékosan emelik ki a tudomány és a gyakorlat szoros kapcsolatának követelményét, ugyanakkor azonban óva intenek e tétel hamisan egyszerűsítő, szólamszerű alkalmazásától is: nem szabad háttérbe

⁷ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 85. old.

⁸ U. o. 93. old.

szorítani a tudomány elméleti kérdéseit, hanem »minden módon támogatni kell a tudósokat abban, hogy a tudomány minden területén tanulmányozhassák az elméleti problémákat»; emellett szorosabbra kell fűzni a tudomány és a termelés kapcsolatát.

III. A tudomány és a gyakorlat elválaszthatatlan egységének követelménye különös élességgel jelentkezik éppen a *társadalomtudományok* terén, ahol az elszakadás veszélye — a társadalomtudományok jellegénél fogva — mindig fenyegetőbb, mint a természettudományoknál. »Előrehaladásunk feladatai — mondotta Malenkov elvtárs — arra kötelezik a pártfunkcionáriusokat, a *társadalomtudományok terén működő dolgozókat*, s elsősorban a közgazdászokat, hogy *Sztálin* elvtárs programmerejű útmutatásait követve, minden vonatkozásban kidolgozzák a marxista-leninista elmélet kérdéseit, elválaszthatatlan kapcsolatban a gyakorlati építőmunkával.⁹ A kiemelt rész a *jogászokhoz* is szól.

Az a szigorú bírálat, melyben A. N. Poszkrjobjisev részeseítette a kongresszuson a jogászokat, lényegileg szintén a *kommunista építés gyakorlati problémáinak elhanyagolását*, »az állam és jog legidőszerűbb, életbevágóan fontos kérdései« feldolgozásának mellőzését rója fel. Az állam és jog időszerű kérdései pedig napról napra tömegesen vetődnek fel és követelnek megoldást mind a jogalkotás és a jogalkalmazás tudományos támogatása, mind az állami szervek tevékenysége elvi és gyakorlati problémáinak tudományos feldolgozása irányában.

A magyar jogászoknak a legkevésbé sincs joguk arra, hogy a bíráló szavak olvastakor elforduljanak: »Szerencsére nem rólunk van szó!« Nemesak hogy rólunk is van szó, hanem egyenesen be kell ismerni, hogy a felrótt hiányosságok nálunk még fokozottabb mértékben jelentkeznek. Azok, akik esetleg hajlamosak lennének arra, hogy e megállapítást szokványos önvádaskodásnak minősítsék, gondolják meg: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában, a szocializmus alapjainak lerakása, a szocializmus építése az állami szervezetben és a népgazdaság minden ágában, különösen pedig a mezőgazdaságban, a kultúrforradalom, a dolgozók kommunista átnevelése nem a legfelelősségteljesebb feladatok elé állítja-e a jogtudomány valamennyi területének munkásait? Elmondhatjuk-e, hogy a magyar jogtudomány elegendő segítséget nyújtott vezető szerveinknek a szocialista építés jogi problémáinak feltárásában és megoldásában? Egyik miniszterünk, Erdei Ferenc, maga adja meg a választ. A mezőgazdaság jogi kérdéseivel kapcsolatban igazságosan állapítja meg, hogy

⁹U. o. 122. old.

jogászaink munkájában »a legfőbb hiányosság az, hogy mind a szovjet szocialista mezőgazdasági jog tanulmányozása, mind a mi átmeneti viszonyaink tanulmányozása nyomán nem elég bátrán vetik fel azokat a gyakorlat szempontjából fontos jogi megoldásokat, amelyek szocialista átszervezésünk során elősegíthetik szocialista átszervezésünk menetét. A jogtudomány ilyen hiányosságai folytán gyakran a szocialista építés jogi megoldásait is a párt és állami vezetés gyakorlatának kell kidolgoznia, holott bátrabb és fejlettebb jogászai munka e vonatkozásban igen jelentős gyakorlati segítséget nyújthatna.«¹⁰ Az utóbbi mondat — helyesen felfogott szószerinti értelmében — általános vonatkozású: *nem csupán mezőgazdasági jogászaink munkájáról* mond enyhén fogalmazott, de súlyos tartalmú bírálatot.

Jogtudományunk eredményei — melyeket valamennyien ismerünk és nemkevésbé elismerünk — különösen az utóbbi másfél-két évben elég jelentősek, de hiányosságai — melyeket hasonlóképpen nemkevésbé kellene elismernünk, mint amennyire ismerjük őket — szintén nagyszámúak.

Ami pl. a *kodifikáció és a jogtudomány* viszonyának kérdését, vagyis azt a kérdést illeti, hogy a tudomány mennyiben segítette a kodifikáció munkáját — a *lemaradás* ténye nyugodtan megállapítható. Az utóbbi évek nagyobb szabású kodifikációs munkálatait (pl. BTÁ, Mt, Bp, Pp) — egy-egy ankéton kívül — alig előzte meg számbajöhető komoly tudományos munka. Inkább az *utólagos* feldolgozások, kommentárok kényelmesebb, veszélytelenebb vonalán haladtunk. A kommentár (a jó kommentár!) alá nem becsülhető segítséget nyújt a jogalkalmazásnak. De nem becsülhető le az a támogatás sem, amit a tudomány *előzetesen* tud nyújtani a törvényhozás munkájának a vitás kérdések idejekorán történő felvetése és megoldása révén. Aligha hibázunk, ha polgári jogunk kodifikációs munkálatainak elmaradottságát *részben* (hangsúlyozni kell, hogy *részben!*) a jogtudomány mulasztásaival hozzuk összefüggésbe. Kétségtelen, hogy e területen számos nehézség áll előttünk. De mire való a tudomány, ha nem éppen a nehéz kérdések eldöntésére? A kódexek esetleges hiányosságai és az életbeléptető jogszabályok gyakori túlszűfolttsága is elkerülhetők lennének, ha a jogtudomány az időszerű kérdésekben *sokoldalúan* és *előre* hallatná szavát. A tudomány mulasztásai természetesen a jogalkotás kérdésének csupán egyik oldalára

¹⁰ Tanulmányok mezőgazdaságunk jogi kérdései köréből. Állam- és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtára 2. sz. Budapest, 1952. 4—5. old.

mutatnak rá, de egyáltalán nem csökkentik a kodifikációs szer-
vek felelősségét.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának egyik legfőbb tanulsága tehát a magyar jogtudomány számára abban áll, hogy *a szocialista építés soronlévő kérdései felé kell fordulnia*. Ez — mondhatni — kézenfekvő feladat. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a gyakorlat időszerű kérdéseinek a jogtudományi munka tengelyébe kerülése *ne vezessen az elmélet problémáitól való elfordulásra*. Még nem vagyunk olyan erősek az elmélet terén, még nem is produkáltunk annyit és még távolról sem értünk el olyan sikereket a magyar jogászok átnevelésében, hogy elfordulhatnánk az elméletnek — akár közvetlen gyakorlati eredményeket nem is ígérő — problémái feldolgozásától. Még nem ocsudtunk fel annyira az »elméleti ellustultságból«, hogy jogászokat máris csupán a gyakorlatot — mégha nem is a »szűk gyakorlatiasság« értelmében — közvetlenül szolgáló kérdések felé irányíthatnók. Öncélú »elméleti« dolgozatokra természetesen semmi szükség nincs, de fontos elméleti problémákat tisztázó, a jogásznevelést szolgáló tanulmányok szintén a »gyakorlat« területére tartoznak; nélkülük *egész jogtudományi munkánk sántitana*. Az elmélet és gyakorlat (vagy a jelen gondolatmenet kedvéért akár fordítva: a gyakorlat és elmélet) marxista-leninista egységéről van itt egyszerűen szó; bármilyen kilengés a másik hátrányára — súlyos hiba lenne.

Az elmélet és gyakorlat dialektikus egységének ragyogó példáját mutatja *Sztálin* elvtárs közgazdasági tanulmánya. A »leg-elméletibbnek« látszó kérdések vezetnek el nála a kommunista építés szempontjából életbevágóan fontos gyakorlati kérdésekhez (pl. a tudomány törvényei jellegének problémája a nép-gazdasági tervezés problémájához stb.). *Sztálin* elvtárs munkája számtalan olyan új problémát vet fel és old meg, melyeknek jogtudományi vonatkozásai elmélyült vizsgálódást és feldolgozást igényelnek. A magyar jogászoknak is legelsőrendű kötelessége *Sztálin* elvtárs úttörő művének tanulmányozása és útmutatásainak felhasználása a jogtudomány és a mindennapi jogi munka valamennyi területén.

Emeljünk ki *példaképpen* néhány olyan kérdést, melyek széleskörű jogtudományi feldolgozásra várnak *Sztálin* elvtárs új munkája alapján.

Az *állam- és jogelmélet* területére tartozik a tudományos törvények jellege kérdésének tanulmányozása a jogtudomány vonatkozásában, valamint a gazdasági és jogi törvények viszonyának vizsgálata.

A modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényének sztálini megfogalmazása bizonyos értelemben a nyelvtudományi munkában az alapról és felépítményről szóló sztálini tanítások továbbfejlesztéseként fogható fel. E két alaptörvény a kapitalista, illetőleg a szocialista termelés »fejlődésének nem egy és nem is akármilyen oldalát, nem is egyes és nem akármilyen folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi főoldalát és valamennyi főfolyamatát«, tehát a kétféle termelés »mivoltát, lényegét határozza meg«.¹¹

Ennélfogva e két alaptörvény legelhatárolóbb jellemzője a kétféle termelésnek, következőleg a monopolkapitalista és a szocialista társadalom felépítményének és alapjának is, mely utóbbin keresztül van kapcsolatban a felépítmény a termeléssel. E körülményből egyben az is következik, hogy a modern kapitalista és a szocialista társadalom felépítménye bármely jelenségének, elemének — tehát az államnak és a jognak is — a helyes felfogásához, feladatai megértéséhez (még ha a felépítmény nem is tükrözi egyszerre és közvetlenül a temelésben beállott változásokat) nélkülözhetetlenül szükséges a monopolkapitalizmus, illetőleg a szocializmus gazdasági alaptörvényének ismerete. Az imperialista és a szocialista államok joga lényegének feltárását, tartalmának kifejtését döntő módon könnyíti meg *Sztálin* elvtársnak a modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényéről szóló tanítása.

A népi demokrácia, mint szocialista típusú állam, szintén a szocializmus *Sztálin* elvtárs kifejtette gazdasági alaptörvényének megvalósítására törekszik. Jogászaink feladata annak megvizsgálása, hogy jogszabályaink mennyiben segítik elő e törekvést és mennyiben szolgálják a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését. E körülmény egyben *zsinórmértéke* is az egyes jogszabályok helyességének, célszerűségének. Ez a kérdés természetesen részletes vizsgálódást igényel, figyelemmel arra, hogy a népi demokratikus országok még *építik* a szocializmust.

Sztálin elvtárs munkája továbbfejleszti az imperializmus lenini elméletét is. Az állam- és jogelmélet, nemkülönben a *nemzetközi jog* tudománya fontos kihatású tanulságokat meríthet *Sztálin* elvtársnak azokból a megállapításaiból, amelyekben bemutatja a Szovjetunió-vezette demokratikus, imperialistaellenes tábor fölényét az USA-vezette antidemokratikus, imperialista tábor fölött és elénk tárja a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének tényét

¹¹ Sztálin: A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Budapest, 1952. 38. old.

a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének eredményeként.

A jogtudománynak alaposan ki kell dolgoznia azokat a nemzetközi jogi következtetéseket, amelyek *Sztálin* elvtársnak az egyedi világpiac szétesésére és a kapitalista világrendszer válságának elmélyülésére vonatkozó tanításaiból folynak. Nemzetközi jogászainkra hárul elsősorban az a feladat is, hogy a jogtudomány szemszögéből megvilágítsák a demokratikus államok között kialakult és továbbfejlődő, újszerű nemzetközi kapcsolatokat.

Szocialista *polgári jogunk* szakemberei még nem dolgozták fel tudományosan az állami vállalataink jogi személyiségével összefüggő problémákat, különös tekintettel a vállalati igazgató egyéni felelős vezetésének elvére. Hasonlóképpen feldolgozásra vár (habár már vannak egyes előmunkálatok) tulajdonjogunknak szinte valamennyi problémája. Az állami tulajdon, a szövetkezeti (különösen pedig termelőszövetkezeti), a személyi stb. tulajdon területe megannyi problémahalmaz, melyek szétbontásához és megoldásához felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújt *Sztálin* elvtárs közgazdasági tanulmánya.

A *mezőgazdasági jog* területén szembevetendő a gépállomások rendszerével és a földtulajdonnal kapcsolatban felmerülő új kérdések tisztázatlansága. Felvethető itt az a kérdés is, hogy szocialista építésünk fejlődése nem teszi-e már szükségessé az önálló termelőszövetkezeti jog kialakítását.

Sztálin elvtárs új munkájának, különösen pedig a XIX. kongresszuson elmondott beszédének nyomán újszerű megvilágítást nyer a *törvénykezési jog* számos kérdése is. Így elsősorban az igazságszolgáltatás alapelveinek problémája, melyek jelentősége teljes egészében csak úgy fogható fel, ha beillesztjük őket a demokratikus szabadságjogok rendszerébe. Ezzel kapcsolatos annak a bemutatása is, miként fasizálódik egyre jobban az imperialista államok bíróságot. Törvénykezési jogászainkra hárul az a teendő is, hogy feltárják, miben áll a népi demokratikus állam bíróságai nevelő feladatának lényege és miként valósul meg ez a feladat a büntető és polgári ítélezésben; a jogtudománynak segítenie kell bíróságainkat a nevelő feladat eredményes betöltésében.

Ez a néhány kiragadott probléma, melyek száma bizvást megkétszerezhető, megháromszorozható, már magában véve is mutatja *Sztálin* elvtárs közgazdasági tanulmányának és kongresszusi beszédének kimeríthetetlen gazdagságát a jogtudomány szempontjából is. Jogászainknak e kincseshánya kiaknázására megindítandó, felelősségtudattal áthatott munkája a szocialista magyar jogtudomány nagy felvirágzását kell maga után vonja.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusán elhangzott valamennyi beszámoló és felszólalás nyomatékosan hangsúlyozta az állam és jog jelentőségének fokozódását a kommunizmus építése során. »A XVIII. pártkongresszus óta eltelt időszakban — mondotta Malenkov elvtárs — Szovjetállamunk tovább növekedett, fejlődött és erősödött . . . A marxizmus ellenségei és vulgárizáló a kapitalista környezetben fennálló szovjet állam gyengítésének és elhalásának ügyünk szempontjából rendkívül ártalmas elméletet hirdettek. A párt szétzúzta és elvetette ezt a rothadt elméletet. Felállította és megindokolta azt a tételt, hogy a győztes forradalom országának, olyan körülmények között, amikor a szocialista forradalom egy országban győzött, ezzel szemben az országok többségében a kapitalizmus uralkodik, államát nem gyengítene, hanem minden módon erősítenie kell, hogy az állam a kommunizmusban is fennmarad, ha megmarad a kapitalista környezet. Nem érhattük volna el békés építőmunkánkban azokat a sikereket, amelyekkel most büszkélkedhetünk, ha megengedtük volna államunk gyengítését. Fegyvertelenül álltunk volna szemben ellenségeinkkel, s katonai összeomlás fenyegetett volna bennünket, ha nem erősítettük volna államunkat, hadseregünket, büntető és államvédelmi szerveinket. A párt a szocializmus megdönthetetlen erődjévé változtatta a szovjet országot, mert minden módon erősítette és erősíti a szocialista államot.«¹²

A kapitalista környezet ténye és a szocializmus építésének hatalmas feladatai nekünk is köteleességünké teszik államunk — és vele együtt egész jogrendszerünk — minden módon való erősítését és továbbfejlesztését. Fel kell számolnunk az állami fegyelem terén gyakran még mutatkozó lazaságokat, maradéktalanul kell érvényesítenünk a népi demokrácia törvényességét. Társadalmi és államrendszerünket mélységes szocialista demokratizmus hatja át. »A népi demokrácia a nemzet zömének uralma«¹³: e tétel tudatosítása egyben államunk megerősítését is szolgálja. A szocialista törvényesség megvalósítását nagy mértékben mozditja elő a helyi tanácsok munkája, mely »milliókat tanít meg arra, hogy államunk törvényei és rendelkezései a nép törvényei és rendelkezései.«¹⁴ A szocialista demokratizmus továbbfejlődését bizonyítja az igazságszolgáltatás vonalán a választott népi ülnökök részvételének intézményesítése a polgári eljárásban is.

A határainkon acsarkodó Tito-banda és tengerentúli gazdái-nak országunk ellen elkövetett sorozatos provokációi is arra inte-

¹² Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 88—89. old.

¹³ Rákosi: Népi demokráciánk útja. Budapest, 1952. 63. old.

¹⁴ Társadalmi Szemle, 1952. 6—7. sz. 494. old.

nek bennünket, hogy egy pillanatra sem szabad lankadnunk népi demokratikus államunk minden eszközzel való megerősítésében.

Sztálin elvtárs munkája és a XIX. pártkongresszus erős fegyvereket ad jogászaink kezébe a *békéért folyó küzdelem* területén is. Szakadatlanul kell küzdenünk a burzsoa ideológia befolyása, az amerikai imperializmus eszmei fegyvere, a kozmopolitizmus ellen a jogtudományban és fíradhatatlanul le kell lepleznünk a reakciós burzsoa jogászokat, az amerikai-angol imperializmus apologétáit és eszmei kiszolgálóit. E vonatkozásban nem szorítkozhatunk szovjet munkák lefordítására, hanem magunknak is szembe kell szállnunk a haladásellenes amerikai, angol, francia, olasz stb. jogirodalom termékeivel.

Sztálin elvtárs munkájának és a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának tanulságait érvényesítenünk kell a szocialista *jogásznevelés* területén is. Azt a statisztikát, amelyet Berija elvtárs a főiskolai hallgatók számának a Szovjetunióban és egyes tőkés államokban való alakulásával kapcsolatosan ismertet, kiegészíthetjük a ránk vonatkozó számadattal is (10 000 lakosra 51 főiskolai hallgató), mellyel jelentősen megelőzzük az olyan fejlett kapitalista államokat, mint Franciaország, Olaszország, Svédország stb. Felsőoktatásunk tartalmi színvonala is összehasonlíthatatlanul magasabb a burzsoa államokénál. Mindemellett államunk és népgazdaságunk rohamos fejlődésével még több vonatkozásban nem tart lépést a főiskolai oktatás. »Az egyetemi és főiskolai hallgatók politikai fejlődése és magatartása — mondotta Farkas elvtárs a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége előtt tartott beszámolójában — távolról sem kielégítő.«¹⁵ Jogásznevelésünkben is fokozottan kell érvényesíteni a proletárinternacionalizmus és a szocialista hazafiság szellemét, le kell küzdeni a kozmopolitizmus, a nyugatimádat megnyilvánulásait. E feladatok végrehajtásában, valamint az oktatás tudományos színvonalának emelésében nagy segítséget nyújt nekünk *Sztálin* elvtárs munkája és a XIX. pártkongresszus anyaga. Értékesítenünk kell a belőlük levont tanulságokat a *jogásztovábbképzés*, a végzett, jelentős részükben a burzsoa jog maradványaival terhelt jogászok átnevelésének különféle tanfolyamok formájában folyó munkájában is.

Sztálin elvtárs új művének és a kongresszusnak egyik legfőbb tanulsága az legyen számunkra, hogy meghonosítjuk és jogtudományi munkánk állandó módszerévé, a fogyatékoságok elleni harc erős fegyverévé tesszük a *bírálatot és önbírálatot*. Jogászi munkánk egyik leggyengébb oldala ez. »A bírálat és önbírálat friss

¹⁵ U. o. 537. old.

fuwallata» (Poszkrjobisev) bennünket sem nagyon érintett még Vajjon megfelelő-e az a harc, amelyet »a burzsoa jogi nézetek csökevényeinek leküzdéséért« folytatunk? Nem gyakori jelenség-e nálunk, hogy »a jogi normákat és jogi kategóriákat a társadalmi-gazdasági viszonyoktól elszakítva vizsgáljuk? Ha pedig vannak nálunk — mert újabban vannak — különféle viták, ankétok, vajjon nem fordul-e elő, hogy »az állam és a jog valóban időszerű kérdéseinek vizsgálatát gyakran meddő skolasztikus vitákkal helyettesítik«?¹⁶ Jogtudományi munkánk eredményességének legfontosabb előfeltétele: az egészséges kritikai szellem meghonosodása, a hibák őszinte feltárása és államunk, jogunk továbbfejlesztése legidőszerűbb problémáinak nyílt, alkotó megvitatása.

IV. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa lenyűgöző megnyilvánulása volt a *proletárinternacionalizmusnak* is. Azzá tették nem csupán a kongresszusi beszámolók és hozzászólások, nem csupán a kongresszuson részt vett 44 testvéri kommunista és munkáspárt küldötteinek megjelenése és felszólalása, hanem mindenekelőtt *Sztálin* elvtárs beszéde, melynek lényege éppen a proletárinternacionalizmus gondolata volt. E körülménynek különös jelentősége van a népi demokratikus országok, a világ forradalmi és munkásmozgalmának új »rohambrigádjai« szempontjából.

»A szocializmus építése saját hazánkban nem öncél, hanem szerves része a nemzetközi munkásosztály felszabadító harcának.«¹⁷ Ennek a harcnak az élén a Kommunista Párt vezette nagy Szovjetunió áll. A népi demokratikus államok a szocializmus építése során felhasználják a Szovjetunió építésének és megszilárdításának gazdag tapasztalatait. A demokratikus államok között teljesen új típusú, a történelemben még nem ismert *kapcsolatok* alakultak ki. E kapcsolatok a következő alapokon épülnek fel:

»Valamennyi nép, a nagy és kis népek, teljes és igazi egyenjogúságán, minden egyes állam szuverén jogainak és függetlenségének megőrzésén, a parancsolgatásnak és a népek leigázásának imperialista politikájával szemben valamely más állam belügyeibe való benemavatkozáson ;

a titkos egyezményeknek, intrikáknak, nyílt vagy burkolt ellenségeskedésnek az imperialista államok által folytatott politikájával szemben a nemzeti érdekek kölcsönös tiszteletbentartásán, a népek közti bizalmon és barátságon ;

¹⁶ Az idézőjelbe tett részeket v. ö. : Anyag- és Adatszolgáltatás. 1952. 12. sz. 51. old. »Emeljük az ideológiai munka színvonalát !«

¹⁷ Társadalmi Szemle. 1952. 6—7. sz. 519. old.

az imperializmus táborában a nyersanyagforrásokért és felfelvőpiacokért folyó vad versengéssel szemben a minden egyes ország nemzeti érdekeinek teljesen megfelelő gazdasági fejlődés legelőnyösebb feltételeit biztosító szoros gazdasági együttműködésen és kölcsönös segélynyújtáson ;

a gazdasági élet militarizálásának, az új világháború előkészítésének és kirobbantásának, a dolgozók életszínvonalára elleni támadásnak imperialista politikájával szemben a demokratikus államoknak a béke biztosítására, a — tekintet nélkül az egyes országok gazdasági és szociális rendszerére — valamennyi ország közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok helyreállítására és fejlesztésére irányuló, s a földkerekség valamennyi országában élő embermilliók életének megjavítását szolgáló törekvésén.¹⁸

Ezeknek az újszerű kapcsolatoknak az eredményeként a népi demokratikus országok, hazánk is, sikeresen fejlesztik nép-gazdaságukat, szakadatlanul növelik a nép anyagi és kulturális életszínvonalát, biztosan haladnak a szocializmus útján. »Az új ötéves terv elő fogja segíteni a Szovjetunió és a népi demokratikus országok gazdasági együttműködésének és testvéri barátságának további megszilárdítását és kiszélesítését...«¹⁹ Az új ötéves terv alkotásaiban, a kommunizmus nagy építkezéseiben a népi demokratikus államok dolgozói saját holnapjukat, saját ragyogó jövőjüket látják.

»Győzelmes előrehaladásunk a kommunizmus felé vezető úton — mondotta Berija elvtárs — az ösztönzés kimeríthetetlen forrása minden ország munkásosztálya és dolgozói számára a békéért, demokráciáért és szocializmusért folytatott forradalmi harcukban.«²⁰ Az egész magyar dolgozó néppel együtt nekünk, magyar jogászoknak is, az a feladatunk, hogy »ebből az új erőforrásból bőven merítsünk, hogy tapasztalatait, útmutatásait következetesen használjuk fel és alkalmazzuk a magyar népi demokrácia megerősödésére, hogy tudásban, tapasztalatban meggyarapodva bátrabban és gyorsabban haladhassunk a felszabadító Szovjetunió oldalán, *Lenin* zászlaja, *Sztálin* vezetése alatt új sikerek, új győzelmek felé!«²¹

¹⁸ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 154—155. old.

¹⁹ U. o. 221. old.

²⁰ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 159. old.

²¹ Rákosi: Beszámoló az SZKP XIX. kongresszusáról. Társadalmi Szemle. 1952. 10. sz. 962. old.

Halász Pál,
egyetemi tanszékvezető docens

Rákosi Mátyás útmutatása és az állam és jogelmélet

Rákosi elvtárs *Lenin* és *Sztálin* legjobb magyar tanítványa, Pártunk, munkásosztályunk, népünk vezére, népünk nagy tanítója is, aki a marxizmus-leninizmus elméletének alkotó alkalmazásával a magyar társadalmi és történelmi tudományok területénis döntő hatással volt a tudományos fejlődésre¹. Joggal mutatott rá Friss István elvtárs »A marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazása«² című cikkében Rákosi elvtárs »Népi demokráciánk útja« című előadásával kapcsolatban arra, hogy Rákosi elvtárs előadását gondosan tanulmányozniok kell mindazoknak, akik a szocialista Magyarországnak zászlóvivői. Rákosi elvtárs minden egyes beszéde, cikke nélkülözhetetlen a szocializmus magyarországi építésének elméleti és gyakorlati munkájában. A marxizmus-leninizmus tanulmányozása során a magyar társadalom fejlődéstörvényeinek megismerésében, a magyar nép küzdelmeinek feltárásában, pártunk vezető szerepének tudatosításában a magyar burzsoa-feudális uralkodó osztályok és szociáldemokrata csatlósaik népellenes áruló magatartásának leleplezésében, a magyar munkásosztály történetének tudományos feldolgozásában, Rákosi elvtárs beszédei és cikkei biztos útmutatást adnak. A marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazása a magyarországi tudomány számára megadja azt a világos szemléletet, azt a magasrendű tudományos módszert, amelyet egész tudományos életünknek és ezen belül mindenekelőtt a társadalmi történeti tudományoknak következetesen fel kell használniok. Rákosi elvtárs útmutatásai valóban ilyen módon is hatottak a magyar tudomány fejlődésére. Történettudományunk terén »Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány«³ című cikk összefoglalta és értékelté azokat a tanításokat, amelyek a magyar törté-

¹ V. ö. Gerő Ernő : Társadalmi Szemle. 1952. 2—3. sz. Rákosi elvtárs születésnapjára.

² Friss István : A marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazása. Társadalmi Szemle. 1952. 6—7. sz.

³ Ld. : Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány. Századok. 1952. 1. sz. Szabad Nép, 1952. III. 7. sz.

nelem megítélésében, történettudományunk fejlődésében *Rákosi* elvtárs tanításaiából levonható döntő tanulságokat jelentik. E helyütt a cikkből ki kell emelnünk *Rákosi* elvtársnak haladó hagyományaink megbecsülésére, szeretetére, mozgósító jellegének felismerésére intó tanításai értékelését, azt, hogy a magyar kommunisták továbbfolytatói, örökösei, letéteményesei a magyar nemzet története minden haladó korszakának; a magyar kommunisták valósítják meg nemzetünk legjobbjainak és dolgozó tömegeinknek évszázados törekvéseit. A cikk rámutat arra, hogy a magyar történészek nemcsak a magyar dolgozók vezetőjét ünneplik, hanem azt a vezetőt, aki történetet alakító munkáját az eddigi magyar történet szükségyszerű továbbfejlesztésének, a dolgozó tömegek évszázados történeti törekvései megvalósulásának fogja fel.

Az állam- és jogtudomány művelésében fokozottan szükséges, hogy *Rékosi* elvtárs útmutatásait új szocialista tudományunk megalapozásánál és fejlesztésénél felhasználjuk. Szükséges, hogy *Rákosi* elvtárs útmutatását az államra vonatkozóan és az ebből leszűrűt következtetéseket a jogtudomány egész területére módszeresen feldolgozzuk, mert nincs állam- és jogtudományunknak egyetlen olyan ága sem, amely ezeket a maga területén nélkülözhetné és amelynek művelésében ne jelentenének döntő hozzájárulást.

Rákosi elvtárs útmutatásainak módszeres feldolgozását mindenekelőtt az állam és jogelmélet tudományának kell vállalnia. Az állam és jogtudomány területén az állam és jogelmélet foglalkozik a legáltalánosabban az állam és jog, az állam és jogtudományok elvi problémáival és ezeknek az elvi problémáknak keretében a magyarországi tudományág kialakításánál a legmesszebbmenően alkalmaznia kell *Rákosi* elvtárs útmutatásait.

Rákosi elvtárs mindenekelőtt arra tanít, hogy az állam és jog kérdésében forduljunk élesen szembe minden kozmopolita vagy nacionalista »sajátosan hazai«, »speciális« látásmóddal, felfogással, a nacionalizmus és a sovinizmus, a kozmopolitizmus minden elméleti-gyakorlati megjelenésével az állam és jogtudományok területén és az állam és jog kérdését, továbbá a tudomány kérdését a marxizmus-leninizmus, a munkásmozgalom szempontjából a proletárinternacionalizmus talaján, világítsuk meg.

Rákosi elvtárs útmutatása államunk és jogunk fejlődésének megítélésében a szovjet tapasztalatok felhasználására és alkotó alkalmazására tanít bennünket. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülésén, a SzKP XIX. kongresszusáról tartott beszámolójában *Rákosi* elvtárs ismételten hangsúlyozza azokat az azonos vonásokat és az azonos vonásokból a tanulságok leszűrő-

sének kötelezettségét, amelyek a Szovjetunió fejlődéséből a magyar népi demokrácia fejlődésére levonhatók. »A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának anyaga számunkra valóságos kincsesbánya. Még inkább ez számunkra *Sztálin* elvtárs munkája: A «szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban». *Abban a mértékben, ahogy a népi demokráciák megalapozzák és építik szocializmusukat egyre inkább hasonlítanak problémáik a Szovjetunióéhoz.*»

Mikor *Marx* jó 80 évvel ezelőtt a »Tőkét« írtá, előszavában a fejletlenebb kapitalista országok felé figyelmeztetően mondta: »De te fabula narratur«, »Rólad szól a mese.«³

Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusán a proletárinternacionalizmus kérdéseinek időszerű megvilágítását adva, rámutatott arra, hogy a nemzeti függetlenség és nemzeti szuverenitás zászlaját a kommunista és demokratikus pártok képviselőinek kell magasra emelniök és előre vinniök, ha hazafiak akarnak lenni, ha a nemzet vezetőreijévé akarnak válni.

Rákosi elvtárs nemzetünk, a magyar állam fejlődését, mindvégig következetesen a proletárinternacionalizmus oldaláról világította meg, ebből a szempontból értékelte nemzeti hagyományainkat.

I. A magyar nép haladó hagyományai között központi helyet foglalnak el azok a forradalmi harcok, amelyet népünk külső és belső elnyomói ellen folytatott. *Rákosi elvtárs az 1918-as polgári demokratikus és az 1919-es proletárforradalom kérdéseit Lenin és Sztálin tanításai alkalmazásával, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalatai nyomán világította meg.* Az 1918-as burzsoa-demokratikus forradalom a magyar munkásosztály forradalmi harcából született meg, azt a munkásosztály vezette. Az így létrejött új állami hatalmat azonban a burzsoázia arra használta fel, hogy a jobboldali szociáldemokraták segítségével a magyar munkásosztály vállán, saját burzsoa diktatúráját teremtsen meg: »... nekünk Károlyi és kormánya — mondotta *Rákosi* elvtárs — éles ellenfelünk volt, ahol lehetett üldözött bennünket, börtönbe dobott, rendőrökkel betörtette a fejünket és igazán nem rajta múltott, hogy hatalomra jutottunk.«⁴

Rákosi elvtárs az 1918-as forradalom értékelése kapcsán is rámutatott arra, hogy a *burzsoa demokratikus forradalom és a proletárforradalom nincs egymástól merev jallal elválasztva.* »Kitörésekor — mondotta *Rákosi* elvtárs — kétségtelenül burzsoa demokratikus forradalom volt, ami annyit jelent, hogy a termelőeszközök régi birtokosai a Károlyi kormány uralmának kezdetén vál-

⁴ A Rákosi-per. Budapest, 1950. 375. old.

tozatlanul megmaradtak birtokukban... ugyanakkor, ugyanúgy, mint a Kerenszki forradalomban már jelen voltak a jövő proletár-állam szervei, a munkás és katonatanácsok. Az első naptól kezdve a tényleges hatalom ezeknek a szerveknek a kezében volt. De ezt a hatalmat ők önként a Károlyi kormány rendelkezésére bocsátották. Hasonló dolog történt Oroszországban is. Nem véletlen, hogy a Károlyi kormányt mint a magyar Kerenszki kormányt szokták emlegetni.⁵

1918-ban is a kommunistákra várt a feladat, hogy felhívják a munkás- és katonatanácsokat: vegyék kezükbe a hatalmat, amelyet a burzsoa kormánynak bocsátottak rendelkezésére. A kettős hatalom problémája tér vissza Rákosi elvtársnak »A népi demokrácia néhány problémájáról« című cikkében, népi demokratikus fejlődésünk első szakaszára vonatkozóan és itt is abban az összefüggésben, hogy a dolgozó nép többségét kellett megnyernünk ahhoz, hogy a »kettős hatalom-féle« ideje alatt a hatalom kérdése a szocializmus erőinek javára dőljön el.⁶

A magyar népi demokrácia részletes elemzésében bontakoznak ki annak a sokrétű harcnak a módszerei, amelynek során a párt maga mögé állította a munkásosztályt, a dolgozó parasztságot, a nemzet zömét, döntő többségét a hatalom kérdésében.

Lenin »A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban« című művében felvázolta annak a hatalomnak a képét, amelynek a polgári demokratikus forradalomban létre kell jönnie. A polgári demokratikus forradalom az imperializmus korának polgári forradalma, más, mint a burzsoázia történetének felfelé ívelő szakaszán létrejött forradalmak. Amazokban a munkásosztály gyenge, kisszámú és szervezetlen, a burzsoázia a tömegek forradalmi harcát saját céljaira használta fel. 1905-ben azonban az imperializmus viszonyai közt a burzsoá-demokratikus orosz forradalom az osztályharc fejlett fokán jött létre. A proletariátusnak volt forradalmi pártja, a pártnak a forradalom végső célját meghatározó programja, a proletariátus önálló politikai erővé vált, képes lett a polgári demokratikus forradalom vezetésére. Az a lenini eszme, hogy a proletariátus a polgári demokratikus forradalom vezére, hogy a proletariátus a népi forradalomnak, a cárizmus elleni forradalomnak és a kapitalizmus elleni forradalomnak vezetőereje lehet és annak is kell lennie, vörös fonalként húzódik végig Lenin idézett munkáján.

⁵ U. o. 373. old.

⁶ Ld.: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 364. old.

Lenin azt tartotta, hogy a proletariátus bármely más osztálynál jobban érdekelt a polgári demokratikus forradalomnak a döntő győzelemig való véghezvitelében, amelynek eredményeképpen a feudális rend minden maradványának meg kell semmisülnie. Lenin azt tartotta, hogy a burzsoa demokratikus forradalom közelebb hozza a szocializmust.

Lenin a polgári demokratikus forradalomnak a szocialista forradalomba való átnövése álláspontján volt. »A demokratikus forradalomból azonnal elkezdjük az átmenetet és pedig pontosan erőinkhez, az öntudatos és szervezett proletariátus erőihez mérten, elkezdjük az átmenetet a szocialista forradalomba. Mi a megszakítás nélküli forradalom mellett vagyunk, mi nem állunk meg félúton.«⁷

Lenin kifejtette, hogy az első szakaszban a proletariátus feladata az egész nép és főleg a parasztság élén a teljes szabadságért, a következetes demokratikus átalakulásért és a köztársaságért harcolni és ennek sikere után az összes dolgozók és kizsákmányoltak élén a szocializmusért. »Ez új állásfoglalás volt a polgári és a szocialista forradalom közötti viszony kérdésében, új elmélet amely szerint a szocialista forradalomra való közvetlen áttérés céljából a polgári forradalom vége felé a proletariátus köré kell átesortosítani az erőket, — ez a polgári—demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének elmélete volt.«⁸

Rákosi elvtárs a burzsoa demokratikus forradalmak magyarországi kérdéseit a marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazásával oldotta meg; a burzsoa demokratikus forradalomra vonatkozó elemzéséből következik, hogy ennek a forradalomnak leglényegesebb eleme (bármilyen módon, bármilyen történelmi feltételek között a formák bármilyen változatosságával jön létre) a hatalom kérdésének a munkásosztály javára való eldöntése, a proletárdiktatúra megteremtése, a burzsoázia elnyomására, a szocializmus felépítésére, a szocialista haza megvédésére. Napjainkban ez a folyamat a népi demokrácia formájában megy végbe.

A burzsoa demokratikus forradalom szakaszában jelentkező »kettős hatalom-féle« bármilyen okból való jelenléte a munkásosztályra és annak élcsapatára azt a kötelezettséget rója, hogy álljon a dolgozó tömegek élére és a demokratikus átalakulásért folytatott küzdelmet a szocializmusért folytatott küzdelém, a proletárforradalom, a proletárdiktatúra irányában, a diktatúra megszerzésére vigye tovább.

⁷ Lenin: A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. Válogatott Művek, I. köt. Budapest, 1949. 686—687. old.

⁸ A SZK(b)P története. Rövid tanfolyam. Budapest, 1951. 93. old.

1918—19 vonatkozásban Rákosi elvtárs arra tanít, hogy a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatai mindenben megerősítettek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalatait. Már a III. Internacionálé II. kongresszusán tartott beszámolójában a proletárdiktatúra hibáinak gyökerét éppen a bolsevik taktikától való eltéréseben jelöli meg.

A magyar proletariátus 1919-ben a csődbejutott magyar burzsoáziától vette át a hatalmat. A magyar proletárdiktatúrát érlelte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a bolsevik párt példája, a magyar kommunista párt politikája, amellyel a munkásosztály soraiban, a hadseregben, a parasztságban, az értelmiség haladó rétegeiben, a legdöntőbb helyeken, mély gyökeret eresztett és megszerezte ezek támogatását a forradalom részére.

»A Magyar Kommunista Pártnak alig néhány hónap alatt sikerült megteremtenie a proletárforradalom lényeges előfeltételeit. Sikerült megnyernie az ipari munkásság zömét, elsősorban a nagybudapesti proletariátust — a falvakban a földéhes parasztságot — a munkásokból és parasztokból álló hadsereget, a vele szemben álló reakciós erők szét voltak zilálva, s demoralizálódtak, képtelenek voltak az ellenállásra. A Tanácsköztársaság — ezt a reakciós rágalmakkal szemben le kell szegezni — nem valami kisebbség uralma volt, hanem a Kommunista Pártot követő magyar dolgozó nép többségére támaszkodott.«⁹

Tanács-Magyarország, az uralkodó osztállyá szervezett magyar proletariátus, a kizsákmányoló állam burzsoa típusa helyett megteremtette a demokráciát, az eddig elnyomott, kizsákmányolt többség diktatúráját az elnyomó kizsákmányoló kisebbség, a tőkésék és nagybirtokosok osztályával szemben.

A tanácsköztársaság — hangsúlyozta több ízben Rákosi elvtárs — a többség uralma volt, a kizsákmányoló kisebbséggel szemben. Bukását nem elsősorban az elkövetett hibák okozták, mert azok kijavítása idővel lehetséges lett volna, hanem az imperialistáknak a magyar ellenforradalmi erőkre, az áruló szociáldemokratákra támaszkodó intervenciója. Ennek a tanításnak jelentőségét fejlődésünk máj szakaszában aláhúzza az a tény, hogy népi demokráciánk építését a Szovjetunióra támaszkodva végezhattük, amely távoltartotta tőlünk, eleve kilátástalanná tette a magyar reakció fegyveres ellenforradalmi kísérleteit és az imperialisták intervencióit.

A »Horthy Magyarország« államának és jogának iránymutató elemzését adta Rákosi elvtárs a bíróságok előtt. Az imperializmus magyarországi viszonyainak elemzése, a marxizmus-leninizmusnak

⁹ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 337. old.

az imperializmusról szóló tanításai alkalmazása a magyar viszonyokra először Rákosi elvtársnak a perekben tartott felszólalásaiban hangzott el hazánkban. Rákosi elvtárs feltárta azokat az összefüggéseket, amelyek a külföldi imperialisták és a magyar uralkodó osztály között fennállottak. Rákosi elvtárs a »Horthy-Magyarország« államának kérdéseit nemzetközi összefüggésükben világította meg. E megvilágításban feltárulnak a magyar dolgozó népnek az idegen elnyomók, saját uralkodó osztályuk, majd az imperialista rablók ellen folytatott küzdelmei.

Rámutatott a földért folyó küzdelemre a Habsburgokkal cimboráló nagybirtokosok ellen.

Rámutatott a nemzeti függetlenségért folyó harcra.

Rákosi elvtárs elemezte a magyar imperializmus sajátos jellegét. A magyar uralkodó osztályok befelé nemcsak a magyar dolgozó népet, hanem a nemzetiségeket is elnyomták és ugyanakkor eladták az országot és kiszolgáltatták a fináncióknak. A nemzeti függetlenség és szuverenitás eszméjének a magyar viszonyokra való alkalmazásában feltárja az uralkodó osztályok árulásának változatos módjait.

»Ha megköveznek — mondotta Rákosi elvtárs, — ha tízszer statáriális bíróság elé állítanak, akkor is vallom, hogy 1849. óta Magyarország minden uralkodó rendszere a legnemzetietlenebb és leghitványabb külpolitikát folytatta.«¹⁰

Kiemeli Rákosi elvtárs a magyar nép perét a Habsburgok ellen. Népi demokráciánk fejlődésének történetéből tudjuk, hogy milyen előrelátó volt Rákosi elvtárs elemzése 1926-ban az ellenforradalmi erők megítélése kérdésében. A Mindszenty, a Grószügy tanulságai szemléltetően igazolják Rákosi elvtárs megállapításainak alapvető fontosságát. »A legnagyobb szégyennek és szerencsétlenségnek tartom, hogy még az 1921. évi detronizációs törvény ellenére is a grófok és azok háziszidai, a nagybankosok és a szociáldemokrata párt is a Habsburgok szekerét merészlik tologatni Magyarországon...«¹¹ mondotta Rákosi elvtárs. A Mindszenty-Grószügyben pedig fény derült arra, hogy ugyanezek az ellenforradalmi erők az amerikai imperializmus szolgálatában állva a Magyar Népköztársaság ellen szőtt összeesküvésükben a Habsburg restaurációra vették az irányt.

»Rákosi elvtárs feltárta a magyar állam osztálytartalmát a Horthy-fasizmus idejében. »A mai rendszer a nagybirtokosok és nagytőkések egyesített érdekeit szolgálja«¹² — vádolta a hatalom urait a Horthy-bíróság előtt.

¹⁰ A Rákosi-per. Budapest, 1950. 133. old.

¹¹ U. o. 136. old.

¹² U. o. 136. old.

»Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány« már idézett cikk rámutat arra, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a kapitalizmus általános válságának korszakában, *Rákosi elvtárs* maga dolgozta ki e korszak magyar történetének alapvető kérdéseit. Hozzáfűzhetjük, hogy *Rákosi elvtárs a magyar burzsoa-feudális állam osztálytartalmáról, a magyar imperializmus természetéről és a Horthy-rendszer fasiszta jellegéről szóló tanításaiban megadta valamennyi állam és jogtudományi ág számára azokat a vezető gondolatokat, amelyeknek következetes alkalmazása biztos alap e korszak államának és jogának megítéléséhez.*

Rákosi elvtárs a Horthy-rendszert, a fasizmusról szóló sztálini tanítás mesteri alkalmazásával, ténybeli bizonyítékok alapján jellemezte már az ellene folyó perekben is, mint a legsovinisztább, legimperialistább, legterrorisztikusabb formáját a magyar uralkodó osztályok diktatúrájának és feltárta összefüggéseit a finánc-tökével. Rákosi elvtárs megállapításaival a Horthy-rendszer fasiszta voltát leplezte le. A magyar uralkodó osztályok a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, még a magyar Tanácsköztársaság megfojtása árán sem tudtak többé »a régi módon« kormányozni, államot vezetni: a fasiszta diktatúra eszközéhez nyúltak. Ennek a hatalomnak megszemélyesítője volt Horthy, a fasizmus igazi képviselője.

Rákosi elvtárs a Pravda 1941. július 10-i számában feltárta, hogy a Horthy-fasizmus útja okszerűen vezetett a hitleri táborba. »Hitler táborában összeverődött az emberi szabadság minden esküdt ellensége és csak természetes, hogy ott Horthy sem hiányozhatott. Horthy véres bandája mindenkor ott található, ahol remény van arra, hogy valamit rabolni lehet. Most, amikor Európa vérszomjas tigrise, a német fasizmus a Szovjetunióra támad, a sakálók között, akik utána kullognak a német fasiszták bérence, Horthy is ott van.«¹³ A második világháború után az amerikai imperialisták léptek Hitler örökébe, most ott gyülekezik a népi demokráciákból megszökött hazaárulók és kémek egész serege is.

Rákosi elvtárs megállapításán keresztül értékelhetjük a Horthy-korszak egész jogrendjét. A Horthy korszak Magyarországnak jogrendjét a kommunistaellenes törvények fémjelzik. E kommunistaellenes törvények a Horthy Magyarország történetének minden szakaszában aláhúzzák a rendszer fasiszta jellegét. Így az első szakaszban az 1920: III. tv. tükrözi vissza a Horthy-fasiszták páni félelmét, a burzsoa diktatúra teljes megriadtságát és

¹³ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 5. old.

a monopóliumok nyílt szemérmetlen uralmát, amely a forradalom, a munkásosztály, a dolgozó nép és annak élcsapata, a magyar kommunisták ellen irányult. A Horthy-rendszer az első szakaszban 1912: LXIII tv., a kivételes hatalomról szóló törvény alapján kormányzott, majd annak lejártá után a törvényesség látszatát is félretéve, jogtalanul statáriális bíróságot állított fel. A német fasiszmus és befolyása erősödésével az 1939: II. tv-ben még nyíltabbá, még brutálisabbá tette a fasiszta terrort.¹⁴ Ezzel egyidejűleg a Horthy-korszak bíraskodása is egyre inkább állott át a katonai bíraskodás vonalára. *Rákosi* elvtárs az ellene indított perekben az 1925. statáriális tárgyaláson, az 1926-os törvényszéki tárgyaláson és az 1934-i népbiztosi perben, leleplezte a Horthy-osztálybíróságokat és rámutatott a Horthy-bíróságok fasiszta voltára. E tanulmány keretében rámutathatunk arra, hogy jogi irodalmunk ebben a vonatkozásban is fel kell, hogy dolgozza azt a bírálatot, amelyet *Rákosi* elvtárs a Horthy-bíróságokkal szemben perekben alkalmazott.

A forradalmi érzésű magyar dolgozók, elsősorban a munkások és a becsapott, földjüktől megfosztott parasztok, a haladó értelmiségiek, a kommunista párt vezetésével küzdöttek a Horthy-rendszer ellen. A dolgozó népért, a demokráciáért folytatott harc következménye volt, hogy a kommunista párt 1945 tavaszán mélyen be volt ágyazva a munkás és paraszt tömegekbe és jó kilátásokkal kezdhette meg a harcát a dolgozó nép többségének megnyeréséért.

A magyar nép felszabadulásához vezető utat *Rákosi* elvtárs a perekben abban a küzdelemben jelölte meg, amelyet a magyar munkásosztály a kommunista párt legalitásaért folytatott. Valóban, *még illegálitásában is Rákosi elvtárs vezetése alatt pártunk volt az egyetlen erő, amely a nemzeti összefogás, az antifasiszta harc, a nemzeti függetlenségért folytatott küzdelem útjára tudta vinni a munkásosztályt az élen a nemzet antifasiszta és hitlerellenes erőit.*

A hitlerellenes harcban megteremtett antifasiszta összefogás vetette meg az alapját annak, hogy felszabadulásunk után a nemzeti összefogás politikájának következetes folytatásával *pártunk lett az az erő, amely új államunk megteremtésében, népi demokráciánk létrejöttében és fejlődésében maga köré tudta tömöríteni a munkásosztályt, az egész dolgozó népet, a nemzet zömét.*

A Horthy-bíróságok rágalmazó, gyűlölködő, a burzsoázia legvadabb diktatúrájának szolgálatában álló uszításait, amellyel a

¹⁴ Ld.: Domokos József: Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy-uralom alatt. Budapest, 1946.

proletariátus 1919-es diktatúráját illeték, erőteljesen visszaverte, megsemmisítette. Visszaverte és megsemmisítette a Szovjetunióra szórt rágalmakat, s a bíróság előtt magasra emelte a proletárinternacionalizmus zászlaját, rámutatva a Szovjetunió létének világtörténelmi jelentőségére és arra, hogy »az államügyész által szidalmazott 'szovjetimperializmus' — patriotizmus és internacionalizmus egyszerre, amennyiben a saját országában a dolgozóknak biztosítja a jólétet, a szabadságot és a kultúrát, az egész világ dolgozóinak pedig mintaképül szolgál arra nézve, hogyan harcoljanak jóléért, szabadságért és kultúráért.«¹⁵

Rákosi elvtárs feltárta az áruló szociáldemokraták szerepét a fasizmus megteremtésében és megerősítésében: *Leninnek és Sztálinnak* a jobboldali szociáldemokratákra vonatkozó megállapításai történelmünk különböző szakaszaiban a magyarországi viszonyokra is érvényesnek bizonyultak. A burzsoázia uralmát a szociáldemokrata párt támogatása nélkül nem tudja fenntartani: a szociáldemokrata párt az ellenforradalom és a fasizmus rohamcsapata. A szociáldemokrata párt — mondotta Rákosi elvtárs — a proletárdiktatúrát elárulta. »Hol nyíltan, hol titokban odaállt az ellenforradalmi uralkodó osztályok mellé és a szó legszorosabb értelmében küzdött a proletariátus ellen.«¹⁶ A második világháború után az áruló szociáldemokrata vezetők világszerte (nálunk is) az amerikai imperializmus szolgálatába álltak, és folytatják már megkezdett együttműködésüket a fasisztákkal és az imperialista háborús uszítókkal, kémekkel.

1948-ban, az MDP megalkulása idején Rákosi elvtárs útmutatása alapján az egységes marxista-leninista párt soraiba már nem kerülhettek be a nyílt »jobboldali« szociáldemokraták. Az áruló szociáldemokrata vezetők egy része, hogy romboló munkáját a változott helyzetben folytathassa, »baloldalinak« álcázta magát, beépült a MDP-ba. Rákosi elvtárs ezekről a kémekről, rendőrügynökökről és árulókról 1950. október 27-én tartott beszédében rántotta le az álarcot.

»1947 őszén nálunk már látható volt, hogy a munkástömegek nagy többsége átállani készül a Kommunista Párt oldalára. Az angol munkáspárt utasítása eddig az időpontig úgy szólt, hogy a Szociáldemokrata Párt legyen a kommunistaellenes erők gyűjtőmedencéje, csak látszatra támogassa az egységfrontot és minden körülmények között utasítsa el a kommunistákkal való egyesülést. Mikor 1948 januárjában és februárjában — mint emlékszünk — a

¹⁵ A Rákosi-per. Budapest, 1950. 127. old.

¹⁶ U. o. 137.—138. old.

szociáldemokrata munkások és funkcionáriusok tízezrei kezdtek átlépni a Kommunista Pártba, a Szociáldemokrata Párt áruló vezetői már a következő utasítást kapták: ne várjanak addig, míg a tömegeik átállnak a kommunistákhoz s ők hadsereg nélküli generálisokká válnak. Ehelyett azok a »baloldali« szociáldemokrata vezetők, akik angol szolgálatban állottak, maguk vessék fel az egyesülés kérdését, maguk követeljék a kompromittált jobboldali szociáldemokraták vezetők eltávolítását.¹⁷

Rákosi elvtárs útmutatása alapján pártunk leleplezte a jobb- és ú. n. »baloldali«-szociáldemokrata árulókat és a kizárt és változatlanul a népidemokrácia ellen áskálódó jobboldali szociáldemokrata szervezeteket is. Rákosi elvtárs megállapította, hogy a *szociáldemokraták magyarországi magatartása nem elszigetelt, hanem világjelenség* »lényegében más országokban is hasonló a helyzet.«¹⁸

II. Rákosi elvtárs a népi demokrácia államának lényegét és népi demokráciánk fejlődését számos cikkében és beszédében világította meg, tártá fel. Abból a gazdag anyagból, amely Rákosi elvtárs műveiben rendelkezésünkre áll, »A népi demokrácia néhány problémájáról«,¹⁹ továbbá a »Népi demokráciánk útja.«²⁰ című cikkeket emeljük ki, mert ezek a *lenini-sztálini tanítást a magyar népi demokrácia viszonyaira alkalmazva, népi demokráciánk fejlődésében érvényesült törvényszerűségek teljes elemzését adják.* A népi demokratikus állam lényegének feltárásánál Rákosi elvtárs idézett cikkeiben foglalt tanítás alapján abból kell kiindulni, ami azonos a diktatúra szovjet formájával; a különös vonások megállapítása az azonos tartalom megállapítása után következhet be. Mindkét tartalom lényege az, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba, a kommunizmusba vezető átmenet állama: a proletariátus diktatúrája. A népi demokrácia osztály-tartalmát is az szabja meg, hogy az államhatalom a munkásosztály vezette dolgozó nép kezében van: ez az állam olyan gépezet, amely a burzsoázia elnyomását, a szocializmus építését, a béke védelmét szolgálja. A szocialista szovjet állam fejlődési szakaszairól szóló sztálini tanítás fényénél vizsgálva, a népi demokratikus állam fejlődésének jelenlegi szakaszában azokat a feladatokat oldja meg, melyek a szovjet állam fejlődésének első szakaszában oldott meg. Az egybevetés

¹⁷ Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Budapest, 1951. 395. old.

¹⁸ U. o. 394—398. old.

¹⁹ Rákosi Mátyás: A népi demokrácia néhány problémájáról. Szabad Nép, 1949. jan. 16.

²⁰ Rákosi Mátyás: Népi demokráciánk útja. Budapest, 1952.

azonban nem lehet mechanikus. A népi demokráciákban a szocializmus építése közben a Szovjetunióra való támaszkodás lehetősége folytán a Szovjetunió tapasztalatainak, különösen a Szovjetunió Kommunista Pártja tapasztalatainak, a szovjet technika és tudomány tapasztalatainak a felhasználásában meglevő lehetőségek folytán érvényesül, még hozzá fokozott mértékben érvényesül, a szocializmus Sztálin megállapította gazdasági alaptörvénye.

»A népi demokrácia néhány problémájáról« c. művében Rákosi elvtárs népi demokráciánkat keletkezésében, fejlődésében, osztálytartalmában és funkciójában, nemzetközi összefüggéseiben vizsgálja.

Osztálytartalma és funkciója oldaláról vizsgálva a népi demokratikus állam és a proletárállam szovjet formája közötti azonosság az alapvető. A Szovjetunió felszabadító szerepe, a Szovjetunióra való támaszkodás lehetősége, a népi demokráciáknak a Szovjetunióval és egymással kiépített új, a proletárinternacionalizmuson felépülő nemzetközi kapcsolata jelenti a különöset, az adott történelmi körülményeket, amelyek a népi demokrácia létrejöttét körünkben lehetővé tette és teszi. Ez biztosítja számunkra »a viszonylagos békés« fejlődés lehetőségét. Különös vonást jelent a forma kérdése is; a népi demokrácia proletárdiktatúra szovjet forma nélkül.

»A népi demokrácia néhány problémájáról« c. cikkében Sztálin elvtárs útmutatása nyomán Rákosi elvtárs Dimitrov és Bierut elvtársakkal egyidőben, tisztázta a népi demokrácia államának jellegét. A népi demokratikus állam osztálytartalmának, funkciójának, formájának megvilágítása, létrejötté körülményének feltárása mellett a népi demokrácia alapvető vonását világítja meg Rákosi elvtárs azzal is, hogy rámutat népi demokráciánk és a Szovjetunió közötti viszony kérdésére. »A népi demokráciák a Szovjetunió segítségével és támogatásával jöttek létre; erejüket fokozta a kölcsönös segítés. A fenyegető, kardsörtető imperializmussal szemben csak úgy biztosíthatják fennmaradásukat és további fejlődésüket, ha a Szovjetunióra és egymásra támaszkodnak. Aki ebből a közösségből kiválik, az ezzel a lépésével magával megszűnt a népi demokráciák állama, a szocializmus építője lenni és, menthetetlenül visszazuhan a kapitalisták, az imperialisták táborába.«²¹ Tito és bandája a sokat szenvedett jugoszláv népet becsapta. Jugoszláviát kiszakította ebből a közösségből; előbb titokban, majd egyre nyíltabban váltak a Tito fasiszták az amerikai

²¹ Rákosi Mátvás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 364. old.

imperialisták csatlósává, láncos kutyájává. Miközben a szocializmus építésének különleges útjáról beszéltek, minden igyekezetükkel azon voltak, hogy Jugoszláviát háborús bázissá tegyék a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal szemben.

Nagyjelentőségű továbbfejlesztést jelent népi demokráciánk államának tudományos megismerésében Rákosi elvtársnak a »Népi demokráciánk útja« c. a MDP pártfőiskoláján 1952. február 29-én tartott előadása.²² Rákosi elvtársitt abból kiindulva, hogy a *népi demokrácia viszonyai között változatlanul érvényesek a proletárdiktatúra létrejöttének előfeltételeire vonatkozó marxi-lenini tanok, tisztázza a népi demokráciának, mint a proletárdiktatúrának (a szocialista állam fejlődésének első szakaszában) mélyseges demokratizmusát. Lenin és Sztálin dolgozták ki az orosz forradalom tapasztalatai alapján a proletárdiktatúra létrejöttének előfeltételeiről szóló nemzetközileg is érvényes tanítást. Rákosi elvtárs e tanítás lényegét a népi demokráciák számára is abban jelöli meg, hogy »a proletariátus diktatúrája . . . a kizsákmányolt többség diktatúrája a kizsákmányoló kisebbség felett«.*

Rákosi elvtárs mindenekelőtt ismerteti Lenin tanítását a bolsevizmus győzelmének feltételeiről »Az Alkotmányozó Gyűlési választások és a proletárdiktatúra« című cikkében Lenin, mint azt Rákosi elvtárs idézi, a bolsevizmus győzelmének három feltételét állapította meg a proletárdiktatúra létrejötte tekintetében: »1. túlnyomó többség a proletariátus soraiiban, 2. a hadseregnek majdnem a fele, 3. döntő túlerő a döntő pillanatban, a döntő pontokon, éspedig a fővárosokban és a középpontokhoz közeleső frontokon.« Már rámutattunk arra, hogy miként érvényesültek ezek a törvényszerűségek a magyar Tanácsköztársaság létrejöttében: Rákosi elvtárs a proletárdiktatúra előfeltételeiről szóló lenini tanítást a magyar Tanácsköztársaság történeti szerepének megvilágításánál minden esetben következetesen alkalmazta.

Pártunk előtt az a feladat állott, hogy a proletariátus az államhatalmat arra használja fel, hogy a nem-proletár dolgozó tömegeket a proletariátus oldalára vonja és az államhatalomnak, mint eszközhöz segítségével ezeket a tömegeket, mindenekelőtt a dolgozó parasztságot, elszakítsa a burzsoáziától és a kispolgári pártoktól. A magyar népi demokrácia fejlődését végigkísérve Rákosi elvtárs a marxi-lenini tudományos elemzés módszerével mutatja ki, hogy a *bolsevik taktika alkalmazásával Pártunk megteremtette a proletárdiktatúra bekövetkeztének előfeltételeit, a népi demokratikus fejlődés*

²² Rákosi Máttyás: Népi demokráciánk útja. Budapest, 1952. 3—4. old.

désünk sajátos körülményei között annak első szakaszában Rákosi elvtárs megmutatja azokat az elévülhetetlen érdemeket, azt a döntő támogatást, amellyel a felszabadító Szovjetunió megkönnyítette, előmozdította a népi demokráciák megteremtését, de kimutatja azt is, hogyan nyerte meg a kommunista párt a munkásosztály többségét, hogyan győzte meg a dolgozó parasztság tömegeit és hogyan hozta létre a proletárdiktatúra egyéb előfeltételeit.

A proletárdiktatúra előfeltételeinek megteremtése után térünk át a népi demokrácia első szakaszáról, a polgári demokratikus forradalom megoldásáról a másodikra: a proletárdiktatúrára, a szocializmus építésére.

Ismételten kell rámutatnunk arra, hogy a két szakasz merően nem határolható el. A népi demokráciák fejlődésében különösen nem. A Szovjetunióra való támaszkodás lehetőséget adott arra, hogy a proletárdiktatúra feladatainak egyikét-másikát már az első szakaszban megoldjuk. A Szovjetunió és a népi demokráciákra való támaszkodás lehetősége teszi lehetővé fejlődésünk jelen szakaszában az állami szervek gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkájának egyre szélesebbkörű kibontakozását.

A második szakasz elemzése során kiviláglik, hogy a dolgozó tömegek, Pártunk politikájának következményeképpen, a népi demokratikus állam segítségével, a tények által meggyőzve, burzsoa államokban elképzelhetetlen mértékben szélesítették ki államunk tömegbázisát. Így a népi demokrácia állama országunkban is megfelel annak a lenini tanításnak, hogy az a kizsákmányolt többség diktatúrája a kizsákmányoló kisebbséggel szemben. *A népi demokrácia magasrendű szocialista demokratizmusának tudatosítása soronlevő feladatunk államunk fejlődésének mostani szakaszában.* »Az ellenség felismerte — tanítja Rákosi elvtárs — a népi demokráciák veszélyesen vonzó erejét és ezért tajtékozva rágalmazza, igyekszik elijeszteni a szabadságért küzdő népeket és osztályokat a népi demokrácia példájának utánzásától. Ezért külön időszerű annak tudatosítása, hogy a népi demokrácia a *nemzet zömének uralma* s annak felvázolása, hogy hogyan nyertük meg dolgozó népünk többségét és hogyan tudtunk nagyobb megrázkódtatások nélkül rálépni a szocialista építés győzelmes útjára.«²³

»A népi demokrácia néhány problémájáról« szóló cikk a munkásosztály széles tömegeibe hatolva a munka új lendületét, a szocialista erkölcs formálódásának új mozgatóerejét jelentette.

²³ Rákosi Mátyás: Népi demokráciánk útja. Budapest, 1952. 63. old.

Annak tudatosítása, hogy a népi demokrácia a nemzet zömének uralma újabb százezrek fokozott felelősségérzetét váltja ki, hatalmas mozgatóerő a *szocialista építés meggyorsításában, biztonságunk és védelmünk megerősítésében, a nemzet erkölcsi, politikai egységének kifejlődésében, megszilárdításában*, és nem utolsósorban az *állami fegyelem és a szocialista törvényesség megszilárdításában* is.

III. *Rákosi* elvtárs, mint Alkotmányunk megteremtője, jogunk és egész jogtudományunk fejlődésére közvetlen döntő jelentőségű hatást gyakorolt.

Alkotmányunk a magyar nép és a magyar állam- és jog történetében egyedülálló, új jelenség: »a magyar népnek eddig nem volt alkotmánya, amit általánosságban annak neveztek, az különböző jogszokások és jogalkotások gyűjteménye volt.«²⁴ Alkotmányunk létrejöttét a Szovjetunió felszabadító és segítő szerepe, pártunk irányítása, népünk győzelmes harcai tették lehetővé. E győzelmek nyomán ugyanis országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében alapvető változások mentek végbe; *Alkotmányunk szocialista alkotmányként valósult meg.*

A nagy *Sztálin*, a Szovjetunió 1936. évi Alkotmányáról szólva megállapította: »olyan okmány lesz ez, mely arról tanúskodik, hogy az, ami a Szovjetunióban már megvalósult, éppúgy megvalósítható más országokban is. Ebből az következik, hogy a Szovjetunió új Alkotmányának nemzetközi jelentőségét alig lehet túlbecsülni.«²⁵ Alkotmányunk létrejöttét a nálunk megvalósult új társadalmi-gazdasági rend tette lehetővé. Népi demokratikus államunk a proletárdiktatúra funkcióit betöltő szocialista állammá lett; a termelési viszonyokban döntő változások állottak be. *A nálunk ténylegesen megvalósult társadalmi-gazdasági változás nyomán követhette alkotmányunk a Sztálini Alkotmány szellemét és példáját.* *Rákosi* elvtárs előadói beszédében rámutatott arra, hogy a Sztálini Alkotmány példája nyomán az Alkotmány »regisztrálása és törvény formájában való rögzítése annak, amit a valóságban létrehoztunk és kivívtunk.«²⁶ A burzsoa alkotmányokban a formalizmus az alkotmány programszerűségében is jelentkezik. Alkotmányunk a burzsoa alkotmányok formalizmusától eltérően, ahol a szavak és valóság között áthághatatlan ellentét tátong, híven

²⁴ A dolgozó nép Alkotmánya. *Rákosi* Mátyás beszéde az országgyűlés 1949. augusztus 17-én tartott ülésén — a Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Budapest, 1949. 4. old.

²⁵ *Sztálin*: A leninizmus kérdései. Budapest, 1952. 667. old.

²⁶ *Rákosi* Mátyás, i. m. 4. old.

tükrözi vissza országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében végbement változásokat. A népi demokrácia sajátos fejlődési körülményei között nálunk is megvalósult a proletariátus diktatúrája, melyben a proletariátus arra használja fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziát fokról fokra megfossa összes tőkéitől, hogy minden termelőeszközt az állam, azaz az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus kezében összpontosítson és a termelőerők tömegét a lehető leggyorsabban szaporítsa. *Sztálin* a SZK(b)P XVIII. kongresszusán tartott beszámolójában²⁷ a szovjet szocialista állam fejlődésének két főfázisát jelölte meg. A népi demokráciák sajátos viszonyaival egybevetve a sztálini tanítást, megállapíthatjuk, hogy *házánk a szocialista állam fejlődésének első fázisában levő szocialista állam*²⁸. Bölcs előrelátással állapíthatta meg *Rákosi* elvtárs, hogy »az alkotmányelőkészítő bizottság nemcsak a meglévőt rögzítette, de a folyamatra is rámutatott például ott, ahol arról szól, hogy a dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket, vagy ahol arról beszél, hogy Népköztársaság megvalósítani törekszik a szocializmus elvét: mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint«.²⁹

Rákosi elvtárs előrelátását az állami, jogi, politikai felépítményben az Alkotmány meghozatala óta bekövetkezett változások mindenben igazolták. *Az állami és jogi felépítmény aktív szerepe folytán is megerősödött, fejlődött és kiteljesedés felé halad nálunk a gazdaság szocialista rendje, amelynek felmérhetetlen jelentősége van a termelőerők fejlődése szempontjából.* Ezt a jelentőséget mérte le *Rákosi* elvtárs 1951 november 30-án tartott beszámolójában: »Az utolsó négy-öt évben gyökeres változás történt: *házánk mezőgazdasági országból ipari országgá alakult át és ez az iparosodás gyorsan folytatódik*«.³⁰

Az Alkotmány meghozatala óta eltelt időben a szocialista iparnak akkori 91.1%-os aránya tovább növekedett. *Rákosi* elvtárs az országgyűlés 1952. december 15-i ülésén a mezőgazdasággal kapcsolatban pedig a következőket mondotta: »A termelőszövetkezeti mozgalom az 1952-es esztendő folyamán egyenletesen és erőteljesen fejlődött. A termelőszövetkezetek és csoportok száma 658-al nőtt. 92 403 dolgozó parasztesalád 713 500 kat. hold szántóterülettel lépett a szövetkezeti termelés útjára.

²⁷ Sztálin : A leninizmus kérdései. Budapest, 1952. 751—752. old.

²⁸ Ld. : A Szoboljev : A népi demokrácia, mint a társadalom politikai szervezetének formája. Társadalmi Szemle, 1951. 12. sz. 895. old.

²⁹ *Rákosi* Mátyás, i. m. 5. old.

³⁰ *Rákosi* Mátyás : Beszámoló a Központi Vezetőség 1951. nov. 30-án tartott ülésén. Társadalmi Szemle, 1951. 12. sz.

Hazánkban jelenleg 5 315 termelőszövetkezet és csoport működik. A termelőszövetkezetek szántóföldi területének 22.8 százaléka. Ehhez hozzájárul még a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdasága, mely 178 000 kat. hold. Ez az ország szántóterületének 1.8 százaléka. A 318 500 főt kitevő termelőszövetkezeti család kezén van tehát jelenleg az ország szántóterületének 24.6 százaléka, majdnem egynegyede. A termelőszövetkezetek összterülete (szántó, szőlő, legelő stb. 2 606 000 hold, összes tagjainak száma 446 900.

Az állami gazdaságok, tangazdaságok és célgazdaságok szántóterülete 1 190 000 kat. hold, az ország szántóterületének 12.7 százaléka . . .

A termelő-szövetkezetek és az állami gazdaságok szántóterülete együttvéve az ország szántóterületének 37.3 százalékát teszi ki . . .»

A termelési viszonyok vagy ami annak jogi kifejezése, a tulajdonviszonyok változásának ezt a rohamos méretét *Rákosi* elvtárs már az Alkotmány vitájában tartott előadói beszédében jelezte.³¹

Megállapítjuk, hogy Alkotmányunk már létrejötté idejében népi demokráciánk fejlődésének megfelelően új, bár, még nem teljesen következetes, szocialista alapon létrejött jogi felépítmény.³²

E felépítmény létrejöhetett, mert nálunk új (bár még nem következetesen) szocialista bázis van.

Az Alkotmányt különleges hely illeti meg a jogi felépítmény sorában, a nézetek és intézmények rendszerében. *Az Alkotmány az egész jogi felépítmény központi pillére, tartóoszlopa.*

Alkotmányunk azzal, hogy tisztázza az államhatalom kérdését, feltárja a nálunk levő társadalmi rendet azzal, hogy deklarálja a munkásosztály élcsapatának vezetőszerpét azzal, hogy az államhatalom egységéből kiindulva az állami szerveket a tényleges munkamegosztás elvei szerint csoportosítja, megszabva feladataikat azzal, hogy megjelöli az állampolgárok tényleges (valóban megvalósítható) *jogait és kötelelességeit*, a választott szervek létrejöttének alapelveit, joggal állapíthatja meg önmagáról, hogy a Magyar Népköztársaság alaptörvénye. A szovjet szocialista jogrendszer tudományos felépítésének megvalósult előfeltételét Visinszkij a proletariátus diktatúrájában és a Sztálini Alkotmányban jelölte

³¹ V. ö. A dolgozó nép Alkotmánya. Rákosi Mátyás beszéde az országgyűlés 1949. augusztus 17-én tartott ülésén. — A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Budapest, 1949. 4—12. old.

³² V. ö. Gerő Ernő: Harcban a szocialista népgazdaságért. Budapest, 1950. 236. old.

meg.³³ *Alkotmányunk, államunk fejlődésének adott szakaszában* (melyről az előbb már szólottunk), *megvalósult előfeltétele tehát jogrendszerünk kialakításának, csakúgy mint az a tény, hogy nálunk proletárdiktatúra van.* Valóban jogrendszerünk fejlődése az Alkotmánynak a jogrendszer kialakulására gyakorolt tényleges hatását bizonyítja. Jogrendszerünk és ezen belül az egyes diszciplinák elhatárolása és feladatainak kijelölése még korántsem nyert teljes mértékben tudományos feldolgozást. A fejlődési fázisban levő különbség, amely a Sztálini Alkotmány létrejöttének időpontjában meglévő már teljesen kialakult szovjet szocialista társadalom és népi demokráciánk, mint a szocialista fejlődés első fázisának állama között van, kétségtelenül különleges feladatot jelent a jogrendszer felépítésében, de vajjon az az előrelátás, amellyel Rákosi elvtárs már az Alkotmány keletkezése idején fejlődésünk perspektíváit megítélte, nem jelent-e döntő segítséget ezen a területen is? Minden bizonnyal azt jelent, ha jogrendszerünk problémájához ennek a perspektívának és az Alkotmány meghozatala óta bekövetkezett fejlődés tapasztalati anyagának birtokában nyúlunk hozzá.

Szocialista jogrendszerünk kialakításában a jogágazatok kiválasztása kérdésében jutottunk a legkevesebb előre. Ennek az elmaradásnak egyik jelensége az ú. n. gazdasági jog kialakulása volt. A gazdasági jogban jelentkező antimarxista törekvések és nézetek ellen felvett küzdelem ezideig még csak részeredménnyel járt. A gazdasági jog szűkebb területre szorult ugyan, de sok tekintetben eleven jogágként kezelik. Ezzel nyilvánvalóan akadályozza egyes jogágak erőteljes kifejlődését, illetve megszilárdulását. Így például nem alakult ki a mezőgazdasági társasgazdálkodás joga, vagy a földjog. Az ezekre a területekre eső jogi szabályozás pedig jogalkotásainkban adva van. Igaz, vannak objektív nehézségek, amelyek a kérdés megoldását megnehezítik, de a fejlődés perspektívájának birtokában, amellyel Rákosi elvtárs vértezett fel bennünket, a kérdés megoldásának feltételei nézetünk szerint adva vannak. Nem lehet ennek akadálya például az sem, hogy a népi demokrácia viszonyai között a földtulajdon kérdése másként alakult, mint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a Szovjetunióban. Ezeknek a jogágaknak a kialakítása már csak azért is rendkívül lényeges, mert nem mondhatunk le arról az aktív segítő, támogató szerepről, amelyet a jogtudomány szocialista bázisunk fejlesztésében adhat. Jogrendszerünk kialakítása lesz a döntő leszámolás

³³ V. ö. A. J. Visinszkij: A szovjet állam és jogtudomány kérdései. Két tanulmány. Budapest, 1950.

a zsal a hibás nézettel, amely a jognak jogtudományunkban csak a kísérő, a regisztráló szerepét tulajdonított.

A probléma elevenen él a magyar jogtudományban és jogrendszerünk kialakításának kérdésében eddig is számos cikk, tanulmány jelent meg. A probléma megoldásánál egyre nagyobb gondot kell fordítani arra a nap mint nap bővülő joganyagra, amelyet jogalkotásunk nyújt és csoportosításukban a proletárdiktatúra és az alkotmány létének tényéből és az alap bővüléséből, fejlődésünk perspektíváiból kell kiindulnia.

Jogalkotásunk egész területén ugyanis egyre hatalmasabb méretekben bontakozik ki Alkotmányunk termékenyítő hatása. Az Alkotmány óta létrejött nagyjelentőségű törvényeink, jogszabályaink, az Alkotmányban lefektetett elvek alapján és Népköztársaságunk előtt álló feladatok tényleges megvalósítása során jöttek létre. E törvényeink, jogszabályaink Alkotmánytörvényünkön alapulnak vagy egyenesen annak egyes rendelkezéseit fejlesztik tovább és a népi demokratikus hatalom erősítését, fejlődését, a szocializmus építését, a béke védelmét szolgálják.

Alkotmányunknak döntő szerepe van a szocialista jogtudat kialakításában és megszilárdulásában. Az Alkotmány a tömegek tudatában megszilárdította és továbbfejlesztette a szocializmus építése nagy ügyének igazságáról alkotott felfogást, megszilárdította és kifejlesztette a szocialista államhoz való új viszonyt, erősítette a szocialista törvényességet és az állami fegyelmet megalapozta. A szocialista jogtudat kifejlődése, amely jelentős részében Alkotmányunk hatalmas tömeghatásán nyugszik, döntő befolyással volt a jogalkalmazás alakulására is. Rákosi elvtárs az Alkotmány tervezetéről tartott előadói beszédében az Alkotmány mozgósító jellegéről szólva, megállapítja: »Száz és száz megnyilvánulásból derül ki, hogy az új alkotmányból dolgozó népünk új erőt merít, új biztatást, új lendületet nyer.«³⁴ Nyilvánvaló, hogy a szocialista jogtudat megszilárdulásának kérdését vizsgálva, Alkotmányunknak ebből a mozgósító szerepéből kell kiindulnunk. Különösen nagy jelentősége van a szocialista jogtudat kifejlődésének és megerősödésének a bírói jogalkalmazás területén.

A szocialista jogtudat és az Alkotmánynak a bírói függetlenségre vonatkozó rendelkezései (41. §.) együttesen ható tényezők, melyek megszabják a bírói jogalkalmazás irányát.

*

³⁴ A dolgozó nép Alkotmánya. Rákosi Mátyás beszéde az országgyűlés 1949. aug. 17-én tartott ülésén. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Budapest, 1949. 21. old.

Népi demokráciánk létrejötte, fejlődésének osztálytartalmanak, funkcióinak, állami mechanizmusának és jogának megértése lehetetlen a marxi-lenini pártra vonatkozó tanítások és Pártunk történetének tanulmányozása nélkül.

A népi demokráciák kommunista pártjai a két világháború között országaikban élenjártak a béke védelméért, a faszizmus ellen folytatott harcban. A hitleri faszizmus leküzdése után a népi demokráciák kommunista pártjai vezették a harcot a háború okozta sebek begyógyításáért, a reakció következetes felszámolásáért, a munkásosztály és a parasztság szövetségének a létrehozásáért, a békéért és a nemzeti függetlenségért.

»Az egyetlen párt, amely szilárdan állt, amely tudta, hogy mit akar és kivezető utat mutatott a nemzetnek: a mi pártunk, a Kommunista Párt volt. A Kommunista Párt vette kézbe a kezdeményezést, hogy az elalélt demokratikus pártok újjáélesztése, a nemzeti bizottságok megszervezése, az államszervezet új alapjainak lerakása útján megteremtse a feltételeit az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának, az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány megalakulásának. Ezekben a hetekben és hónapokban a Kommunista Párt rázta fel dermedtségéből és aléltágából a nemzetet.

A Kommunista Párt eme önzetlen és előrelátó munkája nélkül nem jöhetett volna létre a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, nem jelentkezhetek volna azok a demokratikus erők, amelyek a Szovjetunió segítségével kezükbe vették az ország sorsának irányítását. A Kommunista Párt nélkül — ezt nem árt ma hangsúlyozni — Magyarország Németország sorsára juthatott volna, míg így népünk gyors ütemben nyeri vissza teljes menzeti függetlenségét és állami szuverenitását.«³⁵

Rákosi elvtársnak 1946 szeptember hó 29-én az MKP III. Kongresszusán tartott beszámolója óta, amelyből a fenti sorokat idéztük, Pártunk továbbra is és egyre fokozottabban volt vezetőereje és motorja népi demokráciánk minden sikerének és fejlődésének.³⁶

Pártunk e feladatát azért is tudta betölteni, mert: »Felmérhetetlen segítséget jelentett és jelent a Magyar Dolgozók Pártja számára, hogy rendelkezésre álltak és állnak a bolsevik párt, a Szovjetunió fejlődésének mérhetetlenül gazdag tapasztalatai s ebből a kincsestárból szabadon meríthettünk és merit-

³⁵ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. 165. old.

³⁶ Rákosi Mátyás elvtárs beszéde az országgyűlés 1952. december 15-i ülésén. Társadalmi Szemle, 1952. 12. sz. 1214. old.

hetünk, hogy fokozatosan megtanultuk e tapasztalatok magyar viszonyokra való alkalmazását.³⁷

Sztálin elvtárs a SzKP XIX. Kongresszusán a kölcsönös támogatás megvilágítása során, amelyben a Szovjetunió Kommunista Pártja a testvérpártokat és a testvérpártok a Szovjetunió Kommunista Pártját részesítik, a következőket mondotta:

»Érthető, hogy pártunk nem maradhat a testvérpártok adósa és neki is támogatnia kell őket, valamint népeiket a felszabadulásért vívott harcukban, a béke megvédéséért vívott harcukban. Mint ismeretes, pártunk így is jár el. Miután pártunk 1917-ben kezébe vette a hatalmat s miután reális intézkedéseket tett a tőkés és földesúri elnyomás megszüntetésére — a testvérpártok képviselői, pártunk merészségén és sikerein fellelkesülve, a világ forradalmi és munkásmozgalma „rohambrigádjának“ nevezték el pártunkat. Ezzel azt a reményüket fejezték ki, hogy a „rohambrigád“ sikerei meg fogják könnyíteni a kapitalizmus jármában sínylő népek helyzetét. Azt hiszem, pártunk beváltotta ezeket a reményeket, különösen a második világháború idején, amikor a Szovjetunió szétzúzta a német és japán fasiszta zsarnokságot s ezzel megmentette Európát és Ázsia népeit a fasiszta rabszolgaság veszélyétől.

Ezt a megtisztelő szerepet természetesen igen nehéz volt betölteni, amíg a „rohambrigád“ egyesegyedül állott, és amíg ezt az élszerepet úgyszólván egymagában kellett betöltenie. De ez a múlté. Most egészen más a helyzet. Most, amikor Kínától és Koreától Csehszlovákiáig és Magyarorszáig új „rohambrigádok“ jelentek meg a népi demokratikus országok képében — most pártunknak könnyebben esik harcolnia, meg a munka is vidámabban folyik.³⁸

Rákosi elvtárs az országgyűlés 1952. dec. 15-i ülésén a népi demokráciánknak, mint az új »rohambrigád« részének kérdésével foglalkozva, a következőket állapította meg:

»Mindannyian tanúi voltunk annak, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusát egész dolgozó népünk a legnagyobb figyelemmel, rokonszenvvel követte és tanulmányozta. Ezt a figyelmet és rokonszenvet alátámasztja és elmélyíti a hála és köszönet érzése mindazért a baráti segítség és önzetlen támogatásáért, amelyben felszabadítónk, a hatalmas Szovjet-

³⁷ Rákosi Máttyás elvtárs felszólalása az SZKP. XIX. Kongresszusán. Társadalmi Szemle, 1952. 10. sz. 1090. old.

³⁸ I. V. Sztálin elvtárs beszéde 1952. okt. 14-én. Az SZKP XIX. Kongresszusának anyaga. Budapest, 1952. 334—335. old.

unió szakadatlanul részesít bennünket. Ez a rokonszenv a hála érzése dolgozó népünkben lángoló lelkesedéssé vált, amikor a kongresszuson az egész haladó emberiség nagy vezére, a mi szeretett *Sztálin* elvtársunk a világ forradalmi rohambrigádjai között a magyar népi demokráciát is megemlítette. Mindannyian átértéztük, hogy e megtisztelő jelző nemcsak elismerést, hanem kötelezettséget is rejt magában. Kötelezettséget arra, hogy jövődő erőfeszítéseinkkel, áldozatos munkánkkal, szocialista építésünkkel, békénk védelmével, a proletárnemzetköziség erősítésével még jobban rászolgáljunk a forradalmi rohambrigád nevezetre. »

Rákosi elvtárs beszédében összefoglalta legfontosabb feladatainkat, és rámutatott arra, hogy erősítsük minden eszközzel népi demokráciánk állampolgári fegyelmét, társadalmi rendjét, hatalmi szerveit.

Rákosi elvtársnak ezek a megállapításai, amelyek értékelik és feldolgozzák és ismét példamutató módon alkalmazzák a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusának tapasztalatait, újabb kötelezettséget rónak az egész jogtudományra és ezen belül az állam és jogelméletre is.

Szamel Lajos,
egyetemi tanszékvezető docens

Az államigazgatási jogviszonnyal kapcsolatos néhány probléma*

Jogszerű vagy célszerű, törvényes vagy gazdaságos és eredményes legyen a közigazgatás? Így tették fel lényegében a kérdést a közigazgatás tudományának burzsoa művelői az imperializmus korában, s erre az alapkérdésre visszavezethetően tűzték le lándzsájukat a közigazgatási jogi, vagy közigazgatástani irányzat mellett. Némelyek pedig mindkét — látszólag feloldhatatlan ellentétű felfogásból — kivonták a számukra hasznosíthatóan tetsző alpanyagot és új képletként vegyítették világra belőle a »közigazgatástudományi« irányzatot. Ezt az irányzatot képviselte a Horthy-fasizmus közigazgatási tudományának fő képviselője, Magyary Zoltán, aki szerint »a közigazgatás sem csak jogi, sem csak közigazgatási szempontból nem magyarázható, hanem mindkét szempont egymást kiegészítő alkalmazására van szüksége az étellel összhangban lévő megoldások elérésére.«¹

Az ilyen módon az eredeti kettőből háromra osztódott iskolák közötti »engesztelhetetlen« harc valójában csak álprobléma körül folyt. A lényeg, a cél minden oldalon egy volt: a jogszerűség formáinak betartásával, vagy — a célszerűség nevében — annak félredobásával lehet-e jobban a közigazgatás mindenhatóságát, az állam rendőrállammá válását, az állam fasizálódását elérni. A harc azonnal el is ült, amikor a monopolkapitalizmus egyértelműen a gazdaságos és eredményes közigazgatás vizeire evezett és — mint *Jhering* mondta — az utasok, a tőkésék biztonsága érdekében kidobta hajójáról a törvényesség terhét. A köz-

* A tanulmány azzal a közvetlen gyakorlati céllal készült, hogy a tervezett államigazgatási jogi tankönyvben már megvitatott anyagként lehessen feldolgozni azokat a problémákat, amelyek a szocialista államigazgatási jogviszonnyal kapcsolatosak. Az Állam- és Jogtudományi Intézet az e problémakörhöz tartozó kérdéseket ankét elé viszi megvitatás végett. Ennek eredményéhez szükséges lesz az államigazgatási jogviszonyt szélesebben és mélyebben tudományosan vizsgálat alá venni és az összes egyéb jogágazat körébe eső jogviszonyoktól elhatárolni. (vitacikk.)

¹ Magyary Zoltán: Magyar Közigazgatás. Budapest, 1942. 101. old.

igazgatástan hívei vitathatatlanul föléje kerekedtek a közigazgatási jogi felfogás követőinek s megkezdődött a jognak szinte teljes száműzése a közigazgatás világából.

A szocialista államigazgatásnak egyik alapelve a szocialista törvényesség. A szocialista államigazgatási jogtudománynak tehát elsődleges feladata, hogy a szocialista törvényesség, s vele kapcsolatban az állami fegyelem megvalósulásának eszközeit és módszereit megvilágítva, az ezirányú fogyatékoságokat feltárja. Feladata rámutatni arra, hogy az államigazgatás végrehajtórendelkező tevékenység, amelynek során a jog uralma alá eső társadalmi viszonyok, államigazgatási jogviszonyok keletkeznek. Mint minden jogviszonyban, úgy ezekben is jogalanyok szerepelnek, akiknek jogosítványaik és kötelezettségeik vannak. Ezeknek a jogosultságoknak érvényesítése, a kötelezettségek teljesítése, illetve teljesítésük megkövetelése teszi az államigazgatás tevékenységének tényleges tartalmát. Ez indokolja, hogy az államigazgatási joggal, mint a jog egyik ágával tudományosan foglalkozni kell. A témaválasztás szempontjából pedig azt, hogy az államigazgatási jogviszonyt a mi államigazgatásunkat illetően jellemezzük, mert ebből kiindulva juthatunk csak el egyéb államigazgatási jogi intézményeink helyes szemléletéhez, tudjuk az államigazgatási jogot más jogágaktól elhatárolni, az államigazgatási aktusok helyes fogalmát megadni, a velük szemben támasztott követelményeket elemezni.

Mint minden jogágban, úgy az államigazgatási jogban is az alapvető kérdések közé tartozik a jogviszony kérdése. Az államigazgatási jog egyéb intézményei mind ebből sarjadnak. *Az államigazgatási jog fogalma és tárgya is csak az államigazgatási jogviszony alapján határozható meg.* Erre az álláspontra helyezkednek az »Állam- és jogelmélet« c. egyetemi tankönyv szerzői, amikor kifejtik, hogy »a társadalmi viszonyok és az e viszonyoknak megfelelő jogviszonyok... különbözők és sokfélék. Ennek következtében a jog is, mely a társadalmi viszonyokat szabályozza és amely alapján egységes, differenciálódik és ágazatokra oszlik a társadalmi viszonyok egyik vagy másik csoportjának sajátosságaitól függően, amelyre a jogszabályok és az ezeknek megfelelő jogviszonyok meghatározott komplexuma vonatkozik.«²

Lényegileg hasonló megállapításra jut Szabó Imre, amikor kiemeli annak szükségességét, hogy a jogszabályok rendszerezését, csoportosítását, a jellegénél és feladatainál fogva egységes jogrendszernek jogágakra való bontását a jog által szabályozandó

² I. m. 357. old.

társadalmi viszonyok alapján kell elvégeznünk. Megállapítását még inkább megerősíti annak leszögezésével, hogy a jogrendszer tagozódása a társadalmi viszonyok változásának függvénye s a jogtudománynak e változások figyelembevételével kell a jogszabályokat csoportosítani, segítve ezzel a jogalkotást és jogalkalmazást, megkönnyítve a jog megismerését.³

Tehát nem az teszi a jogviszonyok meghatározott körét államigazgatásiakká, hogy ezeket az államigazgatási jog vonja rendezése körébe. Az olyan meghatározás tehát, mely a reá vonatkozó tárgyi joggal akarja az államigazgatási jogviszonyt meghatározni, filius ante patrem okoskodásból fakad. A magyar irodalomban különös élességgel jelentkezik ez a felfogás Márffy Edénél, aki szerint a jogviszonyok kategorizálásánál kizárólag az objektív jog rendelkezései irányadók s csak akkor lehet szó közizgatási jogviszonyról, ha az illető jogviszony az objektív közizgatási jogban gyökerezik.⁴

Sz. Sz. Sztugyenyikin az államigazgatási jogi jogviszonyt olyan társadalmi viszonyoknak minősíti, amelyet az állami szerv végrehajtó-intézkedő tevékenysége folyamán államigazgatási jogi szabály rendez. E definíció elemzése során az államigazgatási jogviszonyoknak négy alapvető jellemvonását sorolja fel, amelyek együttesen karakterizálják a jogviszonyoknak ezt a csoportját. E jellemvonások elseje, hogy az államigazgatási jogviszonyok *alanya* állami szerv. Másodikul azt említi, hogy ezek a jogviszonyok vagy a végrehajtó-intézkedő tevékenység során jönnek létre, vagy a felek egyikének, vagy harmadik személynek kezdeményezésére *keletkeznek*. Harmadszor ismervük az, hogy a jogszabály megsértése a *szabálysértő felelősségét* vonja maga után a megfelelő szerv alakjában megjelenő *állam irányában*. Végül negyediknek jelentkezik az az ismerv, hogy a felek között keletkezett *jogvitákat* általában *államigazgatási jogi eljárás során döntenek el*.⁵

A szovjet szocialista államigazgatási jogviszony illetően kifejtését bírálva G. I. Petrov ezt elfogadhatatlannak minősíti. Rámutat arra, hogy Sztugyenyikin az államigazgatási jogviszony fővonásainak kényszerjellegét helyezi előtérbe s így nem tűnik ki meghatározásából az új tartalom, mely a szovjet állam szo-

³ Szabó Imre: Népi demokráciánk joga. Magyar Tudományos Akadémia Közleményei (II. Társadalmi-Történeti Tudományok osztályának közleményei). Budapest, 1950. I. köt. I. sz. 44. old.

⁴ Márffy Ede: Magyar Közigazgatási és pénzügyi jog. Budapest, 1926. 27. old.

⁵ Sz. Sz. Sztugyenyikin: Szovjet államigazgatási jog. Budapest, 1951. 23—25. old.

cialista természetéből folyik. Ezt annál is inkább hibásnak minősíti, mivel szerinte az ilyen jogviszonyok túlnyomó többsége *meggyőzés alapján jön létre*, s az állampolgár számos jogviszonyban elsősorban nem mint kötelezett, hanem mint igényei kielégítésének követelője lép fel. De még ahol főképp kötelezettként szerepel, ott sem passzív alany csak, mert érdekeit a törvény védi. Végül kimeli, hogy államigazgatási jogviszony véleménye szerint államigazgatási szerv részvétele nélkül is lehetséges.⁶

Sztugenyikin — nézetem szerint — jó helyre nyúl, amikor az államigazgatási jogviszony egyik ismérveként azt veszi fel, hogy a benne szereplő jogalanyok egyikének *mindig* állami szervnek kell lennie. Azonban nem általában *állami* szervnek, hanem *államigazgatási* szervnek. Ha ugyanis az állami szervek tág csoportjáról beszélünk, közelfekvő a veszély, hogy az államjogi jogviszony kategóriája elmosódik. Helyes az a felfogás is, hogy ez önmagában nem karakterizálja az államigazgatási jogviszonyt, hiszen állami szervek — sőt közelebről: államigazgatási szervek — alányok lehetnek más jogviszonyokban is (államjogi, polgári jogi jogviszonyokban). Az azonban tény, hogy *ahol az egyik fél nem államigazgatási szerv, ott államigazgatási jogviszonyról nem lehet szó*. Az államigazgatás ugyanis végrehajtó-rendelkező tevékenység, mely a törvények végrehajtására irányul. S ha ennek során egyre bővülő körben társadalmi szervezetek és az egyes állampolgárok is részt vesznek a szocialista államigazgatási feladatok megoldásában, ezek vagy mint államigazgatási szervek szerepelnek (pl. szakszervezetek az üdültetésnél) vagy a látszólag csak polgárok közötti jogviszonyban jelen van egy államigazgatási szerv is (pl. adóközösségek esetén).

A burzsoa jogirodalomban annak a téves szemléletnek, mely szerint államigazgatási szerv részvétele nélkül is elképzelhető államigazgatási jogviszony, a legtöbb szerzőnél az az oka, hogy a jogviszonyt mindig csak legfeljebb (és legalább) két és nem több ellentétes érdekű fél kapcsolatának fogják fel. Ezért kénytelenek olyan mesterkélt foglalkozásokkal operálni, mint az »együttes közigazgatási jogviszony« (Márffy), vagy a »secundär« viszony (Tomcsányi) az olyan esetekben, amikor két állampolgár közigazgatási jogviszonyáról van szó. Ez a mesterkélt konstrukció burzsoa viszonyok között nem volt felesleges. A secundär közigazgatási jogviszonyok minden felhozható példája ugyanis azt mutatja, hogy azok-

⁶ G. I. Petrov: A szovjet államigazgatási jog elméletének kérdései. Kézirat fordítás. (Petrov e tanulmányában egész röviden foglalkozik a tárgyalt kérdéssel, részletes bizonyító fejtegetésekbe nem bocsátkozik s így felfogásának elemzésébe nem mehetek bele.)

nak tartalmát a kizsákmányolók részére adandó kiváltság tette (kéményseprőmester, kijelölt kereskedők, hatósági áruelosztók, magániskolák, földbirtokosoknak saját mezőőre a jogviszony egyik oldalán, a másikon pedig a vele szemben kötelezett »közön-séges« állampolgár). Pedig valójában ezekben a jogviszonyokban is ott találjuk az állami szervet, mint egyik jogalányt, mely azonnal előtérbe lép, mihielyt a kötelezettek a jogszabályi rendelkezéseknek nem tesznek eleget, sőt esetleg akkor is, ha a jogosult túlmegy a neki biztosított jog határán és ezzel más, nagyobb tőkések érdekeit sérti.

A mi szocialista viszonyaink között ebben a kérdésben a tévedésre alkalmat adó momentum az, hogy az államigazgatás alapelve a dolgozók részvétele. Különösen a tanácstagok, állandó bizottsági és más tömegszervezeti aktívák segítő, ellenőrző, kezdeményező tevékenysége alkalmas annak a látszatnak felkeltésére, hogy ezek államigazgatási jogviszonyok alanyai lennének államigazgatási szerv, mint jogalány jelenléte nélkül. Azonban nem így van. A tanácstagok, aktívák és az egyes állampolgárok között valóban az államigazgatás kapcsán társadalmi viszonyok jönnek létre, de ezek nem jogviszonyok, belőlük jogok és jogilag kikényszeríthető köteleességek egyik félre nézve sem származnak.

Ezzel a problémával kapcsolatban még két, egymással összefüggő kérdést kell tisztázni: a társadalmi szervezetek és az állami vállalatok helyzetét az olyan államigazgatási jogviszonyokban, ahol ezek mint hatóságok lépnek fel. Ilyenkor államigazgatási szerv a jogviszonyban valóban nem szerepel (esetleg csak mint a másik póluson fellépő jogalany). A probléma megoldása ilyenkor is kézenfekvő. A dolgozók egységes társadalombiztosító nyugdíjáról szóló 1951:30. tvr. 39. §-a a társadalombiztosítás körében járó ellátás megállapítását a helyi tanácsra bízta. A tvr. végrehajtási utasítása pedig (195/1951./XI.11./M.T.sz. rendelet) további rendelkezésig a SZOT társadalombiztosítási szerveinek ezirányú jogkörét állapítja meg s ezeknek határozata ellen nyit fellebbezési lehetőséget a megyei (budapesti városi) tanács végrehajtóbizottságához. A tvr. bevezetője félreérthetetlenül megfogalmazza, hogy *állami* társadalombiztosításról van szó. Tehát a SZOT szervei ebben a minőségükben mint *államigazgatási szervek* szerepelnek.

Hasonló a helyzet akkor is, ha az államigazgatási szervet a jogviszonyban *állami vállalat* helyettesíti. Ennek szemléletes példája a 3360/1949./IV.9./M.T. számú rendelet alapján keletkező államigazgatási jogviszony. A rendelet a Magyar Felvonógyár állami vállalatot az építésügyi hatóságok jogkörének épségbentartása mellett felruházta azzal a joggal (és kötelességgel), hogy a fel-

vonók biztonságáról gondoskodják, azoknak műszaki ellenőrzését lássa el. Világos, hogy a vállalat az e jogszabály alapján keletkező jogviszonyokban szintén mint államigazgatási szerv áll előttünk.

Idevonatkozólag szükségesnek tartom kiemelni: amennyire helyes, hogy a társadalmi szervezetek az államigazgatás feladatainak megoldásában minél szélesebb alapokon vegyenek részt, azt segítsék elő, annyira *kerülendőnek vélem, hogy ezek a szervek és az állami vállalatok hatósági jogkört kapjanak.* (Természetesen nem hiba az állami vállalatok irányító szerveit vállalati formában szervezni.) A hatóságok körének bővítése ugyanis megnehezíti a törvényesség biztosítását, a hatóságok ellenőrzését, bonyolítja a fórum rendszert, körülményesebbé teszi az államigazgatási szervezetben az eligazodást s csökkenti a tanácsokban levő tömeg-erő felhasználásának lehetőségét.

Az államigazgatási jogviszony másik ismérvéhez abban az összefüggésben jutunk el, hogy ebben az egyik jogalany mindig államigazgatási szerv. Hogyan keletkezik ugyanis az államigazgatási jogviszony? Vagy úgy, hogy akár bejelentés alapján, akár közvetlen észlelet útján (hivatalból) az államigazgatási szerv megállapítja jogi tényeknek minősülő események, cselekmények bekövetkezését, vagy úgy, hogy maga végez más olyan cselekményeket, melyekhez a jogszabály értelmében jogi hatás fűződik. *Az államigazgatási jogviszony tehát általában az államigazgatási szerv aktusa alapján jön létre.* Az 1952:4. tvr. kimondotta, hogy állami tulajdonba kerülnek a benne közelebről megjelölt házigatlanok. Látszólag ezzel a jogszabály maga jogviszonyt létesített a tulajdonosok és az állam között. Ez a jogviszony azonban realissá csak azzal vált, hogy az illetékes helyi tanács végrehajtóbizottsága határozatában konkretizálta, mely házaknál áll fenn a jogszabályban foglalt feltétel. Tehát a tanács végrehajtóbizottságának aktusával jött létre a jogviszony és nem a magukat (esetleg alaptalanul) érdekeltnek vélt személyeknek a tvr. értelmében eszközölt bejelentésével, hogy házukat állami tulajdonba kerültek vélik.

Fenti megállapítással szembeszögezhető az állampolgárok kérelmezési jogának esete. Ha illetékes hatósághoz fordulok, úgy az köteles kérelmemet érdemben elintézni. Ha pedig hatáskörének vagy illetékességének hiányát állapítja meg, úgy az ügyet az elintézésre köteles szervhez kell áttennie s erről engem, a kérelmezőt tájékoztatni. Itt tehát a jogviszony nem az államigazgatási szerv aktusa alapján keletkezett, hanem a kérelmező cselekményéből. De ez nem egyszerű államigazgatási, hanem államigazgatási eljárásjogi jogviszony, mely az államigazgatási jogviszonyok

különleges csoportját képezi s így a felhozott eset nem dönti meg a fenti tételt. Viszont felveti annak szükségességét, hogy az államigazgatási aktusok osztályozása során figyelmet szenteljünk az államigazgatási eljárás aktusok külön csoportjának.

Mi a helyzet az államigazgatási jogviszonyban szereplő jogalanyok jogállását illetően? A burzsoa tudomány ezen a ponton vélte felfedezni a közjogi viszonyok (melyek közé a közigazgatásiakat is sorolta) legfőbb differencia specifikáját. A közjogi jogviszonyt úgy jellemezték, hogy abban az állami szerv az állami fennhatóságot képviseli, s annak nevében jár el a magánossal szemben. Ebből vonták le azt a következtetést, hogy akár mint hatóság, akár mint hivatal, vagy intézet jár el a közigazgatási szerv, az egyes vele szemben soha sincs a teljes magánjogi coordinatio viszonyában. Az általuk felvett két alapkategória: közjogi és magánjogi jogviszony elhatárolásában tehát a fölé- illetve a mellérendeltség jelentette az elválasztás alapját. A közigazgatási szerv fölérendeltsége pedig arra épült, hogy ez a »közérdeket« képviselje és éppen ezért a jogviszonyban különös jogosítványokkal rendelkezett.

Számunkra az egészről csak annyi figyelemreméltó, hogy az államigazgatási szerv fölérendelt, különleges jogállása magában foglalja azt, hogy más személyeket vagy szerveket kényszerítsen a maga aktusaival arra, hogy vele jogviszonyba lépjenek. Ennyiben, de csakis ennyiben, tehát a jogviszony keletkezését illetően tényleg van subordináció. A jogviszony létrejöttkor azonban már egyenjogú alanyok szerepelnek olyan értelemben, hogy mindegyik a tárgyi jogban meghatározott jogaival élhet és kötelességeit teljesíti. Az államigazgatási szerv sem léphet fel több követeléssel, mint amennyit a tárgyi jog előír. Az, amit a fölérendeltségnek lehetne minősíteni, abban áll, hogy az esetleges jogvitát maga a jogviszony egyik alanya, az államigazgatási szerv dönti el és a jogviszony másik alanyát (alanyait) kötelességük teljesítésére maga kényszeríti, vagy más államigazgatási szerv közreműködésével szorítja rá. Viszont például az állampolgárnak a kötelezettségét nem teljesítő állami szervvel szemben ilyen közvetlen hatalma nincs, bár nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ilyen közvetlen hatalom nélkül is az államigazgatási szerv kötelességének teljesítését az állampolgár eredményesen követelheti.

Ezen a ponton visszautalok azokra a megállapításokra, amelyeket Petrov tett Sztugyenyikin megállapításával kapcsolatban. Nem arról van szó tehát, hogy az államigazgatási jogviszonyok többsége a szocialista államban meggyőzés alapján jön létre, hanem arról, hogy a jogviszonynak azok az alanyai, akik a jog-

viszonyban jogosultságuk mellett kötelezettek is, kötelezettségüknek többnyire nem kényszer, hanem meggyőzés alapján eleget tesznek.

Tehát a burzsoa közigazgatási szervek helyzetével szemben a szocialista államigazgatási szervnek a jogviszonyban nincs különleges jogállása. Az államigazgatási szerv nem ellentétes érdekű a jogviszony másik alanyával szemben, »... a szocializmus nem tagadja, hanem összeegyezteti az egyéni érdekeket a közösség érdekeivel«. ⁷ Éppen ezért a szocialista államigazgatási jogviszonyt általában jellemzi az is, hogy alanyai jogaikkal nemcsak élhetnek, hanem kötelességük is rendszerint élni velük, s hogy a kötelességek teljesítése nem kényszeren, hanem meggyőződésen alapul. Ugyanakkor azonban a jogviszonyban szereplő államigazgatási szervek a maguk kötelességeinek kötelező teljesítése mellett a jogviszony másik alanyát (alanyait) kötelességük teljesítésére az államigazgatási eljárás körébe tartozó végrehajtási eljárás során rá tudják kényszeríteni. A végrehajtás azonban már kívül esik az államigazgatási jogviszonyok rendes típusának körén. Ez az államigazgatási eljárási jogviszonyok elemzése során vizsgálandó.

Összefoglalva tehát: a szocialista államigazgatási jogi jogviszony olyan jogilag szabályozott szocialista társadalmi viszony, melyben a jogalanyok egyike mindig államigazgatási szerv, amelynek aktusa hozza létre rendszerint a jogviszonyt, s amelyben a jogalanyok alanyi jogosultságuk érvényesítésére általában nemcsak jogosultak, hanem kötelezettek is. Kötelességüket pedig rendszerint a közérdek és egyéni érdek összeegyeztetettsége miatt nem kényszer, hanem meggyőzés alapján teljesítik. A jogviszonyban részvevő állami szerv pedig köteles a jogok érvényesülését nemcsak nem akadályozni, hanem elősegíteni. (Természetesen népi demokráciánk viszonylatában közérdek alatt a dolgozó osztályok érdekeit kell érteni.)

Az itt kifejtettekből gyakorlati aktualitásokra is figyelemmel — két vonatkozásban: az alanyi jogokat és az államigazgatási eljárást illetően kívánok következtetéseket levonni.

*

Az imperialista államokra — élükön az Északamerikai Egyesült Államokkal — napjainkban sajátosan jellemző, hogy a hatalom súlya áttevődött a monopolkapitalista érdekek megvalósításában a nyilvánosság által a parlamentnél a lelepleződés

⁷ Sztálin: A leninizmus kérdései c. művéből idézi »Állam és Jogelmélet«. Budapest, 1951. 324. old.

veszélyének jóval kevésbé kitett államigazgatási szervekre, elsősorban a kormányokra, amelyek a monopolizáció szolgálatában mozgatják az igazgatási gépezetet. Azok az elméletek, amelyek az »erős executívát«, a törvényesség követelményével szemben a célszerűség és eredményesség elsődleges voltát hangoztatják — egyöntetűen azt fejezik ki és ismerik be, hogy a tőke »jogainak«, a kizsákmányolás »rendjének« fenntartására a parlamentarizmus csak álcaként szerepelhet, valójában a legmegnyirbáltabb népképviselő is csak akadály, melyet a nyers, többnyire már alig leplezett erőszaknak kell felváltania. »A burzsoázia azelőtt megengedte magának a szabadelvűsködést, védelmezte a burzsoa-demokratikus szabadságjogokat, s ezzel népszerűsége telt szert a nép körében. A szabadelvűségnek ma már nyoma sem maradt. Nincs már meg az úgynevezett 'személyes szabadság' — a személyes szabadság jogát csak azok számára ismerik el, akiknek tőkésük van, a többi állampolgárt pedig emberi nyersanyagként tekintik, mely csak kizsákmányolásra jó. Az emberek és nemzetek egyenjogúságának elvét sárbatíporták és azzal az elvvel helyettesítették, hogy az állampolgárok kizsákmányoló kisebbsége, teljesjogú, kizsákmányolt többségük pedig jogfosztott.«⁸ Az állampolgárok többsége szabadságjogainak — és tegyük hozzá: egyéb állampolgári jogainak — ez a lábbaltiprása szerves összefüggésben van az igazgatási szervek hatalmi túlsúlyával. És pedig két vonatkozásban is. Először azért, mert az állampolgári jogok megsértése elsősorban a gyakorlatilag a parlamenti ellenőrzéstől és felelősségrevonástól is mentessé vált közigazgatási szervek részéről következik be; másodsor pedig azért, mert az állampolgári jogok tényleges érvényesítését az esetek nagy részében az állampolgár a közigazgatási szervektől kell hogy igényelje. Az állampolgári jogok érvényesítésére való igény, az erre való jogosultság tehát mint az államigazgatási jogviszony eleme áll előttünk. Ebben az összefüggésben tehát nem pusztán akadémikus jellegű s minden gyakorlati céltól elszakadt vizsgálódás, ha az alanyi jogok problémáját tárgyalás alá vesszük. Az ezirányú vizsgálódások tengelyébe ezt a kérdést kell állítanunk: *az államigazgatási jogviszonyból folyólag lehetnek-e alanyi jogai az állampolgároknak a jogviszony másik oldalán fellépő államigazgatási szervekkel szemben?*

A burzsoa jogirodalomban ez a problémakör az »agyonyírtak« közé tartozik. Nem tartjuk feladatunknak az idevonatkozó számos elmélet ismertetését. Rámutatunk azonban arra, hogy ezek

⁸ Sztálin: Beszéd a SzKP XIX. kongresszusán. Anyag és Adatszolgáltatás. 1952. 10. sz. 2. old.

nek az alanyi jogoknak korábban általánosnak mondható elismertségével szemben az impérializmus korszakában egyre-másra születnek meg az alanyi jogokat tagadó elméletek. Végző soron mindegyik azzal a céllal, hogy az uralkodó osztály uralmának korlátlanágát kifejező állami önkény számára a talajt előkészítse, illetve azt elméleti megfontolásokkal igazolja.

Az idevágó felfogások közül csupán két csoportot emelünk ki. Az egyik szerint a közigazgatás területén alanyi jogokról nem beszélhetünk, hanem csupán úgynevezett reflex jogokról lehet szó. Szemléltetően jelentkezik ez a felfogás Bornhak Konrádnál, aki a közigazgatási bíraskodás intézményét elemezve arra a következtetésre jut, hogy azt a polgári perekben való bíraskodástól éppen az különbözteti meg, hogy a közigazgatási perben »nem az egyesek alanyi jogai felöl döntenek. Mert az egyesnek alanyi jogai a mindenható államhatalommal szemben — mely tőle nem lehet kötvé — lehetetlenség.« Annyi engedményt azonban tesz, hogy a közigazgatási bíró az objektív jogot alkalmazva jogi kontrollt gyakorol a hatóság felett s »ezáltal megadja a sértettnek az egyéni jogvédelmet«. Vagyis más megfogalmazásban: akár a közigazgatási bírósági panasz, akár egyéb jogorvoslat elbírálása során nem az állampolgár alanyi jogának védelme, hanem a tárgyi jog érvényesítése a cél s csak ennek reflex hatásaként következik be, hogy az állampolgár is jogvédelemhez jut.⁹

Ennél is tovább megy Kelsen, aki félre nem érthető céllal tagad minden jogalanyiságot és alanyi jogot. Szerinte az állam a legtöbbet magában foglaló jogi személy, mert a jog egészét személyesíti meg, a többi jogi értelemben vett személyek (jog-alanyok) pedig egyenlők a jogi rend egy részének megszemélyesítésével. A jogalany tehát maga a jogi rend, az alanyi jog pedig nem más, mint a tárgyi jog egy bizonyos szempontból tekintve. »Alanyi értelemben vett jogon elsősorban a jogi köteleességet kell értenünk; ez pedig nem más, mint a jogi norma egy meghatározott emberre való vonatkozásban.« Hogy pedig ez az elmélet valóban félreérthetetlen célzatú s az alanyi jogok s ezeken keresztül az állampolgári szabadságjogok eltörlésének alapvetése kíván lenni, azt maga Kelsen bizonyítja be. Ugyanis azt fejtegeti, hogy a szabadságjogok nem jelentenek egyebet, mint az államtól való szabadságot, amely annyiban áll fenn, amennyiben az emberek magatartását meghatározó normák hiányoznak. Mivel szerinte itt a jottól mentes szféráról van szó, s mert a szabadság a jottól

⁹ Konrad Bornhak: Grundriss des Verwaltungsrechts in Preussen und dem deutschen Reiche. Leipzig, 1906. 98. old.

való mentességet jelenti, az a jog szempontjából csak negative határozható meg; következésképpen kívül esik a jogi renden s éppen ezért »senkinek sincs semmiféle a legtávolabbról is joginak minősíthető igénye arra, hogy az államtól szabad legyen, hogy az állam valamitől tartózkodjék.«¹⁰

Az alanyi jogokat tagadó kétféle elmélet tehát végső soron azonos eredményre jut: az imperialista állam mindenhatóságára, vagyis a tőkésosztály uralmának korlátlanóságára, mely döntően az igazgatási szervek tevékenységében fejeződik ki. Persze azzal a ki nem mondott, de átlátszó fenntartással, hogy ez az állami korlátlanság, a közigazgatási (és bírói) önkény nem érinti a hatalom birtokosainak érdekeit, hiszen az önkényt megtestesítő gépezet minden részletében az ő gépezetük. Az alanyi jogok tagadásának praktikus értelme tehát csakis a hatalom sáncain kívül rekesztett, elnyomott és kizsákmányolt dolgozó osztályokat illetően van.

Ezeknek az elméleteknek tarthatatlanságát a burzsoa államokat illetően nem nehéz kimutatni. Megcáfolásuk elsődrendű gyakorlati szükségesség. Gondoljunk *Sztálin* tanítására: »A burzsoa-demokratikus szabadságjogok zászlaját eldobták. Úgy gondolom, ezt az zászlót önöknek, a kommunista és demokratikus pártok képviselőinek kell felemelniök és előrevinniök, ha maguk köré akarják gyűjteni a nép többségét.«¹¹ Az alanyi jogokat és ezek révén az állampolgári szabadságjogokat (valamint az állampolgárok gazdasági-szociális jogait) el nem ismerő felfogások szétverése ideológiai fegyver az emberi szabadságért és a békéért harcolók kezében.

A Bornhak-féle reflex-jogi felfogás cáfolatát maga az elmélet magában foglalja. A közigazgatás jogsértő magatartása elleni panasz csak úgy kerülhet a közigazgatási bíróság elé, ha valaki (Bornhak sértettnek nevezi) a maga jogát a közigazgatási szerv cselekvése vagy mulasztása által osorbitottnak tartja. Ez a sértett nem más, mint a közigazgatási pert megelőzően keletkezett közigazgatási jogviszony egyik alanya; a másik alany pedig a közigazgatási szerv. Ha a jogviszony — amint ez nem vitatható — nem képzelhető el jogosított és kötelezett, tehát jogalanyok nélkül, úgy ezekhez a jogalanyokhoz reális jogosultságnak és kötelezettségnek kell tapadnia. Ez a reális jogosultság pedig nem egyéb, mint az alanyi jog s nem pusztá reflex hatása a tárgyi jognak.

A burzsoa irodalom egyébként a reflex-jogokat egészen más értelemben fogja fel általában, mint Bornhak. Reflex-jogokról

¹⁰ Hans Kelsen: Az államelmélet alapvonalai. Szeged, 1927. 48. old.

¹¹ Sztálin: i. m. idézet helye m. f.

abban az értelemben beszélnek, amely a közigazgatási szervek diszkrecionárius jogkörével függ össze.

Kelsen lényegileg azt állítja, hogy a tárgyi jogban kifejezett állami akarral és közérdekkel szemben más akarat és érdek jogilag irreleváns. Ebben igaza is van, ha osztályok akaratára és érdekére vagyunk figyelemmel, ha a tárgyi jogot — a valóság-
nak megfelelően — mint az uralkodó monopolkapitalista köröknek érdekeik előmozdítását és védelmezését célzó akaratának kifejezését tekintjük. Ez is Kelsen célja: kimutatni, hogy az imperialista államban és jogban megjelenő tőkés uralomnak nem lehet korláto-
kat emelni. Mivel ez a tárgyi jog az ő joguk, az azt alkalmazó állami szervek az ő szerveik, az alanyi jogok fogalmát sutba dob-
hatják, mert ez a fogalom számukra nem értékes, csak az ellentétes póluson elhelyezkedők, a dolgozó osztályok számára. Azonban Kelsen éppen ezt tagadja, éppen ezt kívánja elfedni s ezen a ponton van fejtegetésének buktatója. Mert ha a jog nem uralkodó
osztályok akarataként jön létre, hanem a tárgyi jog az államilag összefogott társadalom összességének akarata, akkor benne a társadalmat alkotó egyének érdekeinek sommázata jut kifejezésre
s ezek az egyének felléphetnek azzal az igénnyel, hogy az állami szervek a jog alkalmazása során az ő érdeküket valósítják meg. Ez az igény azonban az állami szervekkel szemben alanyi jogosult-
ságot jelent. Tehát ezeknek az elméleteknek hívei előtt csak két út áll: vagy elismerni, hogy az alanyi jogok a társadalom minden tagját megilletik, vagy beismerni, hogy államuk egy maroknyi tőkés diktatúrája s benne a tőkéseknek csak jogaik, a dolgozóknak pedig csak kötelességeik vannak. Ebben az értelemben magunk is elfogadjuk Kelsennek ezt a fentebb idézett megállapítását, hogy alanyi jogon jogi kötelességet kell érteni.

Az imperializmus korának burzsoa jogtudománya ebben a kérdésben megoldhatatlan dilemma előtt áll. Az alanyi jogok tagadása ugyanis annak a számukra veszélyes meredeknek a szélére sodorja őket, hogy a részükről legfontosabb állampolgári joggal, a tulajdonjoggal kapcsolatban sincs alanyi jog. Egyedül ebben van a magyarázata, hogy számos burzsoa jogtudós visszaretten a Kelsen-féle és más, az alanyi jogokat tagadó okoskodásoktól.¹²

Hol van tehát a megoldás burzsoa viszonyok között az alanyi jogokat illetően? *Marx* arra tanít, hogy »a jogi viszonyok és az államformák nem érthetők meg sem önmagukban, sem az emberi szellem úgynevezett általános fejlődéséből, hanem azokban az

¹² Nálunk különösen Ereky István: A tárgyi és alanyi jogok dualiz-
musa. Pécs, 1928. 22. old.

anyagi életviszonyokban gyökereznek, amelyeket Hegel a XVIII. századbéli angolok és franciák példájára »polgári társadalom« néven foglalja össze...¹³ A jogviszony a társadalom gazdasági alapja által meghatározott és jogilag szabályozott társadalmi viszony, mely minden esetben magában foglalja jogalanyok létezését, akik alanyi jogok és kötelességek hordozói. Tehát nem arról van szó, hogy az imperialista államokban a dolgozók-nak alanyi jogaik nem lennének, hanem arról, hogy a tőkés állam — elsősorban az igazgatási szervek (és nem kis mértékben a bíróságok) felhasználásával — elzárni igyekszik előlük alanyi jogaik realizálásának lehetőségét. Vagyis: a tőkés országokban a dolgozók harcának eredményessége határozza meg, mennyiben érvényesíthetik alanyi jogukat azzal a kizsákmányolóik által mozgatott közigazgatási-rendőri-bírói gépezettel szemben, mely ennek lehetőségétől meg akarja fosztani őket.

Ennek egyik eszköze a közigazgatás *diszkracionárius* jogkörének állandó bővítése, mellyel kapcsolatban — mint fentebb említettük — a burzsoa tudomány úgynevezett reflex-jogokról és nem valóságos alanyi jogokról beszél. Ez pedig egyértelmű azzal, hogy az alanyi jog érvényesülésének eszköze, a jogigény, nem áll rendelkezésre, nem lévén közvetlen jogosult. Így a közigazgatási diszkréció körében a közigazgatási önkény teljes, hiszen vele szemben még formailag sem lehet jogvédelmet keresni, nem is beszélve arról, hogy a közigazgatási fellebbezési szervek, csakúgy, mint a közigazgatási bíróságok, szintén osztályszervek s így a jogigény érvényesítésének megkísérlése a dolgozók részéről nem egyéb, mint az ördög bepanaszolása anyjánál, akár diszkracionárius jogkörben, akár egyébként előidézett alanyi jogsértésről van szó a közigazgatás részéről.

Ilyen megvilágításban a burzsoa jogtudomány úgynevezett valóságos alanyi jog fogalma és reflex-jog fogalma közötti megkülönböztetés éle kicsorbul. Mégsem közömbös azonban, hogy a diszkréció körében elfogadható-e a reflex-jogok létezése és vele kapcsolatban az a nézet, hogy a diszkracionális hatalmát gyakorló közigazgatási szerv nem követhet el alanyi jogsértést. Amiből következik az is, hogy jogorvoslatnak az ilyen hatalom gyakorlása során hozott aktus ellen nem lehet helye, hanem legfeljebb »actio popularis«-nak — a »közérdek« megsértése címén.

Szocialista berendezkedés mellett a diszkréció fogalmát és mindent, ami hozzá tapad, egészében el kell vetnünk. Nem azt

¹³ Marx: Előszó a politikai gazdaságtan bírálatához. Marx-Engels: Válogatott Művek. I. köt. Budapest, 1949. 339. old.

mondjuk ezzel, hogy a szocialista államigazgatási szervek követendő magatartását a tárgyi jog minden esetre vonatkozólag a legaprólékosabban előírja, tehát hogy a konkrét ügyintézés során a határozat érdemi kialakításában a mérlegelésnek ne jutna szerep. Azonban az államigazgatási szerv »szabad belátásáról« beszélni sem lehet. Az államigazgatás tevékenysége során a tárgyi jogban meghatározott feladatát ugyancsak a tárgyi jogban megjelölt célok megvalósítása érdekében köteles ellátni. Vagyis: a dolgozó népnek a tárgyi jogban kifejezett akaratát és az ezt motiváló érdeket kell megvalósítania. Amikor például a belügyminiszter az 1948: LX. tv. alapján honosítási kérelmet bírál el, nem önkényesen, nem »szabad belátás« szerint döntheti el, hogy a honosítás hátrányos-e az államérdekre. Tehát ilyen hátrány fenn nem forgása esetén, pusztán diszkrecionális hatalmával élve, nem utasíthatja el a kérelmet. A fent említett mérlegelés tehát nem azonos a szabad belátással, a tetszés szerinti döntés jogával. A mérlegelés nem abban a tekintetben jelentkezik, hogy honosítja-e a kérelmezőt vagy sem, hanem olyan irányban, hogy az »államérdek« (a tv. kifejezése) hátrányát jelentő helyzet a kérelmezőnél fennáll, vagy sem. Ha nem, akkor a honosságot köteles megadni, ha igen, akkor a kérelmet el kell utasítania és semmiféle szabad belátásos megfontolásnak nincs helye. A kérelmezőnek tehát, ha a tárgyi jog kívánta feltételek nála megvannak, a honosításra alanyi joga van, melynek érvényesítésére felhasználhatja az államigazgatási panaszt.

A diszkreció és a vele kapcsolatos reflex-jog fogalom a burzsoa jogtudomány mesterkéltné konstrukciója. Megalkotása elválaszthatatlanul láncolódik hozzá a burzsoa jogtudománynak ahhoz a szerepéhez, hogy az alanyi jogok körét legalábbis összeszűkítse s ezzel az állampolgári jogok realizálhatása alól a talajt kihúzhassa. Ezek a fogalmak ezer szállal fűződnek az imperializmus kora tőkés államainak faszálódásához. Ahhoz a gyorsuló folyamathoz, melynek eredményeképpen félredobják a törvényességet, az állampolgári szabadságjogok számukra kényelmetlenné vált terhét és teret nyitnak a közigazgatás korlátlanága előtt, mert az állami szervek közül a közigazgatási szervek tudják az élet mindennapos gyakorlatában leginkább elfojtani a dolgozók törekvéseit és védelmezni a nagytőke érdekeit.

Ebben a megvilágításban méginkább érthető, hogy a szocialista államigazgatási jogtudományban és a szocialista államigazgatás gyakorlatában a diszkreció és a reflex-jogok fogalmával nem szükséges és nem is lehet operálni. A szocialista államigazgatás működése során keletkező jogviszonyokban minden esetben alanyi jogokkal, illetve az ezeknek megfelelő kötelességekkel bíró jog-

alanyok szerepelnek. Az alanyi jogosultak igényének érvényesítése számukra rendszerint kötelességgént is jelentkezik, mert alanyi joguk a szocialista társadalmi érdekekkel egybeeső érdekükből fakad. A jogviszonyból jogosított alanyi jogosultságának érvényesítését az államigazgatási szervek nem akadályozhatják, hanem előmozdítani kötelesek. És pedig nemcsak azért, hogy tartózkodnak a jogsértő cselekményektől, illetve mulasztástól, hanem azzal is, hogy az alanyi jogok érvényesítésének reális feltételeit meg kell teremteniök úgy, ahogy azt az Alkotmány és a törvények rendelik. Az esetleges jogsértések elhárítása, illetve orvoslása végett pedig az alanyi jogosult számára közvetlenül rendelkezésre áll a felbevezés és a panasz. De ezentúl a törvényesség felett való örökösösen keresztül az államigazgatási szerv esetleges jogsértésével szemben a dolgozók alanyi jogainak védelmét szolgálja az ügyészi felügyelet, az államigazgatási szervek működése felett a felsőbb szervek részéről és alulról, a tömegek részéről gyakorolt ellenőrzés, valamint a helyi tanácsoknak az a kötelessége is, hogy oltalmazzák a dolgozók jogait.

Az alanyi jogok biztosításának valamennyi lehetőségét ezzel még nem aknáztuk ki. Különösen két vonatkozásban kínálkozik még további hatásos védelem. Az egyik az, hogy bizonyos esetekben az alanyi jogoknak az államigazgatás részéről történő megsértése miatt bírósághoz lehessen fordulni. Ilyen — felszólalásnak nevezett — jogorvoslati jogot jelent a helyi tanácsok tagjainak választásáról szóló 1951 : 32. tvr. 11. §-ában foglalt rendelkezés. Ennek értelmében a névjegyzékből törvényellenesen kihagyott személy, a törvényellenes felvétel miatt pedig bármelyik választó a végrehajtóbizottságnál felszólalhat. Ha a végrehajtóbizottság a felszólalást nem tartja alaposnak (tehát elutasítja), azt a járásbíróhoz át kell tennie s föléle a járásbíró határoz. Gyakorlatilag tehát a sértett alanyi jog bírói védelemhez jut.

A másik értékes eszközt a helyi tanácsokról szóló 1950 : I. tv. 53. §-a teremtette meg. E szerint a végrehajtóbizottság által az államigazgatás helyi feladatainak intézése során hozott elsőfokú határozat ellen az ügyek természete szerint vagy a tanácshoz, vagy a felsőbb végrehajtóbizottsághoz van helye egyfokú jogorvoslatnak. Kézenfekvőnek látszik, hogy egyes, jogsértéseket eredményezhető határozatok felülbírálását a tanácsra bizzuk s így közvetlenül a dolgozó nép által választott hatalmi szerv léphet fel a jogsértések elhárításában. Ez aláhúzná még jobban a tanács szerepét, nagy nevelő hatása lenne mind a tanácstagok, mind a többi dolgozók felé.

Végül aláhúzottan hangsúlyozni kívánom ezt a fejezetet

illetően, hogy nem osztom az olyan nézeteket, miszerint az államjog s ezen belül az Alkotmány csak az igazgatási szervek tevékenysége útján érvényesülhet. Ez a felfogás az államjogi jogviszonyok tagadásával egyértelmű, azoknak feloldása az államigazgatási jogviszonyokban. Kiindulási pontom újra kiemelten az, hogy az Alkotmányba foglalt állampolgári jogok érvényesítése során az esetek nagy részében az állampolgár államigazgatási jogviszonyba kerül a hatáskörrel bíró állami szervvel és alanyi joga van állampolgári jogának érvényesítésére.

*

A szocialista államigazgatási jogviszony fogalmának megközelítése során rámutattunk, hogy ezek a jogviszonyok államigazgatási szervek aktusával jönnek létre. Igazoltuk azt is, hogy az állampolgárok kérelmezési jogával kapcsolatban államigazgatási eljárási jogi jogviszony keletkezhet. Foglalkoztunk azzal, hogy a végrehajtás szintén eljárásjogi kapcsolatot teremt. Mindezekkel előrevetítettük, hogy az államigazgatási jogviszonyból kisarjadnak az államigazgatási eljáráshoz fűződő problémák. Hozzá kell tennünk, hogy az államigazgatási jogi aktusok nemcsak jogviszonyt keletkeztető, hanem azt változtató, tartalmilag módosító és megszüntető jogi tényekként is jelentkezhetnek. Nyilvánvaló, hogy a legkevésbé sem lehet közömbös ezeknek az aktusoknak megszületési rendje, azoknak a viszonyoknak jogi szabályozottsága, amelyek az államigazgatási szervek és más jogalanyok között az államigazgatási aktusok létrejöttének folyamatában keletkeznek. Az államigazgatási jog területén is érvényes tehát az a tétel, hogy az anyagi és az eljárási jog egységet képez. A büntetőjogra vonatkozó marxi megfogalmazás: »egy szellemnek kell áthatnia az eljárást és a törvényeket, mert az eljárás csak a törvény életének a formája, következésképpen nem más, mint a törvény benső életének a megnyilvánulása«¹⁴ — az államigazgatási jogra is áll. A tartalom és a forma egységének ez a követelménye azonban még a leggondosabb jogalkotás mellett sem valósulhat meg akkor, ha az államigazgatási eljárás átfogó, elvi szabályozása hiányzik és csak az egyes államigazgatási jogszabályok tartalmazznak néhány különlegesen fontos eljárásjogi rendelkezést.

A gyakorlati jogász szemével is nézve a dolgot, nálunk az államigazgatási eljárás szabályainak kidolgozása annál is inkább fontos, mert az idevonatkozó részletszabályozások (különösen

¹⁴ Marxot idézi A. J. Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Budapest, 1950. 47. old.

az 1929:XXX. tv.) hatályossága sok vonatkozásban erősen vitatható, számos tekintetben pedig nem is létezett. Olyan kérdésekben, mint pl. az igazolás, az újrafelvétel, a panaszokkal kapcsolatban követendő eljárás, a határozatok fajtái, a végrehajtás stb. sehol sem kap az államigazgatás munkása biztos eligazodást, holott ezek a kérdések kódexben szabályozhatók. Az államigazgatási eljárás szabályainak megalkotására — a helyi államigazgatási szerveket illetően — az 1950: I. tv. 65. §-ában törvényi rendelkezés is van. *Államigazgatási jogtudományunk kötelessége, hogy az ehhez szükséges elvi alapokat mielőbb kidolgozza s ezzel az államigazgatás egészére is kiterjeszthető eljárási kódex megszületését előmozdítsa.* Szükséges ez annál is inkább, mert a szocialista törvényesség és az állami fegyelem megszilárdításának elengedhetetlen kelléke, hogy az államigazgatási szervek és az állampolgárok az eljárási kapcsolat során is jogszabályban megállapított jogokkal és kötelességekkel rendelkezzenek. Az államigazgatási jogviszony tartalmát képező alanyi jogok és kötelességek realizálódása az eljárás rendjének meghatározottsága nélkül könnyen veszélybe kerülhet.

Azoknak az alapelveknek felfektetése, amelyekre az államigazgatási eljárás kódexének épülnie kell, alapos és részletes, hosszabb tanulmányt igényel. E helyütt csak két elsődleges problémára kívánok rámutatni, amelyeknek megoldása az ezirányú tudományos vizsgálatok helyes mederben megindulásához szükséges.

1. Az igen kevés számú szerző, aki a magyar közigazgatási eljárás problémájával foglalkozott (különösen Valló József, Szitás Jenő) abból indult ki, hogy akár egyoldalú, akár kontenciózus eljárásról legyen szó, az egyoldalú kötelezés lehetősége miatt az állampolgár kiszolgáltatott helyzetben van az állami szervvel szemben. Ezért elgondolásaikat úgy építették fel, hogy az eljárás aprólékos kötöttsége az államigazgatási szerv korlátlan szabadságát enyhítse. Mind Valló, mind Szitás munkájában¹⁵ sok hasznosítható elem van, de ezeknek értékelésénél a fenti szempontra messzemenően figyelemmel kell lenni. A szocialista államigazgatás eljárási szabályainak kidolgozásánál nem az állami szerv és az állampolgár ellentétes, hanem azonos érdekeségéből kell kiindulni. Az eljárási szabályok alapelveinek meghatározásánál és a részletes munka során is állandóan szem előtt kell tartani a szocialista államigazgatás alapelveit: a tömegek részvételét,

¹⁵ Valló József: Közigazgatási eljárás. Budapest, 1927. és Szitás Jenő: Közigazgatási eljárás. Budapest, 1939.

a nemzetiségek egyenjogúságát, a demokratikus centralizmust, a tervszerűséget és a törvényességet. Vagyis: a régi vágányokon nem haladhatunk, egészen újat kell alkotnunk!

2. Általánosan elfogadott tétel, hogy igazgatási jogviszony keletkezhet két államigazgatási szerv között is. A burzsoa tudományban az ilyen jogviszonyokat »belső közigazgatási jogviszony« elnevezéssel illették, szemben a jogviszonyok általános típusával. Az eljárás vonatkozásában ebből azt a következtetést vonták le, hogy mivel a belső jogviszony összes alanyai a »közérdeke« képviselőit látják el, ebben a viszonylatban eljárási szabályokra nincsen szükség. Az úgynevezett ügyviteli szabályok csak az egyes szervek működésének belső rendjére terjedtek ki — gyakran iratkezelési előírásokkal is vegyítve.

A demokratikus centralizmus és a törvényesség előbb hivatkozott alapelvei megkövetelik, hogy ezt a szemléletet félredobjuk és az államigazgatási eljárási jog szabályozási körébe vonjuk az egymás alá és egymás mellé rendelt államigazgatási szervek kapcsolatát is. Ilyen kérdésekre kell választ adnunk: megváltoztathatja-e valamely államigazgatási szerv a saját határozatát, utasíthatja-e a közbeeső szerv közbenjövete nélkül valamely felsőbb szerv az államigazgatási hierarchiában alája rendelt szerveket, elvonhatja-e és milyen feltételek mellett a felsőbb szerv az alárendelt szerv jogkörét, mikor kell az alsóbb szervekhez több államigazgatási szervnek együttes utasítást adnia stb.

Ez a problémakör szocialista viszonyok között még jelentősen kibővül az államigazgatási szervek (ideértve a vállalati irányító szerveket is) és az állami vállalatok kapcsolata formáinak vizsgálatával és rendezésével. Tisztázott kérdés, hogy az állami vállalatok és ezek irányító szervei is államigazgatási jogviszonyok alanyai lehetnek. A szovjet irodalom eredményeit a mi viszonyainkra vetítve az államigazgatási jogviszonyokat ebből a nézőszögből is vizsgálat tárgyává kell tenni és le kell vonni a következtetéseket az államigazgatási eljárásra vonatkozóan is.

Befejezésül hangsúlyozni kívánom: a felszabadulás utáni államigazgatási jogi irodalmunk végtelenül szegény. Számottevő, tudományos igényű munkák ezen a területen alig születtek. Ezért is törekedtem arra, hogy a legsürgősebben megoldandó feladatok közül egy néhányra a figyelmet rátereljem. Ha a kifejtett problémák termékeny vitára szolgáltatnak alapot és a felvetett problémákat — különösen az államigazgatási eljárást — sikerült kellő megvilágításba állítanom, akkor munkám célját elérte.

Révész László,
egyetemi docens

Reformkori választások

A választási rendszer minden osztályállamban az uralkodó osztály, avagy az uralkodóosztály egy rétegének akaratát fejezi ki és annak hatalmát hivatott biztosítani. A választási rendszer »leghívebb tükörképe és fokmérője az állam jellegének, elsősorban a demokratizmusának« ugyanannyira, hogy az állam demokratizmusa és választójoga szervesen összefüggnek egymással.¹

A feudális választójog vizsgálata alapján láthatjuk meg talán legjobban, milyen volt valójában a feudális korban annyit emlegetett »nemesi demokrácia«, a nemesség egészének annyit hangoztatott »egyenlősége«. A feudális választójog bizonyítja legjobban, hogy ez az egyenlőség távolról sem volt meg — még jogi szempontból sem —, mert hiszen évszázadokon keresztül nem számlálták a szavazatokat, hanem a »sanior pars« elvére támaszkodva mérlegelték, a »Józanabb és előkelőbb rész határozata áll meg« statutumalkotásnál, szavazásnál stb. egyaránt.² A reformkorban pedig — ha formálisan megadták is az egyenlő szavazati jogot minden nemesnek — vagyosnosnak és vagyontalannak egyaránt — a választási rendtartás kidolgozásával biztosították a nemesség vagyonos részének feltétlen uralmát — a főispánokon, a főpapi befolyáson keresztül pedig az udvar érdekeinek érvényesülését. Így tehát a feudális korbéli magyar választási jog a nemesi uralkodó osztály legvagyonosabbjainak és az udvarnak akaratát fejezte ki és hatalmát védte. A magyar feudális állami és társadalmi rendre, mint minden osztályállamra és osztálytársadalomra is — teljes mértékben áll az a *sztalini* mondás, hogy »a hatalom azoké, akik uralkodnak és nem azoké, akik szavaznak«. ³ A megvásárolt, etetett-itatott és a választás színhelyére szállított bocs-

¹ Ld.: Visinszkij: The law of the Soviet State. New York, 1948. 665. s köv. old. — Beér János: Magyar alkotmányjog. Budapest, 1951. 386. s köv. old.

² HK. III. R. 2. cím 8. §.

³ Cikkek és beszédek Ukrajna ügyében. 1936. — Idézi: Beér J.: i. m. 387. old.

koros nemes arra szavaz, aki megfizeti és azt hiszi, hogy szavazatán keresztül ő is befolyik az államügyek intézésébe. — A nemesi egyenlőség hangzatos jelszava tehát csak arra szolgált, hogy lepelle és alkotmányos formát kölcsönözzön előbbieket korlátlan uralmának s hogy felhasználja a kismemességet hatalmának alkotmányos látszat melletti biztosítására.

Ez a feudális magyar választójog fő jellemvonása, mely rányomja bélyegét az egész hűbéri államrendre és társadalomra és ez indokolja azt, hogy e kérdéssel behatóan foglalkozzunk.

A 18. század, hazánk gyarmati kizsákmányolásának és elnyomásának ideje, egészen a század utolsó évtizedéig az elnyomtatásba való egykedvű belenyugvás, a tespedés korszaka a nemesség részéről. A megyék nemessége birtokaira visszavonulva élte a maga vidéki, elzárkózott életét. Elszokott az egyetemes nemesi érdekekkel való foglalkozástól és idejét, energiáját kisjelentőségű helyi kérdésekre pazarolja. Egyetlen ami érdekli: az a nemesi kiváltságok biztosítása, a rendi alkotmány maradéktalan fenntartása.

Ennek a beállítottságnak felel meg e korszakban a vármegyék belső élete is. Míg az előző században a statutumok nagy súlyt helyeznek a nemeseknek a megyegyűléseken való teljesszámú megjelenésére, a megyei közéletben való aktív részvételére, most a megyegyűlések elnéptelenednek. A 16—17. században, a törökkel és némettel folytatott állandó küzdelmek közepette, a közbiztonság fogyatékosága miatt, minden nemes személyesen érdekelve volt a megye egészét érdeklő kérdésekben. A 18. században megszűnik a mozgalmasság. Egy-egy fontos közgyűlésre alig 30—40 ember jön össze, még választáskor is. Ezeket is inkább a közgyűlést és választást követő eszem-izsom érdekli, mint az országos kérdések. — Még a választások sem tudtak nagyobb mozgalmat belevinni a megyei életbe. Legtöbbször nem is akarják vállalni a nemesek a terhes követi tisztet és sokszor egy-egy királyi tanácsost, vagy mást bíznak meg a megye képviselőjével, aki egyébként is jelen kell legyen az országgyűlésen. Legfeljebb a háromévenként tartani szokott tisztújítások mozgatták meg olykor a kedélyeket, tekintettel a tisztségek anyagilag jövedelmező voltára. Pártok a megyei politikában nincsenek. Legfeljebb a protestáns nemesség alkotott valamilyen ellenzéki felét, de ez is csak akkor, ha rendi előjogait fenyegette veszély, vagy felekezeti érdekeit kellett védenie. Hazafisága ennek is a passzív ellenzésben, s nem pozitív jogalkotásra való törekvésben nyilvánult meg. Amit védett és amit egyetemes nemzeti érdeknek kiáltott ki, éppen az volt egyik akadálya az ország szociális fejlődésének.

Megváltozott azonban gyökeresen a helyzet a 19. század második negyedében, a reformkorban. Az 1825—27-i, illetve az 1830-i országgyűlés volt az utolsó, amelyben a régi magyar államszemlélet teljességében uralja a rendeket. Ha ez később uralkodott is még egy ideig a nemesség nagyobb részében, ha az uralkodó osztály kívánalmai és érdekei nagyobb részt még a fennálló rendben találtak is biztos menedéket a megyék jelentős részében — a régi intézmények lassan az új tartalommal, új szellemmel bíró új berendezkedés szükségérzetét nemhogy kiölni nem tudták, hanem csak fokozták. Ha az 1832/36. évi országgyűléstől kezdve a diétákon megnyilvánuló mozgalmas, lüktető élet közvetlenül kevés fejlődést eredményezett is egészen 1848-ig, s általa az ország politikai és szociális arculatában kevés változás is állott be, a felelősséget érző nemesség jórésze mégis átítatódott azzal a meggyőződéssel, hogy a jelennek és jövőnek útjait semmiféle régi jogtudomány és elavult jogszabályok többé nem igazgathatják. Ettől kezdve az országgyűlés alsó tábláján kifejezett eszmék és törekvések lényegesen túlhaladták a régi konzervatív-arisztokratikus társadalmi és állami rend dogmáit és megnyitották a fejlődés útját jogi és szociális vonatkozásban egyaránt.

A haladás zászlóvivője nálunk a liberális középbirtokos nemesség volt, s nem a tulajdonképpeni polgárság, a városi burzsoázia. Utóbbi haladó része is erre a rétegre bízta érdekeinek, a polgári haladás ügyének védelmét. — A polgári földtulajdon megteremtése, az ősiség felszámolása, az Ausztriától való gyarmati függés megszüntetése a középbirtokos nemesség politikai programja lett s ezáltal az egyetemes nemzeti érdek képviselőjévé vált. — A főrangúak jórésze nem tiltakozott ugyan a földbirtok kapitalista átalakítása ellen, de a gyarmati függés szálait nem akarta elmetezni, a forradalomtól, az elnyomott jobbágy-ság megmozdulásától való félelem pedig az »ősi alkotmány«, a nemesi kiváltságok védelmére készítette. Ezzel a reakció oszlopává, az udvar érdekeinek készséges kiszolgálójává vált, mert a feudális rend legfőbb biztosítékát az udvari politikában találta meg. — A nemesség széles tömegei, a kis- és törpebirtokos nemesek, meg a jobbágytelken élők szintén nem látták szívesen — főként a 30-as években — a nemesi kiváltságok megszüntetését, mert hiszen ez volt az egyedüli, amely őket a jobbágytömegektől elválasztotta. Életmódjuk, kulturális színvonaluk azonos volt a jobbágyokéval. Így ezeket a »nem adózunk« jelszóval könnyen megnyerhette a reakciós konzervatív tábor, s különösen ha szavazatát még meg is fizették, megszerezhető volt minden anti-feudális irányú politikai megmozdulás elfojtására.

Ennek megfelelően alakult a megyék belső politikai élete is. Mindenfelé éles harc kezdődik a rendi alkotmány fellegvárában: a megyékben a haladás hívei és a reakciós konzervatív erők között. Különös jelenség és egyben a megyékben ható politikai erők összetételének eredménye, hogy a régi követek 1832-től kezdve kibuknak. Eddig úgyszólván élete végéig ugyanaz képviselte a megyéket az országgyűlésen. Most újak és fiatalok váltják fel a régieket. Az 1839/40. évi országgyűlésen például a 103 főt szám-láló megyei követi karból 76 új, fiatal követ szerepel, aki ilyen minőségben először vesz részt a diétai tanácskozásokon. Ezeknek nagyrésze a haladás híve! S lassan az idősebb követek is átformálódnak részben az ifjúság hatása alatt. Az országgyűlésen jelenlevő ötvenkét megyéből legfeljebb 14-re támaszkodhatik a kormány teljes biztonsággal az országgyűlés elején,⁴ a többi mind kisebb-nagyobb mértékben a haladás eszméinek hódol. A szabadság, nemzeti függetlenség eszméje és a társadalmi reformok gondolata utat tör magának nemcsak Francia-, Német-, Olaszországban, Lengyelországban, Belgiumban, Görögországban stb, hanem nálunk is.

A haladás vágya, a nemzeti függetlenségre való törekvés magával ragadta a megyék nemességét s az egy századdal ezelőtt elnéptelenedett megyei közgyűlések helyett most újra tömegekkel találkozunk. Egy-egy követválasztásra, vagy tisztújításra ezres tömegek jönnek össze. Pártok alakulnak, melyek eddig nálunk soha nem látott szenvedéllyel vívják harcukat egymás ellen. Az uralkodó és a politikai nemzet közt a francia forradalom hatására bekövetkezett kiegyezést — melynek lényege az »ósi alkotmány« maradéktalan fenntartása, haladó erők bolygatják meg. A küzdelem főszíntere az országgyűlés, illetve a megye; azon belül pedig mindenekelőtt a választások. Itt ütközik meg egymással a Bécs által támogatott, a feudális viszonyokat változatlanul fenntartani igyekvő konzervatív tábor és a haladók pártja. A belpolitika központi kérdése a választások lettek, amelyeken mindkét tábor rendszerint a legjobbjait, illetve leggazdagabbjait szerepelteti, mert hiszen a jómodú középbirtokos megyei nemesi réteg, — ha tovább is vezető eleme akart maradni a megyének — alkalmazkodni kényszerült az új eszmékhez és törekvésekhez. De nagyon sokat közülük egyenesen lelkesedés vitt a reformok zászlója alá. Természetesen ezzel megváltozik a választások külső

⁴ Országgyűlési levéltár: 63. fasc. 8879. sz., Pozsony, 1839. jún. 22-i titkosjelentés. — Azért 103 követ, mert Rádaynak megjelenését az uralkodó megakadályozta.

képe és lefolyása is. Az eddigi érdektelen közöny helyébe lelkesedés, mozgás és lendület lép. Az egész megyei élet a restaurációk és követválasztások körül mozgott.

*

Mindezek ellenére sem rendezték azonban a választások kérdését, az aktív és passzív választói jog problémáját, a választási eljárást, a főispán hatáskörét stb., az egész rendi korszakon keresztül. Egyik legjelentősebb és hatásában egyik legnagyobb fontosságú hiánya volt ez a megyei, »alkotmány«-nak. Törvényes szabályozás legfeljebb csak egyes részletkérdésre volt, de átfogó rendezés az egész rendi korszakon keresztül hiányzott. A törvényhelyek is inkább általános jellegű elvi kijelentéseket tartalmaztak a főispán jelölési jogára, a gyűlésen uralkodó rendre anélkül, hogy ezeket részletesen szabályozták volna. Királyi rendeletek is foglalkoztak a főispán hatáskörével, a választási eljárással, de ezek sem voltak átfogó jellegűek. Így a szokás alakította ki a választási rendtartást és választási jogot, mely tehát az egyes megyékben lényeges eltéréseket mutatott és tág teret nyitott a visszaéléseknek. Az átfogó szabályozást megakadályozták maguk a megyék, melyek a választás kérdését a maguk autonóm belügyének tekintették, s szépszerével nem engedtek semmiféle beavatkozást sem, legfeljebb az erőszaknak hajoltak meg.

Ez a helyzet természetszerűen kedvezett az udvarnak, mert a szabályozás hiánya lehetővé tette az udvar befolyásának érvényesülését a főispáni önkényen, erőszakon és a kléruson keresztül. Ugyanakkor azonban kielégítette a megyei nemesség vagyonosabb rétegének az igényét is, mert az akkori választási eljárás a megvesztegetés, erőszak számtalan eszközének szabad folyást nyitva, a vagyonosok uralmát tűzön-vízen keresztül fenntartani képes volt. A választás bizonyult mind az udvar, mind a vagyonos megyei nemesség számára a legjobb eszköznek ahhoz, hogy az alkotmányos uralomnak legalább a látszatát fenntartsák, hogy a minden nemesre kiterjedő választójog, a teljes nemesi demokrácia hangoztatásával elhíthessék a kisnemessel, hogy szavazatán keresztül ő is befolyik az ország ügyeinek intézésébe. A vagyontalan »bocskoros« nemesség azonban valójában csupán játékszer lett az udvar és a jómódú ellenzéki megyei nemesség kezében a legtöbb megyében. A választójog és választási eljárás szabályozatlansága az adott társadalmi viszonyok fenntartásának legkiválóbb eszköze volt.

Egy-egy megyében, vagy városban évszázadokon keresztül ugyanaz a 40—50 család viszi a vezető szerepet. Ezek a családok

képviselik a megyét mindenféle s új embernek, új családnak közéjük bekerülni alig lehetett. Legfeljebb a 19. század második harmadában találkozunk új, eddig ismeretlen nevekkal, mert a pártok — a köztük folyó országos méretű küzdelem következtében — igyekeztek legkiválóbbjaikat megválasztatni, bár lehetőleg most is ragaszkodtak a régi, »történelmi« családokhoz.

Fentiek bizonyítására elég arra hivatkozni, hogy a 19. század első felének tizenegy országgyűlésén 49 vármegye (a három szlapon vármegyét kihagytam a számításnál) nemességét mindössze 430 család képviselte az alsótáblán; jobbra ezek viseltek megyei tisztséget, sőt ők ültek a királyi kinevezéstől függő hivatalok legnagyobb részében is. Ez a 430 család jelenítette meg a politikai magyar nemzetet; ennek gondolkodása adta meg a nemesség legnagyobb része gondolkodásának színezetét, ezek alkották a nemesi közvéleményt, a többiek csak hozzájuk igazodtak. Ez a 430 család tárgyalt tizenegymillió honfitársának sorsa felől; ennek kezébe volt letéve a rendi jogok védelmének, ill. később a haladás politikájának irányítása — vagy a másik oldalon az udvar érdekeinek megalkuvó védelme. S ezek is jobbra egymással rokon, összeházasodott nagybirtokos és középbirtokos családok voltak, amelyeknél a politizálás lehetőségét a birtok nyújtotta. Ez volt a feltétele a politikai szereplésnek, mert a választási költségek fedezése másként lehetetlen lett volna. S ezek a családok jobbra rövidesen tönkre is mentek a folytonos politizálás miatt —, ha természetesen az ellenzék oldalán álltak.

Ebből a 430 családból is kiemelkedett kb. száz, amely nemcsak egy megyében, hanem több szomszédos megyében is viselt hivatalt, ill. követi tisztséget, melynek birtokai több megye területén feküdtek. A másik, körülbelül háromszázharminc család csak egyszer-kétszer részesült abban a kitüntetésben, hogy nemestársait az országgyűlésen képviselhesse, főképpen a reformkorszakban, amikor a személyi tulajdonságok kezdtek a születési előítéletek fölé emelkedni.⁵

A választási rendtartás

A választási rendtartás — amint említettem — országosan szabályozva nem volt; a megyék a maguk alkotta statutumok, vagy a kialakult szokás alapján tartották a választásokat. Így a különböző megyékben e rendtartás egyes tételei között lehetek különbségek, az eszközök változhattak — egyben: a célban azonban mindegyik megegyezett. *A cél pedig a rendeken kívül álló népi*

⁵ Az összeállítás főképpen az országgyűlési naplók alapján történt.

tömegek távoltartása a politikától s az uralkodó nemesi osztály — ill. annak vagyonos része — érdekeinek biztosítása.

1. A választás előzményei

a) *Az összeírás.* Minden választáson csak kihirdetett és igazolt nemesek szavazhattak, ezért a választással szorosan összefüggött a nemesek összeírásának kérdése. Össze kellett írni minden, bizonyos korhatáron felüli, megyében lakó nemes férfit, nemes árvát és esetleg birtokos nemes özvegyet —, tehát azokat, akiknek szavazati joguk volt az illető megyében, akár személyesen, akár meghatalmazott útján. Természetesen beveendőek a más megyében lakó, de az illető megyében birtokkal rendelkező nemesek is. Ki kell hagyni az összeírásból az elítélt bűnösöket, még akkor is, ha szabadlábban vannak, akik politikai jogok gyakorlására a törvény értelmében alkalmatlanok és a nőket, akik sem személyesen, sem megbízottaik útján nem szavazhattak (kivételt csak néhány megyében a birtokos nemes özvegyek képeztek).⁶

Megtörtént, hogy az összeírást végzők pártérdekből tömegesen kihagytak nemeseket, nemnemeseket viszont tömegesen bevettek. Ezért ilyenkor az előző választási névjegyzékkel együtt használták az újonnan elkészített összeírást. Abban az esetben viszont, ha az összeírásból akár véletlenül, akár az összeírást végző közegek visszaélése folytán csak egyesek maradtak ki, a kihagyottnak kellett járásának főszolgabírójától bizonyítványt kérnie igazolt nemességéről és ezzel szavazásra bocsájtották.

A pártharcok és a választási visszaélések már megkezdődtek jóval a választások előtt, a választók összeírása alkalmával.

b) *A megyegyűlés összehívása, helyének és időpontjának megállapítása.* A tisztújító közgyűlés, vagy a követválasztó közgyűlés összehívása a főispán feladata. Ő állapítja meg a gyűlés helyét korlátlanul és bizonyos korlátok között a gyűlés közelebbi időpontját is. Szokás által kialakított gyakorlat volt az, hogy köteles harminc nappal előbb közzétenni az időpontot; viszont a megkezdett közgyűlés folytatásának időpontját legtöbb megye szokásához híven a közgyűlésen volt köteles kihirdetni⁷. A választás

⁶ Lásd például: Vas megye 1839. évi pótutasításában közölt tervezetet, mely nagyjából a fennálló viszonyokat rögzíti: orszgy. lvtár, II. fasc. 1098. sz.

⁷ E szabályhoz való szoros ragaszkodást mutatja a következő eset: gr. Batthyány Lajos, Esterházy Kázmér és Zichy gróf 1839-ben elhatározták, hogy amennyiben nem sikerül nekik Somogyi Antal nevű liberális jelöltjüket pozsonymegyei követé megválasztatni, akkor megtámadják a közgyűlés érvényességét. U. i. az adminisztrátor, aki a választást levezette, nem a legutolsó közgyűlésen hirdette ki, hanem a megyeháza ajtajára sze-

helyét is ő határozta meg, amennyiben nincsen megyeháza. Ha van, akkor rendszerint — de nem feltétlenül — ott szokták tartani a választást. Előfordult azonban protestáns többségű megyékben, hogy szokásosan a református templomban volt a választógyűlés; más helyen viszont szabad ég alatt, vagy a megyeháza udvarán, stb. tartották a főispán határozatának megfelelően.⁸

A választás helyének és időpontjának meghatározása igen fontos jogot jelentett a főispán számára; nagy hatása volt nem egyszer a választás kimenetelére is. A vásárok, ünnepnapok, valamint a távolság igen nagymértékben befolyásolták a politikai életet. Ha u. i. ünnepnapra tették a közgyűlést, vagy esetleg például nagyhétre, akkor a klérus nem jelenhetett meg; ha meg a megye központjától távolabbi vidékre, akkor a megye másik szélén lakó nemesség odaszállítása volt nehéz dolog. Különösen tavasszal, áradások idején volt ez nagyjelentőségű kérdés. A főispánnak mindig szigorúan figyelembe kellett vennie, hogy milyen vidéken lagnak inkább konzervatív pártiak s ahhoz közelebb kellett kitűznie a választás helyét. Az időpontnál pedig igazodnia kellett a klérus kívánalmaihoz. Ha ezt nem tette, kemény szemrehányással illették az udvar és a kancellária részéről, mint 1839-ben a gömöri főispánt.⁹

Fenti okból kifolyóan a főispán körömszakadtáig ragaszkodott a választói közgyűlés összehívásának, ill. helye és időpontja meghatározásának jogához s ha a kormány érdekeit úgy látta biztosítva, a közgyűlés kifejezett kívánsága ellenére is kártartott saját elgondolása mellett.¹⁰

Az összehívás módja rendszerint körlevél, melyet a járásokban a főszolgabírák tettek közzé.

c) *A választási agitáció.* A választójog és a választási rendtartás szabálytalanságának következménye volt a féktelen választási agitáció, amely mindkét párt részére számtalan visszaélés lehetőségét szülte. Etetés, itatás, szavazatok pénzen vásárlása,

gezett hirdetményvel szabálytalanul tette közzé a közgyűlés időpontját. — U. o. 63. fasc. 8961. sz., Pozsony, 1839. nov. 5-i titkosjelentés. — Vagy Zemplén megyében 1839-ben Éva ügyész támada az adminisztrátort, hogy az 1835. évi statutumban meghatározott 30 napot nem tartotta meg. — U. o. 59. fasc. 8403/m. sz.

⁸ U. o. 39. fasc. 5163. sz. — 1829. dec. 1-i titkosjelentés.

⁹ Notizen über die am 30. April, 1-ten und 2-ten Mai 839 von den Ständen des Gömörer Komitats abgehaltene General-Congregation. — U. o. 54. fasc. 8221/p.

¹⁰ Lásd: Pestmegye 1839-i választásáról szóló tudósítást: Fortsetzung der Pesther General Congregation von 17. April 1839. — 54. fasc. 8220/f. sz., valamint 8221/c. —

állásokkal való üzérkedés az udvar részéről mindennapi jelenség volt. Gyakran előfordult az is, hogy a leitatott választók összeverekedtek s az győzött a választáson, aki fizikai erővel jobban bírta.

Ilyen körülmények között a reformkori választásokhoz *igen sok pénz* kellett. Így a jelöltséget vagyontalan ember nem is vállalhatta. Aki áldozni nem tudott, annak meg kellett buknia. Ez az oka annak, hogy a 19. századi — főként ellenzéki — politikusok legnagyobb része anyagilag tönkrement, eladósodott és birtokát eladta. A közéleti szereplés vitte el Széchenyi István vagyonának jelentős részét, úgyhogy 81.000 holdnyi örökségéből mindössze 31.000 holdat hagyott örököseire (az úrbéri rendezés után). Ugyanez volt az okozója az egyébként annyira megdöntött Deák anyagi zavarainak is, akin Széchenyi segített. Ebben ment tönkre a gazdag Balogh János barsi liberális követ, Bónis Sámuel, dúsgazdag szabolcsi ellenzéki követ, aki 1844-ben már földjei jórészen csak bérlőként gazdálkodott, hogy a választók és a köztudat előtt továbbra is tulajdonosnak tűnjék fel. Megmaradt vagyona nem hozott évi 5.000 forintot sem, amiből adósságának kamatait törleszteni tudta volna.¹¹

Míg a jelöltek tönkrementek, addig a kortesek meggazdagodtak. Az 1843-as választásokkal kapcsolatosan említi egy titkosjelentés, hogy a konzervatív párt zalamegyei főkortese: Forintos, nagyon jól keresett a választások alatt. Már augusztusban jelenti, hogy egy birtokot vett és most újra kapott nyolcezer forintot, valószínűleg a veszprémi püspöktől (Zichy Dömökös), aki Deák megbuktatása érdekében pénzelt a konzervatív pártot.¹² A kortes faluról-falura járt cigánybandával, etette-itatta a kisnemeseket, szórta a jelöltek pénzét.

A választási agitáció — mely pénz nélkül nem ért semmit sem —, minden megyében már akkor megkezdődött, amikor még azt sem tudták pontosan, hogy mikor lesz a választás, restaurációknál pedig a tisztségviselők szolgálati idejének, a harmadik esztendőnek végefelé.

A jelöltek azzal kezdték a választási harcot, hogy lefoglaltak, ill. kibéreltek a főbb útvonalak mentén fekvő minden kocsmát,

¹¹ U. o. 71. fasc. 10. 642. sz. — Pozsony, 1844. jún. 4-i titkosjelentés. — Továbbá: u. o. 71. fasc. 10. 616. sz., 9363. sz. titkosjelentések, Pozsony, 1844-ből.

¹² U. o. 67. fasc. 9464. sz., 1843. aug. 7-i titkosjelentés. Majd: u. o. 67. fasc. 9667. sz. Nachrichten, welche die Opposition aus dem Zalader Komitate erhielt. — Pozsony, 1843. aug. 11. — Továbbá: u. o. 67. fasc. 9745. sz. — Notizen über die Zalader General Congregation vom 31-sten August 1843. und folgenden Tagen. 67. fasc. 9766. sz. — 1843. szept. 11-i titkosjelentés (Pestről).

vagy a tekintélyes birtokosoknál állítottak fel konyhát és ott folyt az etetés-ítatás, a rábeszéléssel együtt. Az 1834-ben tartott zalamegyei restauráció alkalmával az egyik alispánjelölt: Hertelendy hazament az országgyűlésről — ahol ekkor követi minőségben volt jelen — és szervezte pártját. Birtokain állandóan folyt az etetés-ítatás. Konyhákat állított fel. A kismemeseket ő és felesége személyesen szolgálták ki nagy buzgalmukban. A választók megették összes vágni való marháit, sőt ezenkívül az igavonó állatok jelentős részét is le kellett vágnia.¹³

A kortesek mellett jól kerestek a választások alkalmával a szegény parasztnemesek is. Szavazatukat pénzért adták el, legtöbbször minden meggyőződés nélkül ahhoz állva, aki többet ígért, vagy adott nekik. A baranyamegyei szentkirályi nemesség az egész országban híres volt arról, hogy alaposan kihasználja a választásokat anyagi szempontból s szavazatait jól megfizeteti. Heteken keresztül a jelölt költségén ettek-ittak, mulattak, s utána szavazatukat áruba bocsátották.¹⁴

Az 1839 tavaszán tartott fejérmegyei követválasztáson a kismemesek például tömegesen Pákozdy mellé álltak, aki négy forintot fizetett szavazatukért, míg Perczel István csak két forintot tudott adni s meg is bukott a vagyonosabb jelölttel szemben. Ugyancsak 1839-ben Somogy megyében valamivel drágábban vásárolták a szavazatokat. A megválasztott Sárközy oldalán 1600—1800 nemes vonult fel a választásra, akiknek ő napi egy forintot fizetett a gyűlésen való jelenlétéért és ezenkívül a szavazatért másik négy forint járt nekik. Emellett az elszállásolás és a választás alatti etetés-ítatás is a jelölt kötelessége volt.¹⁵ Zalamegyében Bottka jelölt és kortesei készpénzzel fizettek a szavazatokért: négy, hat, vagy tizenkét huszart, kivel hogyan tudtak megalkudni. Még formális jegyzőkönyvet is készítettek az ügyletről, melyet a megvásárolt szavazó aláírt.¹⁶ Trecsénmegyében 1828-ban nem került ilyen sokba a választás. Az oka ennek talán az, hogy éppen ezután

¹³ Lásd: u. o. 49. fasc. 7438. sz., 1834. okt. 6-i titkosjelentés. Jelentő: Z. Z. — Továbbá: 46. fasc. 6400. sz. Pozsony, 1834. okt. 17-i titkosjelentés: Ferstl Sedlnitzky rendőrminiszterhez; 46. fasc. 6410/a. — Pozsony, Ferstl Sedlnitzkyhez. — 46. fasc. 6426. sz., 1834. nov. 12-i titkosjelentés. Ferstl Sedlnitzkyhez Pozsonyból.

¹⁴ Deputirten Wahl und Restauration im Baranyer Komitat. Fünfkirchen 1839. máj. 22-i titkosjelentés. — U. o. 62. fasc. 8836. sz.

¹⁵ Notizen über die von den Ständen des Sümegher Comitats am 20-ten und 21-ten Jänner vorgenommene C. Magistratus Restauration. — U. o. 60. fasc. 8434/d. sz.

¹⁶ U. o. 45. fasc. 6410/a. sz. — Zalaegerszegről írt és a titkosrendőrség által elfogott levél.

kezdődött a nagy választások korszaka. Azért mégis olyan kiadásokkal járt már ekkor is egy-egy választás, hogy annak költségeit csak vagyonos ember tudta fedezni. Borsiczky alispán-jelölt minden hívének naponként két forintot fizetett a választásokon való részvételért, azonkívül szállást, pálinkát, bort, reggelire egy fogást, ebédre négy, vacsorára két fogás ételmezt tálaltatott nekik.¹⁷

Egy titkos jelentés említi, hogy az 1834-i zalamegyei választáson mennyibe került a választóknak a választás színhelyén — elkerített táborban — való etetése, itatása és ellátása — csak egyedül a Bottka-pártnak. A cigánybandákkal együtt megittak kb. 642 akó bort, 20 akó pálinkát; megettek 40 ökröt, 230 birkát, három-ezer db. kenyeret s a lovak számára elfogyott 1500 porció széna. A pártvezérek pontosan kiszámították előzőleg a tábor szükségletét, azonban már vacsorakor tizszeresét kérték a berúgott nemesek; a boroshordókat bevették, a megsütött borjúkat, teheneket félnyers állapotban szétszedték, majd részben eldugták, hogy haza a tudjanak belőle vinni, részben pedig megették. A szénaporciók jelentős része is az összecsisztított nemesek otthonába került a választás után. 300 vizes edényt tüntettek el; ötven, vagy hatvan szakácsnőt megvertek, a konyhaedényeket összetörték.¹⁸

Magától értetődik, hogy egyes középnemesek — bármilyen jómódúak is voltak — sokáig nem bírhatták anyagilag a választással kapcsolatos kiadásokat. Ezért az ellenzék már a választások előtt gyűjtéseket rendezett a választás finanszírozására. A negyvenes években Pesten központi pénztárat állított fel a választási költségek fedezésére, ill. előlegezésére. Előfordult, hogy a választások előtt egy-egy megye liberális nemessége már határozott pártszervezetet, — amint a titkosjelentés mondja — lágát alakított. Ennek tagjai Bihar megyében egymás közt gyűjtést rendeztek; a lágának volt készpénze, pénztárosa, stb., s anyagi erejével az ellenzéki jelöltet támogatta.¹⁹ Előfordult, hogy az országgyűlésen az ellenzéki követek és főrendűek rendeztek gyűjtést egymás közt valamely időközi választás költségeinek fedezésére. Így 1833-ban (jún. 28.-án) jelenti Ferstl rendőrségi főmegbízott a rendőrminiszternek:

¹⁷ U. o. 39. fasc. 5054. sz. 1828. dec. 12-i titkosjelentés Vágújhelyről. — Továbbá: 39. fasc. 5053. sz., 1828. dec. 9-i titkosjelentés. 39. fasc. 5052. sz., Pozsony, 1828. nov. 24-i titkosjelentés. Jelentő: Jia. — Kétezer választót kellett 2 napon át etetnie és 4—4 forinttal kifizetnie.

¹⁸ 49. fasc. 7438. sz., 1834. okt. 6-i titkosjelentés. (jelentő: Z. Z.) — 45. fasc. 6400. sz., 1834. okt. 17-Ferstl Sedlnitzkyhez. — 46. fasc. 6410/a. Pozsony, Ferstl Sedlnitzkyhez. — 46. fasc. 6426. sz., 1834. nov. 12-i jelentés. Ferstl Sedlnitzkyhez Pozsonyból.

¹⁹ Ld: Takáts Sándor: Hangok a múltból. B.-pest, 1930. — Beöthy Ödön, Lajcsák püspök és Tisza Lajos harcai című fejezet. — 308. old.

Sedlnitzkynek, hogy a protestáns országgyűlési tagok br. Vay Miklós, Gyürky főispán és Dubravitzky követ tanácsára gyűjtést indítottak egymás között és jelentős összeget adtak össze azért, hogy azt a szegény bihari nemesség között kiosszák a választás előtt. Az összeget átadták Péchy pestmegyei követnek továbbítás végett.²⁰

Azonban a liberális párt egyes tagjai is igen jelentős áldozatkészséget tanúsítottak. A titkosrendőrség ezt több alkalommal is kiemeli és követendő példa gyanánt állítja őket a konzervatív urak elé. Előfordult, hogy néhány gazdag főúr összefogott és fedezte egy-egy szegényebb, de tehetséges fiatalember részére a választási költségeket. Így elsősorban Batthyány Lajos, aki néhány társával Somogyi Antal pozsonyi jelölt költségeit finanszírozta 1839-ben. Ugyanez évben egy középbirtokos tiszántúli nemes: Komáromy György pedig birtokából néhány száz holdat iratott a szabocsi kismesekre, hogy ezek is szavazhassanak Biharban az ellenzék mellett. Ezzel akarta biztosítani Beöthy s a reformpárt győzelmét. Így kb. 600 emberből álló csapattal vonult Beöthy zászlója alá.²¹

A megvesztegetés fegyverével nagymértékben élt a liberális ellenzéki nemesség is, de még jobban felhasználták ezt a konzervatívok. Az udvar tudtával és hozzájárulásával folyt a konzervatívok támogatása pénzzel, hivatali erőszak gyakorlásával, állások osztogatásával. Az udvar a maga befolyását két módon tarthatja fenn az alsótáblán: vagy a kerületi ülések állandó, szigorú ellenőrzésével, vagy pedig a választásokba való beavatkozással.²² Az udvar mindkét eszközt felhasználta, de különösen a választások befolyásolását. S e célra igénybevette a főispánt, de nem fukarkodott a megvesztegetés egyéb eszközeivel sem. 1845-ben maga a király is hozzájárult a restaurációk alkalmával és más fontos alkalmakkor előre meg nem határozható összegnek a kiutalásához a konzervatívok javára — természetesen fenntartva azt, hogy az összeg a legtitkosabb módon használandó fel, hogy a kormány ne kompromittáltassék.²³

Ugyanez megismétlődik 1847-ben, sokkal határozottabb formában. 1847. aug. 22-én — tehát az 1847-i országgyűlésre kiírt választások előtt közvetlenül — a magyar udvari kancellár a

²⁰ Országgy. lvtár: 44. fasc. 5822. sz. — Pozsony, 1833. jún. 28-i titkosjelentés. — A gyűjtés célja az volt, hogy Tiszával szemben Ravaszdy Tamást választásuk meg bihari követnek, de akciójuk nem sikerült.

²¹ Takáts: i. m. 292. old.

²² Országgy. lvtár, 23. fasc. 2587. sz. — br. Hiller tábornagy Hager megbízotthoz, amit ez továbbít a királynak. — 1810. dec. 10. Pétervárad.

²³ Ld: Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Budapest, 1921. 76—77. old.

következő előterjesztést tette: »ha a titkos alapra szükséges összeg nem is állapítható meg pontosan, mégis 200.000 forintban jelölhető meg hozzávetőleg az az összeg, amely az országgyűlés alatt — ill. előtt — kívánatosná váló titkos kiadásokkal együtt túl nem léphető. Legcélszerűbb volna az, ha őfelsége kegyeskednék megengedni, hogy a szükséges összeg mindig utaltassék ki a kancellár részére azonnal az udvari kamara elnökével történt megállapodás után és erről utólag kelljen a királynak jelentést tenni. Ezt az alapot csak olyan esetekben szabad felhasználni, amidőn valamelyik törvényhatóság ennek segítségével valószínűség szerint megnyerhető a kormány számára; továbbá, ha egyes egyének támogatásáról van szó, akik magán az országgyűlésen, vagy a törvényhatóságban nélkülözhetetlen szolgálatot tehetnek, de anyagi erő hiányában nem tudnak boldogulni.» Most is leszögezik, hogy a kiutalt segélyt a legnagyobb óvatossággal kell kezelni, hogy a kormány ne kompromittálja magát. Az uralkodó pedig minden valószínűség szerint alá is írta ezt az előterjesztést, mert 1847. október elején — a választási küzdelmek megindulásakor — már kezdte is felvenni a részleteket a kancellár²⁴.

Máskor *közvetlenül* a főispán is nagy összegeket áldoz a sajátjából, hogy szegényt ne valljon a választás kedvezőtlen kimenetelével, mert ebbben az esetben felülről megdorgálják. Előfordult, hogy az ellenzék kezébe bizonyítékok is kerültek a főispáni megvesztegetésről, de felhasználni felfelé, jogorvoslat céljára nem tudták, mert hiszen országos jellegű jogszabállyal eltiltva nem volt a megvesztegetés, s ők maguk is így szereztek híveiket. Egy alkalommal, amikor 1835-ben az ellenzék egyik vezérének, a bars megyei Balogh János követet akarta a főispán visszahívatni az országgyűlésről, súlyos ezreket osztott szét a verebélyi és környéki liberális érzelmű nemesség között, hogy megnyerje őket. Ezek azonban a pénzt felvették, de az ellenzékkel szavaztak, sőt kiadták — és közkezen forogtak — a főispán hozzájuk írt megvesztegető levelei is.²⁵

A megvesztegetés céljára sokszor a katolikus főpapság szolgáltattott pénzt. Nemcsak agitációval, az egyházi befolyás minden

²⁴ U. o. 80. old.

²⁵ Ezeket a leveleket az ellenzék több mint száz példányban lemásoltatta s a közgyűlésen kézről-kézre jártak. A főkortes: Szabó Vince kénytelen volt elmenekülni Aranyosmarótról, Baloghék pedig a választási ebéd alkalmával toastokat mondtak a kormánynak, gúnyolódva, hogy saját pénzzel választatta meg Baloghot. Így 20 szavazattal szemben ezerral megerősítették Baloghot. — Notizen aus Verebély, dto 14. ten Mai 839., die Wahlumtriebe der Barser Oppositionspartei betreffend. — 62. fasc. 8804. sz., — továbbá: u. o. 47. fasc. 6865. sz., Pozsony, 1835. júl. 20-i titkosjelentés. — 6869. sz.: 1835. júl. 25., 6880., 1835. júl. 26-i titkosjelentés; 6884. sz., 1835. júl. 28-i jelentés.

hivatalos eszközével törekedtek a katolikus főpapok és sokszor az alsóbb papság is a liberális párt megbuktatására, hanem pénzt is adtak e célra. Így például br. Brémer László nagyváradai püspök Beöthy visszahívásának keresztülvitelére 1843-ban 40.000 forintot áldozott, amit még a titkosrendőrségi ágens is pénzpocsékolásnak nevezett.²⁶ Hasonló hatalmas összeggel támogatta Zichy Domokos győri kanonok, majd veszprémi püspök a konzervatív pártot Dunántúlon,²⁷ Lajcsák püspök Tiszántúlon és Pyrker egri érsek Hévesmegyében, meg a környező megyékben.²⁸

A megvesztegetésnek egyik egészen aljas módja volt az állással való üzérkedés. Az udvar ettől azelőtt sem riadt vissza, de gyakoribbá ekkor vált. A főispán sokszor azzal léptette vissza a veszélyesnek mutakozó ellenzéki jelöltet, hogy tekintélyes állást ígért neki; s volt olyan jelölt, aki ezt el is fogadta. Így például Temes megyében 1839-ben Kövér visszalépett a választási közdelemből, mert a főispántól ígéretet kapott, hogy visszalépése esetében a magyar kir. udvari kancelláriához kineveztetni tb. titkárnak. Az erről szóló titkosjelentés nagyon fontosnak tartja, hogy a főispán meg is tartsa ígéretét, mert ha nem, akkor hitele az egész megyében erősen megrendülne.²⁹ A titkosrendőrség ügynöke is felhasználandónak tartja ezt a fegyvert az 1839. győrmegyei választások alkalmával, amikor az ellenzék főemberét: Szabót ajánlja kinevezésre, hogy ezzel eltávolítsák a megyéből és megszabaduljon tőle a konzervatív párt.³⁰

*

A megvesztegetések kérdése végül 1843-ban került az országgyűlés elé. A királyi propozíciókban is szerepelt a megyei visszaélések megszüntetésének problémája. A kerületi ülés azonnal választmányt (bizottságot) küldött ki e kérdés letárgyalására és tervzet készítésére.

A választások olyan kiadásokba kerültek mind a két párt-

²⁶ Takáts: i. m. 315. old.

²⁷ Ld: orszgy. lvtár: 70. fasc. 10.434. sz., Pozsony, 1844. márc. 14-i titkosjelentés; — valamint: u. o. 64. fasc. 9291. sz., 1840. máj. 5-i titkosjelentés.

²⁸ U. o. 44. fasc. 5890. sz. Pozsony, 1833. okt. 26-i titkosjelentés. — Ferstl főmegbízott Sedlnitzky rendőrminiszterhez; továbbá: 5891. sz., 1833. okt. 27-éről, 5894. sz., okt. 29-éről; 5897. sz. okt. 29-éről; 5903. sz., nov. 2-áról; 5913. sz., nov. 4-éről; 5918. sz., nov. 7-éről. — Valamennyi Ferstl főmegbízott jelentése Sedlnitzkyhez.

²⁹ U. o. 62. fasc. 8813. sz. — Notizen über die am 16. Mai 1839. zum Behufe der Landtags Deputirten Wahl von Seiten ders Temeser Komitates abgehaltene General Congregation.

³⁰ U. o. 54. fasc. 8219/c. sz. — Notizen aus Raab, von 14. März, 1839.

nak és a kormánynak, hogy most már úgyszólván mindenki kívánta e visszaélés megszüntetését, vagy legalább is korlátok közé szorítását. A visszaélések, megvesztegetések elítélésében egy volt úgyszólván az egész alsótábla. Mindössze egy kis — hét követből álló — csoport volt, amely a reform ellen szállt síkra, élén Szentkirályi pestmegyei liberális követtel és néhány — szintén liberális — küldöttel. (Klauzál, Szombathelyi, Pázmándy, Zákó, Ragályi és Vukovics tartoztak még ide.) Szentkirályi előadta, hogy a megvesztegetés nem lehet bűncselekmény, mert a kisnemest oda kell szállítani a gyűlés színhelyére és ott élelmezni kell, különösen akkor, amikor a főispán szándékosan húzza a gyűlést. Megvádolta a másik tábor az abszolutizmus támogatásával, az alkotmány elleni támadással s a kormánytitkos híveinek bélyegezte meg őket, még a liberálisokat is. Ez volt az egyetlen kérdés akkor, amelyben találkozott a konzervatívok és liberálisok nagy részének nézete; e koalíció tagjai valamennyien megvesztegetésnek minősítették már a nemesek odaszállítását és a választás színhelyén való élelmezését is, de hangoztatták, hogy a megvesztegetés akkor szűnhet meg teljesen, ha a főispán sem igyekszik ok nélkül nyújtani a gyűlés időtartamát.³¹

A kerületi gyűlés által kiküldött bizottság javaslata 39. §-ában foglalkozik a megvesztegetések kérdésével. E paragrafusz így hangzik: »Tiszújítás érdeméből érintkezés végett bármikor bárkinél összegyülekezni az alkotmányos szabadság alkotó része. Ellenben botrányos dorbézolás, megvesztegetés, vagy fenyegetés által bárki részére szavazatokat vásárolni, vásároltatni, vagy eladni egyáltalán tiltatik.« A megvesztegetőt és megvesztegetettet egyaránt bünteti. A megvesztegető büntetése egy évi szabadságvesztés-büntetés és három évre a politikai jogok gyakorlatától való eltiltás. Visszaesés esetén pedig egész életére elveszíti a politikai jogok gyakorlásának jogát. A megvesztegetett büntetése: félévi szabadságvesztés s ezenfelül köteles a kapott pénzt duplán befizetni a megyei pénztárba. A javaslatból azonban nem lett sohasem törvény, mert bár mindenki kívánta e visszaélések megszüntetését, másrészt félt is ettől a lépéstől. Hiszen a liberálisoknak a meggyőzésen kívül ez volt az egyedüli fegyverük a főispáni és főpapi támogatástigénybevevő konzervatívokkal szemben. Ezek pedig a negyvenes években már látják, hogy a kisnemesség egyre jobban a liberálisok hatása alá kerül s ezt egyedül megvesztegetéssel gondolták ellensúlyozni.

³¹ U. o. 73. fasc. 11.114. III. — E szám alatt hosszú, összefoglaló jelentés van a megvesztegetés elleni javaslat vitájáról.

Királyi rendelet még korábban foglalkozott a választási visszaélések megszüntetésének kérdésével.³² Elismeri a király, hogy az élet, becsület és törvényes szabadság sehol sincs olyan veszélynek kitéve, mint azokban az eljárásokban és azokon a helyeken, amelyeket a törvények azok őrhelyéül akartak tenni. Ezért a főispánoknak legszorosabban meghagyja, hogy restaurációk alkalmával a királyi rendelet értelmében senkit se jelöljenek, aki pártoskodással, a nép felizgatásával akarja magát megválasztatni.³³ Természetes azonban, hogy az udvarnak csak az ellenzék részéről elkövetett visszaélések megszüntetése volt szándékában, mert hiszen a főispánokat, a klérust az egész rendi korszakon keresztül saját maga buzdítja a választásokon való aktív közbelépésre és saját maga is bocsát pénzt a konzervatívok rendelkezésére megvesztegetés céljából.

A megvesztegetés kérdése az akkori viszonyok közepette csakugyan az egyik legnehezebb problémája a választásnak. Nem vitatható, hogy a választó jelölt költségén való szállítása már kimeríti a megvesztegetés fogalmi elemeit; viszont az akkori útviszonyok, a nagy távolság miatt az odaszállítás eltöltése azzal a következménnyel járt volna, hogy a választók legnagyobb része tájára sem megy a választásnak. A választás színhelyére való eljutás, maga a választás és ismét a lakhelyre való visszamenés olyan időbeli és anyagi veszteséget jelentett a munkájából élő kisnemesnek, hogy erre saját költségén, napidíj nélkül nem vállalkozhatott volna. Bizonyítják ezt a pártszempontból érdektelen tárgyalásra összeülő megyei közgyűlések. Bár a megyékben a nemesség száma több ezer főre megy, csak a legtekintélyesebb birtokosok vesznek részt e gyűléseken. Biharmegye közgyűlésein a 18. században például sohasem jelent meg harmincnál több birtokos nemes. Pest megye — az ország legnagyobb megyéje — 1811. június 5-i közgyűlésén az elnök kiemeli a megjelentek nagy számát, mert összesen harmincheten jöttek össze a tanácskozásra.³⁴

A szegény nemességnek tehát tulajdonképpen csak joga volt a politikai életben való részvételre, de hiányzott az anyagi lehetősége ennek saját erejéből való gyakorlására. E jogának gyakorlását csak a követválasztások és restaurációk alkalmával fellángoló megvesztegetés biztosította. A kisnemes megfizettette a politizálá-

³² 1836. szept. 22-én kelt 1307/1254. sz. királyi rendelet.

³³ E körrendelet szövegét lásd: Palugyay Imre ifj.: Megye-rendszer hajdan és most. II. köt. — Megye-hivatalok. Pest, 1844., 63—65. old.

³⁴ Grünwald Béla: A régi Magyarország. Egy hanyatló kor története. Budapest, 431—3. old.

sát, de ugyanakkor lemondott arról, hogy önálló politikai irányt kövessen, az udvar és a gazdag nemések eszköze lett, azok politikai céljainak elérésére — amely célok pedig sokszor nem egyeztek az övével.

A kormánynak és a gazdag nemességnek tehát — amennyiben nem akarták azt, hogy 30—40 ember döntse el a követválasztást, ha leplezni akarták a széles tömegek előtt a való helyzetet és törekvéseket, ha a nemesi demokráciára akartak hivatkozni, meg kellett engedniök, illetve szemet kellett hunyniok a vagyontalan nemések odaszállítása felett. Ez pedig további zavarnak, végeláthatatlan verekedéseknek lett szülőoka.

d) *A pártok felvonulása a választásra.* A szembenálló jelöltek által megvásárolt szavazók menetoszlopa ünnepi díszben, lóháton, kocsikon, esetleg gyalogmenetben is, zászlókkal, cigányzenével; dalolva haladt végig a megyén. A kortesek éberren vigyáztak, hogy a megvesztegetett kismanesek az ő menetükben legyenek és át ne pártoljanak a másik táborba. Az általa elért hatáson kívül éppen a megvásárolt szavazók együtt tartása indokolta a szavazás színhelyére való együttes, ünnepélyes jellegű bevonulást. Színes és festői látvány volt egy ilyen felvonulás. Az 1839. május 23-án tartott borsodi tisztújító közgyűlésre például a kálvinisták a választást megelőző nap délutánján 150 kocsiból álló menetben érkeztek meg. A felvonulást református papok vezették s a menetoszlop a jelöltet, Szathmáryt éltetve vonult végig a városon. A menet előtt kb. 100 lépésre lovagolt a főkortes: Patay. Mögötte négyesfogatban három református pap. A menetben pedig minden 15—20 kocsinál egy-egy református pap.³⁵

Máskor nem egységes, összefüggő menetben érkezik az egész párt, hanem kisebb-nagyobb csoportokban, az egy vidékről valók együtt. Ilyenkor a két párt hívei arról ismerék meg egymást, hogy mindegyik egy-egy színt, vagy jelvényt választott magának.³⁶ Amikor azután a két menet, vagy a két párt kisebb felvonuló csoportjai szembetalálkoztak — akár a választás színhelyén, akár a vidéken —, egymásnak mentek s már a választás előtt sebesültek és halottak vádolták a választási rendszert.³⁷

³⁵ Notizen über den Anfang der Restauration im Borsoder Comit. Miskolcz, am 23. Mai 839.

³⁶ U. o. 39. fasc. 5054. sz., 1828. dec. 12-i titkosjelentés. — Vágújhely. — 39. fasc. 5053. sz., 1828. dec. 9-i jelentés. — 39. fasc. 5052. sz., Pozsony, 1828. nov. 24-i titkosjelentés. — Az 1828-i trencsénmegyei tisztújítás.

³⁷ Az 1839-i tolnamegyei követválasztások alkalmával például a konzervatívok Szekszárdra érkező menetében számos sebesülte lehetett látni, mert Hőgyészen ebéd után a liberálisok megtámadták őket, a viharharang megkondításának jelére. A súlyos sebesülteket magukkal nem tudták vinni;

A pártok bevonulása után nem volt bátorságos dolog az utcákon való járkálás, mert a két párt leittasodott emberei botokkal tanították meg a járókelőket, hogy ki lesz a követ, vagy az új alispán. A pártok megszállták a kocsmákat és jaj volt annak, aki más jelszóval, másik követ, vagy alispánjelölt nevével mert belépni. Nem egyszer bevették a főispán és az ellenpárt vezetőinek ablakait. Az is megtörtént, hogy gyermekeknek pénzt adtak az utcán, hogy valamely jelölt nevét éltetve járkáljanak fel s alá. Egyik Gömörmegyei választásról azt írja — minden valószínűség szerint nagyítva — a titkosjelentés, hogy a restaurációra érkező pártok 14 zászlóval tánc, zeneszó és nagy lárma kíséretében felvonulva Rimaszombatba egymásnak estek s mindjárt az első összecsapásnál hárman maradtak a helyszínen a választást megelőző napon. Az éjszaka folyamán pedig két házat leromboltak. Tűz támadt. Puskákkal lövöldöztek s csak éjfél felé lett nyugalom.³⁸

A felvonult két párt tömegei rendszerint a város, vagy község szélén helyezkedtek el. Gömörmegye 1839-ben statutumot alkotott a választási visszaélések megakadályozására. Ebben megadja az okát is annak, hogy miért nem szabad az összesereglett nemességet a városban, a piactéren elhelyezni. A tűzveszély az, amitől félnék, mert a sok leittasodott nemes könnyen felgyujthatja a községet is. Ezért mondják ki határozatilag, hogy a mezőn kell őket sátorban elhelyezni.³⁹ Más helyen barakkokat építenek, konyhát állítanak fel, a táborot kerítéssel veszik körül s köröskörül őrköt állítanak fel, hogy az ellentáborba senki át ne szökhessék.⁴⁰ Senki a táborból ki

a könnyebb sérültek száma is harminc volt a menetben. — E választásra vonatkozóan lásd: u. o. 56. fasc. 8289/c. sz. — Notizen über die von den Ständen des Tolnaer Comitats am 5-ten August 1839. in Sexárd abgehaltene General Congregation. — 59. fasc. 8396/a. sz. Eindruck der neierlichen Abberufung der Tolnaer Deputirten bei der Oppositionspartei. Pozsony, 1839. nov. 21-i titkosjelentés. — 59. fasc. 8414/b. sz. Szekszárd, 1839. dec. 18-i titkosjelentés. — 59. fasc. 8414/c. sz. Szekszárd, 1839. dec. 18. — 8414/c. sz. — 1839. dec. — 63. fasc. 9121. sz. Pozsony, 1840. márc. 2-i titkosjelentés. — Az említett 1839. évi borsodmegyei restauráció alkalmával a kath. és ref. tábor — azaz a konzervatív és liberális párt — menetszlopainak összetalálkozása azzal végződött, hogy két halott és 20 sebesült maradt a helyszínen s egy későbbi rendőrijelentés szerint később még 4 fellig agyonvert ember haldoklott a megsebesítettek között. — Az 1844. májusában tartott biharmegyei követválasztáson 2 embert vertek agyon, 17-et pedig megsebesítettek. — 71. fasc. 10576. sz. — Pozsony, 1844. máj. 10-i titkosjelentés.

³⁸ U. o. 43. fasc. 4511. sz. — A választás 1836-ban volt.

³⁹ 54. fasc. 8221/p. Notizen über die am 30. April, 1-ten und 2-ten Mai 839. von den Ständen des Gömörer Komitats abgehaltenen General-Congregation.

⁴⁰ Lásd: az 1843. évi zalamegyei választással kapcsolatos jegyzetet.

nem mehetett; aki a kerítéshez közeledni mert, azt az örök visszazavarták, kémnek kiáltották ki, sőt meg is verték.⁴¹ A választók együvértartása azért volt nagyon fontos, mert a szavazás rendszerint pártonként történt és így biztosítva voltak, hogy aki a táborban volt és a többivel együtt vonult szavazni, az nem pártolhat át az ellenfélhez.

Mindezek azonban csak kis bevezető cselekményei voltak a választásnak. Az igazi zavar és rendetlenség csak akkor kezdődött amikor a két párt kivonult a választás színhelyére. Mivel a választás módja rendszerint az volt, hogy a restaurációnál a jelölés elhangzása, követválasztásnál pedig a választásra való felhívás után következő felkiáltásból (acclamatio) kell az elnöknek megállapítania a többséget — s egyenkénti szavazásra csak akkor került sor, ha a többség megállapítása a felkiáltásból lehetetlen —, mindkét párt arra törekedett, hogy az elnöki emelvény, vagy asztal közelébe tudjon férkőzni s hangjával elnyomja a másik pártot. A választás 9—10 óra tájban kezdődött, de a két tábor már hajnalban összeütközött a megyeháza kapuja előtt, mert mindegyik a kapuhoz közelebb akart elhelyezkedni, hogy előbb jusson be, elfoglalja az első helyeket s az ellenfélnek csak az elnökségtől távoli helyek maradjanak. Még arra is volt példa, hogy az ellenpárthoz tartozó tisztségviselőket — akiknek a gyűlésen le kell nyilvánosan mondaniok, a megye pecsétjét stb. át kell adniok s akik egyben jelöltek voltak a következő választásra is — egyszerűen nem engedte be a másik párt.⁴²

⁴¹ Lásd: orszgy. lvtár: 49. fasc. 7438. sz., — 1834. okt. 1-i titkosjelentés. — 45. fasc. 6400. sz., Pozsony, 1834. okt. 17. — 46. fasc. 6410/a. sz., Pozsony, — 46. fasc. 6426. sz., 1834. nov. 12-i titkosjelentés. — Ferstl Sednitzkyhez Pozsonyból.

⁴² Például az 1828-i trencsénmegyei restauráció alkalmával a konzervatív Marczibányi alispánjelölt hívei már reggel öt órakor megszállták a megyeházát, sőt buzgalmukban még az ellenfél — az akkor is hivatalban levő alispán — Borsiczky lakását is elszigetelték a külvilágtól, ajtaját betörték, lakásába betörték az ellenfél nevét kiabálva. Még a választást bevezető veni sancte-ra is csak úgy tudott eljutni, hogy a főispán küldöttséget menesztett érte. Mivel a Borsiczky-pártiak kivonultak a templomba, a másik tábor pedig a megyeházán maradt, visszajövet nem engedték be az ellentábor híveit a megyeházába, még magát a jelölt Borsiczky alispánt sem. Még a főispánnak is útját állta hat fegyveres s csak nagynehezen bocsátották be egy szolgabíró kíséretében. Hiába küldött deputációt a főispán az utcán rekedt tisztikarért, azok nem tudtak bejutni. Azzal ért azután véget ez a húza-vona, hogy a kívül rekedt liberálisok megröhamozták a megyeházát és mint a hólabdákat, dobálták ki az ellenpárt híveit. — U. o. 39. fasc. 5054. sz., 1828. dec. 12-i titkosjelentés Vágújhelyről; 39. fasc. 5053. sz. 1828 dec. 9-i titkosjelentés. — 39. fasc. 5052. sz., Pozsony, 1828. nov. 24-i titkosjelentés.

2. A választás lefolyása.

a) *A jelölés.* A választás módja követválasztásnál és restaurációnál azonos volt, mindössze egy tekintetben volt különbség: a restaurációnál ugyanis a főispánt jelölési jog illette meg törvényből kifolyóan, a követválasztás pedig elvben teljesen szabadon, a főispán jelölése és korlátozása nélkül kellett végbemenjen. E téren azonban a főispánok nagyon sok visszaélést követtek el. A 18. század folyamán a főispánok követjelölése úgyszólván rendszerré vált. Még Szabolesmegyében is — amely híres ellenzéki megye volt mindig — a 19. század elejéig a főispán rendszeresen gyakorolta a követjelölés jogát és csak 1811-ben sikerült a rendeknek kiharcolniok a szabad választást⁴³. A sárosmegyei alispánnak az a meggyőződése még 1833-ban is, hogy őt illeti meg a jelölés a követi tisztre — a főispán távollétében ugyanis ő elnökölt a választógyűlésen. Ugyanígy a mármarosi főispán is 1839-ben.

Megjegyzendő azonban, hogy ez a jelölés inkább csak ajánlás jellegű volt, mert a legtöbb megyében a rendek a jelöléstől függetlenül választhattak mást is. Viszont ilyen formában is rendkívüli mértékben tudta befolyásolni a választókat a nagytekintélyű főispán. Pestmegyében szinte szokássá vált a nádor, vagy a helyette eljáró adminisztrátor ajánlás formájában kijelentett jelölése. Az elnök minden alkalommal kijelenti, hogy »valamint az Ország Gyűlésére küldendő követ Uraknak választása a nélküli Határok közé szorítható nem volna, ahoz képest a választást az egyben gyűlt Rendek szabad tetszésekre és akarattyukra bizza, a dolognak közelítésére azonban« mégis ajánl nyolc nemest a két követi tisztre azzal, hogy a rendek mást is választhatnak, ha úgy akarják⁴⁴. Ez történt 1811-ben, 1825-ben, 1832-ben és csak 1839-ben tiltakoztak a rendek az adminisztrátori önkény ellen és követelték meguknak a szabad választási jogot⁴⁵.

Máskor a főispán nem közvetlen jelölés formájában tette meg javaslatát, hanem más politikai fogáshoz folyamodott. Tornamegyében 1839-ben kijelentette, hogy bár nem akarja a rendek követválasztási szabadságát befolyásolni és korlátozni, de mivel általá-

⁴³ Lásd: Wertheimer Mór: Az 1811/12-iki magyar országgyűlés. 1899. 15—52. old.

⁴⁴ Pestmegyei közgyűlési jegyzőkönyv: 1811. 2463. tételszám.

⁴⁵ Lásd: Pestmegyei közgyűl. jkv. 1811. 2463. sz.; 1825. évi 3020. sz.; 1832. évi 5485—88. sz., az 1839-i választásra vonatkozóan: orszgy. lvtár: 62. fasc. 8757. sz.; 1839. május 5-i titkosjelentés Pestről. — Mindössze az volt a különbség, hogy 1811-ben és 1825-ben nyolc nemest jelölt a két követi tisztre, 1832-ben pedig külön ejtette meg a jelölést mindkét követi helyre.

nos kívánság, hogy az eddigi alispán választassék meg követnek, azért közli az egybegyűltekkal ezt a közkívánatot. Majd amikor másodkövetnek neki nem tetsző embert, a másodalispánt választották meg, kijelentette, hogy otthon szükség van feltétlenül egyik alispánra s maga a már megválasztott tisztviselő is lemondott a főispán közbelépésére.⁴⁶

A visszaéléseket mutatja az, hogy a megyék számtalan alkalommal megújítják a főispán önkényes jelölése elleni tiltakozásukat. Bereg megye 1839. nov. 25-i pótutasításában tiltakozik a főispánoknak a követválasztó közgyűlésen gyakorolt jelölési joga ellen, mondván, hogy »a főispánoknak kijelölési joga nem is volt, de nincs is.«⁴⁷

A főispánok maguk is eldicsekedtek időnként, hogy kormányhű követeket sikerült nekik megválasztatniok. Így pl. Borsodmegyében Klobusiczky főispán akkor, amikor kérdőre vonták, hogy hogyan engedhetett ellenzéki értelmű utasításokat adni, azzal dicsekedett, hogy viszont olyan követeket (Ragályi István és Okolicsányi János) sikerült neki megválasztatnia, akik jobbak utasításaiknál és ez a fődolog.⁴⁸ Ugyanakkor Illésházy trencsényi főispánt erősen támadták és hibáztatták az udvari körök, hogy Lukátsy ellenzéki vezért jelölte a követi tisztre.⁴⁹

Előfordult, hogy a restaurációs eljárás mintájára a főispán jelölő konferenciát tartott követválasztás előtt is. Így 1839-ben Fáy főispán Marmarosmegyében.⁵⁰

A megyék a főispán erőszakos követjelölési, vagy ajánlási jogával szemben vagy mindjárt a helyszínen védekeztek, ellenálltak és megválasztották saját jelöltjüket vagy pedig útolagosan, utasításokba foglalt sérelmeikben tiltakoztak ellene, ami azonban hatástalan maradt.

A restauráción a főispánt törvényileg, az 1723 : 56. tc. 2. §-a alapján megillette a jelölés joga. A jelöltek számát a fenti törvény négyben állapította meg. A főispán a jelölésnél törvényileg korlátozva egyáltalában nem volt. A szokás azonban mégis szabott bizonyos határt a jelölési joggal kapcsolatosan. Mindenfelé kialakult

⁴⁶ Jegyzőkönyv Torna megye 1839. máj. 11-i közgyűléséről. U. o. 8. fasc. 839. sz.

⁴⁷ U. o. 785. sz.

⁴⁸ Wertheimer : i. m. 40. old.

⁴⁹ U. o. 49. old. — A főispáni melléfogást úgy gondolták kiigazítani, hogy utasítják a személynököt, hogy a heves Lukátsynak első meg gondolatlan kifejezése után szakítsa félbe beszédét és úgy mint Semsey személynök 1807-ben tette Naggyal, utasítsa ki az országgyűlésből.

⁵⁰ Orszgy. lvtár: 62. fasc. 8822. sz. — Deputirtenwahl im Marmaroscher Comitath. Szigeth, am 17-ten Mai, 1839. — A sopronmegyeire ; u. o. 32. fasc. 3733/b. sz. — 1825. aug. 23-i titkosjelentés.

az a gyakorlat, hogy a főispánnak a választó közgyűlés előtt jelölő konferenciát kell összehívnia a megye előkelőiből, a tisztségre nem pályázó pártvezérekéből és a megyei főtisztviselőkéből, s ki kell kérnie e konferencia tanácsát. A főispán azonban nem tartotta magára kötelezőnek a konferencia javaslatát s minél nagyobb volt a pártok küzdelme, annál önkényesebben jelölt. Ha minden áron meg akarta választatni a maga jelöltjét, mellette olyanokat kandidált, akik vagy maguk sem akartak hivataloskodni, vagy alkalmatlanok a hivatali szolgálatra, ninesen népszerűségük, úgy-hogy szükségyszerűen mindenki az udvar hívére kellett szavazzon.⁵¹ E miatt azután sokszor végeláthatatlan verekedés támadt a választás színhelyén a két párt között.

A megyék a reformkorban állandóan követelik, hogy a főispán ne csak megtartsa a jelölő konferenciát, hanem alkalmazkodjék is annak határozataihoz. A megyei nemesség szempontjából nagy fogyatékoság volt az, hogy nem volt szabályozva: kiket hívjon meg a főispán ez alkalommal, milyen legyen a konferencia szervezete és hatásköre. Néhány megyei utasítás igyekszik pótolni ezt a hiányt és több-kevesebb pontossággal megállapítja a szervezetet, az összeállítás módját, a hatáskört stb.⁵² A megyék ily irányú törekvése leginkább az 1843. évi kerületi választmány javaslatában jutott kifejezésre. A jelölő konferencia tagjai e szerint: a megyei táblabírák közül azok, akik vagy megyei lakosok, vagy a megyében birtokosok; hivatalviselők, ha nem pályáznak ismét; végül a választók képviselői a szavazók számarányának megfelelő szám-ban. A konferencia tárgyalásában ki akarja küszöbölni a főispáni befolyást azzal, hogy tizedrész indítványára a tanácskozmány titkos szavazással határoz. Emellett a konferencia többé nemesak tanácskozó szerv lenne, hanem határozata magát a főispánt is kötné. A konferencia által ajánlott két tagot u. i. a főispán köteles jelölni. Ezek mellett azonban jelölhet még két főt tetszése szerint, és köteles a volt tisztviselőt, ha pályázik, felvenni a jelöltek sorába. (12—15. §.)

A megyék e törekvésével szemben azonban az egész rendi kor-szakon keresztül korlátlan főispáni jog maradt a jelölés. Ezt bizo-

⁵¹ Palugyay: i. m. II. köt. 75. old.

⁵² Lásd: Szepesmegye 1839. okt. 1-i pótutatisítását, melyben előírja, hogy a restaurációt megelőző közgyűlésen a jelenlévők létszámához képest válasszon a főispán 12, vagy 24 személyt és csak olyat jelölhet, akit ezek is ajánlanak. — Orszgy. lvtár, 9. fasc. 847. sz. — Vasmege ugyanez évi utasításában foglalt rendtartása kimondja, hogy a megyei táblabíráknak és a nemesi községek egy-egy küldöttjének meg lehet jelenniök a konferen-cián s a főispán köteles a hivatalában lévő tisztviselőn kívül jelölni a kon-ferencia többsége által kívánt két egyént. — U. o. 60. fsc. 8429/a. sz.

nyítja az is, hogy a főispánnak jogában állott a megtett jelölést magán a közgyűlésen is visszavonni — amit természetesen csak akkor tehetett, ha a jelölés teljesen rajta állott. Rendkívüli események, rendszerint verekedés, felfordulás készítették erre.⁵³

b) *A szavazás módja.* A jelölés elhangzása után következik a szavazás, illetőleg választás. A szavazás, ill. választás külön-külön történt minden egyes tisztségre. A főispán ismertette tehát például az első alispáni tisztre jelöltek névsorát s ezekre következett a szavazás. Utána került sor ugyanígy a másodalispáni stb. tisztségre. Tehát nem történhetett meg az, hogy aki kibukott mint első alispán, automatikusan másodalispán lett. Aki egyszer megbukott, az nem vehetett részt a további küzdelemben, mert egy személyt rendszerint csak egy tisztségre jelöltek. Hasonlóan volt a követválasztásnál is. Külön választottak első- és másodkövetet, nem pedig úgy, hogy aki legtöbb szavazatot kapott, az lett az első követ, a másik pedig a másodkövet. Egész kivételesen fordult elő pl. 1839-ben Máramaros megyében ez utóbbi választási mód⁵⁴

Ez a rendszer szintén lehetőséget biztosított a főispáni visszaéléseknek. A jelölteket úgy párosíthatta, hogy mindig konzervatív jelölt fusson be.

A szavazás évszázados módja az volt, hogy a főispán által jelöltekre, ill. követválasztásnál a pártvezérekre az összegyűlt választó közönség nem egyénekenként szavazott, hanem felkiáltással. Ennek következtében óriási ordítás, kiabálás és ezzel járó verekedés és zavar volt kísérője minden választásnak. Előfordult, hogy félórái is eltartott a tömegek össze-vissza kiabálása. Ebből a hangzavarból kellett azután a többséget a főispánnak megállapítania. Természetes, hogy előnyben voltak azok, akik közel voltak hozzá, mert azok hangja elnyomta a terem túlsó felében, vagy a megyeházaza udvarán levő többi választóét. Nagy fogyatékosága volt ennek a rendszernek, hogy nemcsak szavazásra jogosultak vehettek részt a választásban, hanem a közgyűlésre összejött ifjúság, szomszéd megyei nemesek, sőt a nemesség jobbágyai is torkuk szakadtából kiabálhattak. Ez pedig sokszor félrevezethette az elnökséget a többség meghatározása tekintetében. Sokszor éppen azok döntötték el a szavazást, akiknek szavazati joguk nem volt, de erősebb tüdővel rendelkeztek. Másrészt azonban a főispáni önkénynek is tág teret nyitott ez a rendszer, mert azt mondta ki többség által megválasztottnak, akit éppen akart. József nádorról

⁵³ U. o. 43. fasc. 4511: sz.

⁵⁴ Megjegyzendő, hogy mind a négy főispáni jelölt volt, mert jelen esetben a főispán jogtalanul élt a jelölés jogával. — U. o. 62. fasc. 8822. sz.

beszélték, hogy sokszor félóráig is kiabálni engedte a tömeget és a végén annak oldalán jelentette ki a többséget, akit meg akart választatni.⁵⁵ Hasonlóképpen hg. Batthyány vasmegyei főispán is, akiről a titkosrendőri jelentés is elismeri, hogy »fast ganz allein restaurirte«. Akármit is kiabált a tömeg, azt mondta ki megválasztottnak, akit maga akart.⁵⁶

Fejenkénti szavazásra akkor került sor, ha felkiáltásból az elnökség nem tudta megállapítani kétséget kizáróan a többséget, bár ez ritkán fordult elő, akkor is leginkább csak az alispánválasztásnál. A többi kevésbé fontos hivatalnál a főispán önkényesen határozta meg a többséget.⁵⁷

A megyei restaurációknál és követválasztásoknál emberemlékezet óta divatozó acclamatio rendszerét az 1819. február 16-i 4390. sz. helytartótanácsi körlevélben közölt kir. rendelet törölte el. A királynak nem tetszett — a helytartótanácsi körlevél szerint — a restaurációk zavaros menete, a sok veszekedés, amely az ügy súlyával és a hely jellegével ellenkezik, ezért bevezette a fejenkénti szavazást. Kimondta, hogy mindenki adja le szavazatát a szavazatszedő küldöttség előtt szóban, vagy szavazójegyen arra, akire neki tetszik s az lesz a megválasztott követ, vagy tiszviselő, akire a legtöbb szavazat esik. Figyelmezteti a rendeket: törekedjenek arra, hogy a gyűlések szentsége excessusokkal ne profanizáltassék, a főispánoknak pedig meghagyja, hogy a nemesek névjegyzékét valamely előző közgyűlésen revideálják és a választás céljára javítsák ki.

Ez a rendszer azonban nem sokáig tartott. Az 1825—27. évi országgyűlésen a rendek hevesen támadták az udvart, hogy ismét rendeletekkel kormányoz, hogy a törvényhozás körébe tartozó tárgyat nem lehet rendeleti úton szabályozni stb. Hivatkoztak az 1790:12 te-re, melyben a király megígérte, hogy Magyarországot rendeletekkel kormányozni nem fogja, ennél fogva pátenst is csak törvényen alapuló ügyekben adhat ki. Az országgyűlési sérelmek közé is beveszik 21. szám alatt ezt a panaszt s kéri, hogy a király függessze fel rendeletét és maradjon gyakorlatban a régi szokás⁵⁸.

Ilyen előzmények után jelent meg az 1827. szeptember 11-i,

⁵⁵ U. o. 39. fasc. 5140. Ferstl Sedlnitzkyhez, 1829. szept. 16. — 39. fasc. 5157. sz. 1829. szept. 21. Jelenti: Z. Z. — 39. fasc. 5140. sz.

⁵⁶ U. o. 39. fasc. 5038. sz. Pest, 1828. okt. 12. Ferstl Sedlnitzkyhez.

⁵⁷ U. o. 59. fasc. 9395/c. Notizen über die von den Ständen des Sümeger Komitates am 2. november 1839 begonnene General Congregation.

⁵⁸ Acta comitiorum, 1825—27., 268. sz., Gravamina et Postulata 21. pont De Sedibus Restauratoriis.

24.236. sz. körlevéllel kibocsátott kir. rendelet, mely visszavonja az előbbi és visszaállítja a régi gyakorlatot: szavazáshoz csak akkor lehet kezdeni, ha a főispán a többséget felkiáltásból nem tudja határozottan megállapítani. Kijelenti azonban a király — az előbbi rendi sérelemnek, ill. kérelemnek megfelelően —, hogy addig erősíti csak meg ezt a régi felkiáltásos rendszert, amíg a megyék rendezésére kiküldött Regnicolaris Deputatio a maga javaslatát el nem készíti s ez alapon törvénnyel fogják szabályozni ezt a nehéz kérdést⁵⁹.

A király tehát az országgyűlés kívánságára visszavonta az első rendeletét és visszaállította az acclamatio rendszerét annak ellenére, hogy előző rendeletében elismerte, hogy semmi sem akadályozza jobban az egyén választói jogának érvényesülését, mint ez.

*

A partküzdelmeknek ebben a korában ez a nyolc év után ismét visszaállított rendszer rengeteg visszaélések, bajnak és verekedésnek lett forrásává. Növelte az elnöki visszaélések lehetőségét az a körülmény, hogy a szavazatok számlálása esetén kiküldendő szavazatszedő küldöttséget nem a gyűlés választotta, hanem a főispán nevezte ki, természetesen saját pártjának tagjaiból. Már pedig nagyon sok függött ettől a választmánytól, mert előfordult, hogy egyeseket kétszer is engedett szavazni, vagy nememeseket is szavazásra bocsátott. Hiába próbálkozott a nemesség a főispánnak ezt a jogát kétségbevonni és kisajátítani, az nem engedett belőle, vagy ha engedett is — mint tette Percei Mór kivánságára 1839-ben Tolnamegyében (t. i. hogy egyenlő arányban legyen a két tábor képviselve a küldöttségben), ezt kifejezetten arra az egy esetre tette, kijelentvén, hogy erre nem lenne köteles. Amikor pedig 1839-ben Gömör megyében a restaurációval egybekötött követválasztás alkalmával a választási visszaélések meggátlására alkotott tervzetbe az elnöktől (főispántól, vagy adminisztrátortól) el akarták vonni azt a jogot, hogy elnöki jogánál fogva kinevezze a választmány tagjait, ebbe a főispán semmiképpen sem volt hajlandó beleegyezni.⁶⁰

A főispán választásra gyakorolt befolyását biztosította az is, hogy ő állapította meg: legyen-e fejenkénti szavazás, vagy meg tudja határozni a többséget a felkiáltásból is. Ennek mérlegelésénél

⁵⁹ Az 1819-i rendeletet l. : Palugyay : i. m. II. köt. 60—61. old. — Az 1827-i rendeletet : u. o. 61—62. old.

⁶⁰ U. o. 54. fasc. 8821/p. Notizen über die am 30 April, 1-ten und 2-ten Mai 839. von den Ständen des Gömörer Komitats abgehaltene General-Congregation.

természetesen mindig a konzervatívok érdekeire volt tekintettel. Ha észrevette, hogy az ellenzék oldalán sok fiatalember és sok nemes is kiabál, akkor elrendelte a fejenkénti szavazást, mert ezek az összeírásban nem szerepelnek, nem is szavazhatnak. Őt illeti meg továbbá a szavazás eredményének kihirdetési joga is, amellyel kapcsolatosan ismét számtalan visszaélés fordult elő.

A király tehát könnyen visszaállíthatta a régi rendszert, mert a főispánon keresztül úgyszólván érvényesült mindig az udvar nyomása, sőt ez a rendszer még jobban megfelel talán az udvari érdekeknek. Az 1819-ben bevezetett új rendszertől az udvar minden bizonnyal azt remélte, hogy megvesztegetéssel, az »ősi alkotmány« fenntartása és a nemesi kiváltságok védelme jelszavával maga mellé tudja állítani a birtoktalan és egytelkes nemesek hatalmas tömegét. Most az új rendszer mellett az udvar minden reménye és bizalma a főispánba volt helyezve, akinek ügyességétől és erlyétől függött sokszor egy-egy választásnak az udvar részére kedvező vagy kedvezőtlen kimenetele.

A visszaélések között országos visszhangja támadt az 1833. okt. 22-i hírhedt hevesi választásnak, illetőleg a főispán e választással kapcsolatosan elkövetett erőszakosságának. A választás a liberálisok győzelmével végződött s erre a főispán másnap kisgyűléssel határozattal megsemmisítette a közgyűlési határozatot. Ez az ügy az országgyűlés elé is került 1834. elején és több ülésen is tárgyaltak róla, anélkül, hogy a megye sérelme orvoslást nyert volna.

*

A szavazás történhetik nyíltan, titkosan, személyesen vagy meghatalmazott útján. Az általánosnak a nyílt és személyes szavazás mondható, míg a titkos és meghatalmazott útján történő szavazás a kivételek köze tartozik. A szavazási mód meghatározása ismét a főispán jogkörébe tartozott, aki inkább a nyílt szavazást részesítette előnyben, mert ott az elnöki önkény inkább érvényesülhetett. Voltak azonban megyék, melyek 1839-ben és 1843-ban már a titkos szavazás intézményes bevezetését kívánják, mégpedig vagy szavazócédulával (Pozsonymegye, 1839.), vagy golyókkal (Liptómege: 1839., 1843, Beregmegye: 1839. Pestmegye 1820-tól). A szavazócédulának — mint az 1839-i Pozsonymegyei választásnál kiderült — az a hátránya volt, hogy sok nemes nem tudván írni és olvasni, nem tudta ráírni annak nevét a cédulára, akire szavazni akart. A nyílt szavazás névjegyzék mellett szóbeli kijelentéssel ment végbe, amelyet a szavazatszedők azonnal feljegyeztek a szavazó neve mellé.

Ha pedig semmiképpen nem tudják kibuktatni az udvar számára kellemetlen jelöltet, akkor még mindig hátra van egy lehetőség, mellyel — bár ritkán, de mégis — élt a király. A megválasztott és Pozsonyban esetleg már meg is jelent követet nem ismerte el és a választást megsemmisítette. Ez is többször előfordult a 19. század első felében, de legnagyobb port felvert ilyen ügy 1839-ben Ráday Gedeon Pest megyei követ választásának megsemmisítése volt.

3. Választási visszaélések, rendezavarások ; megelőzés.

Amint már megállapítottuk, az egész választási rendszer maga szabályozatlanságával, a főispánnak biztosított önkényes eljárás számtalan lehetőséget nyújtott mindenféle visszaélésre, verekedésre. Alig múlt el nagyobb választás, hogy kisebb-nagyobb összetűzésre sor ne került volna a pártok között. A választás megfélemlt egy-egy kisebb hadjáratnak. Az összeverekedésnek majdnem mindig a főispán részrehajlása volt az okozója, aki az udvarhoz húzó jelöltet tűzön-vízen keresztül meg akarta választatni. A leitatott és sokszor a választás színhelyén is ittasan megjelenő nemesek a főispán első szabálytalanságára összeverekedtek s nem egyszer halottak és sebesültek borították el a választás színhelyét.

Számtalan verekedés származott abból, hogy a főispán — ha nem látta biztosítva jelöltjének megválasztását — egyszerűen elhalasztotta későbbi időpontra a választást azzal az indoklással, hogy egyébként nem lehet megakadályozni a rendezavarásokat. Az országos visszhangot keltett 1833. okt. 22-i hevesi választásnál is az volt a verekedés főoka, hogy a főispán többszörösen is elhalasztotta a gyűlést. A gyűlést okt. 9-én kellett volna megtartania, de elhalasztotta ; 22-én már be sem mert menni az ülésterembe, csak üzent, hogy bizonytalan időre elnapolja.⁶¹ Még az

⁶¹ Az egész hevesi választásra vonatkozóan lásd : u. o. 44. fasc. 5890. sz., Pozsony, 1833. okt. 26. ; 5891. sz., 1833. okt. 27. ; 5894. sz., okt. 29. — 5896. sz., okt. 29. — 5897. sz., okt. 29. — 5903. sz., nov. 2. — 5918. sz., nov. 7. — Valamennyi Ferstl főmegbízott jelentése Sedlnitzky rendőrmiszterhez Bécsbe. — A főispán-érsek nyilatkozatát a tömeg nem fogadta el, hanem rákényszerítette a konzervatív Kállay másodalispánt — a konzervatív párt követjelöltjét —, hogy vegye át az elnökséget és folytassa le a közgyűlést. Mivel pedig ez ellen tiltakoztak a katolikus nemesek és a klérus jelenlevő tagjai, verekedésre került a dolog. A feldühödött, főképpen protestánsokból álló tömeg nekiesett a közgyűlési teremben függő, főképpen érseket és püspököket ábrázoló képeknek, leszaggatta őket, ha nem magyar ruhás alakot ábrázoltak. A távollevő Ragályi Tamást egyhangulag megválasztották követnek és alispánnak. Vratanic főjegyzőnek kellett a választási jegyzőkönyvet aláírnia. Kállay elájult az elnöklés izgalmi közepette, s szobájába kellett vinni, de előbb pecsétjét elvették tőle, hogy a megbízó-

is előfordult, hogy a főispán — mikor látta, hogy az általa követ-
nek *jelölt* pártembert nem választják meg, kétszer is elnapolta
a választást s végül elszökött megyéjéből, minthogy pártjának
verésege elkerülhetetlen volt.⁶²

Sok visszaélés származott az önkényes jelölésből is, amely szín-
tén egyik forrása a verekedéseknek. Így az 1820-as években tar-
tott egyik abaujmezei restauráció alkalmával Eötvös főispán
semmiképpen sem volt hajlandó engedni a többség kívánságának,
az alispán-jelölést illetően. Ebből azután olyan parázs verekedés
támadt, hogy a feltüzelt pártok nemcsak a választóhelyiségben
törték össze minden széket, padot, bútort, hanem még a főispán
székét is szétverték; a ruhákat leszaggatták, a kardokat és sarkan-
tyúkat letépték az előkelőkről. Egy csoport még a konyhát is meg-
rohanta, megverte a szakácsokat, összetörte a porcelánedénye-
ket, földre szórta a restaurációs díszlakomát, a püspök reverendá-
ját leszaggatta.⁶³ Előfordult, hogy maga a főispán, vagy alispán
is alig tudott elmenekülni a választás színhelyéről. Így történt az
1839. évi pozsonymezyei követválasztáson, valamint ugyanabban
az évben Szatmár megyében is. Utóbbin az elsőalispán kénytelen
volt az elnökséget elhagyni és a másodalispán lakosztályába men-
ekülni, ahová azonban a tömeg szintén nyomon követte.⁶⁴

Arra is volt példa a reformkori választások történetében, hogy
a restauráció után, a választás színhelyén általános verekedés kez-
dődött, amikor a város nyugodt lakóit kellett összegyűjteni, be-
osztani őket a megyei hajdúk alá és úgy véget vetni a verekedésnek.⁶⁵

Természetesen maguk a pártok is rendkívül sok visszaélést

levelet hitelesítsék; távollétében egy szolgabíró kényszerítettek az elnöki
teendők átvételére. — Másnap azonban Pyrker összehívott egy kisgyűlést,
amelyen néhány vezető megyei tisztviselő hatálytalanította az előző napi
választást. Ez az ügy igen nagy port vert fel a következő év elején Pozsony-
ban, az országgyűlésen is.

⁶² br. Forray adminisztrátor eljárása 1825. decemberében Krassó
megyében. — Orszgy. lvtár, 32. fasc. 3734/b. — Temesvár, 1825. szept. 4-i
titkosjelentés.

⁶³ U. o. 39. fasc. 5185. sz. — dátum nélküli titkosjelentés. Jelenti:
Uh. — Továbbá: u. o. 37. fasc. 4734. sz., 1820. szept. 21-i jelentés. Jelenti:
Z. Z.

⁶⁴ 62. fasc. 8762. sz. Notizen über die am 6. Mai 1839. erfolgte Wahl der
Szathmarer Comitats Deputirten.

⁶⁵ Például az 1834. zalai választás; a titkosjelentés szerint a végén a két
tábor egymást sem ismerve fel, általános verekedésbe kezdett, s mikor az
alispánjelölt szét akarta őket választani, azt is földhöz verték. — U. o. 49.
fasc. 7438. sz., Pozsony, 1834. okt. 6-i titkosjelentés (Jelentő: Z. Z.). — 45.
fasc. 6410/a. sz. Pozsony, Ferstl Sednitzkyhez: 6400. sz., Pozsony, 1834.
okt. 17. Ferstl Sednitzkyhez; 46. fasc. 6426. sz., 1834. nov. 12-i titkos-
jelentés Pozsonyból, Ferstl Sednitzkyhez.

követtek el, ami felbőszítette az ellenpártot s az eredmény szintén verekedés lett. Sok visszaéléssel jártak a tolnai, lievesi, gömöri stb. választások. Tolnamegyében 1839-ben felállították a szavazatszédő küldöttséget a vármegyeháza bejáratánál s a szavazókat egyenként engedték be az utcáról a megyeházába. Akik már leszavaztak, azoknak a szavazás végéig az udvaron kellett maradniok. A titkos jelentés szerint azonban állítólag többen a faskamrába lopóztak s azon keresztülismét kijutottak az utcára és még egyszer szavaztak. Ugyanezen a választáson a szavazás a konzervatív pártra az esti-éjszakai órákban került. A leszavazottakat egyenként bocsátották ki a megyeháza kapuján, mire a kint várakozó liberális tábor a hazatérőkre rátámadt és megverte az éjszaka sötétjében.⁶⁶

A megyék és az udvar több ellenrendszabályt próbáltak bevezetni. A megyék mindenekelőtt a főispáni önkényt és a választók tatását szerették volna megszüntetni, mert legtöbbször az okozta a rendzavarásokat. Így Zemplénmegyében a rendzavarások megakadályozására 1839-ben elvették a szavazati jogot az özvegyek meghatalmazottaitól és az ittasoktól.⁶⁷

Más megye pedig azt tiltja meg, hogy a nemesek fegyveresen belépjenek a szavazóközgyűlésre. Szepesmegye már 1567-ben alkotott statumában felhatalmazza a szolgabírákat, hogy a fegyverrel érkező nemesektől vegyék el a gyűlés előtt fegyvereiket, az idegen megyeieket pedig fegyverestől űzzék el.⁶⁸ Sőt azt, aki fegyverrel jelenik meg, 1 forint bírsággal is sújtja. Sárosmegye ugyanígy intézkedik már 1617-ben.⁶⁹

Sokat foglalkoznak e kérdéssel a reformkorban is. Nagyon sok mulott a gyűlésen elnöklő főispántól. Ha a főispán erélyes és leleményes volt, ha megtette a szükséges előintézkedéseket, nem törekedett minden körülmények között saját jelöltjét ráerőszakolni a választókra, a tömeget kézben tudta tartani. Voltak főispánok, akik a rendbontások megelőzésére eltiltották a restaurációkra való fegyveres, zászlókkal történő bevonulást is. Szatmár megyében 1839-ben Uray alispán a közgyűlési terem ajtaja elé egy esküdt felügyelete alatt hajdúkat állított, akiknek meghagyta, hogy minden belépő nemest megmotozzanak. A nemesektől pedig megköve-

⁶⁶ U. o. 62. fasc. 8241/f. Notizen aus Sexard von 18 ten Jüni 1839. — 62. fasc. 8808. sz. Notizen aus dem Tolnaer Comitete von 15 Mai 1839.

⁶⁷ U. o. 59. fasc. 8403/p. Notizen über die am 7 ten Dezember begonnene General Congregation der Stände der Zempliner Komitates und der am 14 ten ejusdem erfolgten Restaurations Act.

⁶⁸ Corp. Stat. II/1. köt. 24. old.

⁶⁹ U. o. 112. old.

telte, hogy botjaikat ezeknek belépéskor adják le, ami ellen senki sem tett kifogást.⁷⁰ Jellemző és a nemes katonai kötelességével kapcsolatos, hogy a kardot nem kellett leadni; a kardot bevihették magukkal a nemesek, sőt volt főispán, aki egyenesen elrendelte, hogy a választásra érkező nemesek magyar ruhába öltözzenek és kard legyen az oldalukon.

A választási gyűlések ugyanis ekkor már annyira elfajultak, hogy a nemesség botokkal, csákányokkal, fejszékkel puskákkal, pisztolyokkal felfegyverezve jelent meg a gyűlésen, egyenesen verekedésre számítva; ha megtámadja az ellenpárt, tudjon védekezni. E fegyverek elvétele nagyon indokolt és szükséges lépés volt.

Hogy milyen nagy súlyt helyeztek erre a kérdésre, mutatják az 1843. kerületi választmány választási rendtartási javaslatának 40—50. paragrafusai. A 41. §. szerint a verekedések s egyéb választási bűncselekmények a rendes bűnvádi eljárás alá tartoznak, azonban a tisztújítás ténye súlyosbító körülménynek számít. A 44. §. kimondja, hogy amennyiben a zavargás oly nagy, hogy a tisztújítást folytatni nem lehet, akkor a cselekmény lázadásnak minősül. A 46. §. pedig a nemes személyes szabadságának sokat hangoztatott elvével szembehelyezkedve elrendeli, hogy a *szabadságban való védekezés a restauráció alkalmával elkövetett bűncselekmény miatt csak kisebb, jelentéktelenebb esetekben lehetséges*. A tett's a megállapítandó büntetésen kívül az illető restauráció idejére szavazati jogát mindenképpen elveszíti. Az 50. §. szerint súlyos »kicsapongásnak« minősül: 1. ha valaki a restauráció helyére nem kardot, hanem botot, fejszét, kést, puskát, pisztolyt stb. visz. Ennek büntetése: azonnali letartóztatás mellett 1 havi fogház; 2. részegség, melynek büntetése a restauráció színhelyéről való eltávolítás és szavazatvesztés; 3. a tisztújítás termébe zászlóval, zenével való bevonulás. Büntetés: széksértés + egy havi fogház; 4. másnak gátlása törvényes jogainak gyakorlásában; 5. a főispán vagy más hivatalos személy megsértése, vagy bántalmazása. Ezeknél a cselekményeknél a tettes — annak ellenére, hogy nemes — nem védekezhetik szabadságban.

A verekedések meggátlására szolgált még az úgynevezett »őrszékek« felállítására. Minden választáson külön-külön szervezték meg. Mivel azonban ezek is alig néhány tisztviselőből állottak, fegyveres hatalom nélkül — legfeljebb a megyei hajdúk felett rendelkezettek — az őrszékkel nem lehetett megakadályozni semmiféle verekedést sem. Másrészt az őrszék tagjai maguk is

⁷⁰ Országgy. lvtár: 58. fasc. 8332/e. sz.

valamely pártnak voltak tagjai, s így pártatlanságuk sem volt biztosítható.

A törvényhozás a 18. század első negyedében elrendelte, hogy a közgyűléseket »debita cum moderatione« kell tartani. Azoknak megbüntetéséről azonban, akik a rendet megsértik, nem intézkedik. Mária Terézia által kiadott főispáni utasítás 4. pontja szintén megismétli és kimondja, hogy a közgyűlés rendzavaróit széksértés címén kell felelősségre vonni. Az 1819-i és 1836-i királyi rendelet intézkedik a visszaélések meggátlásáról, anélkül azonban, hogy ezzel valóságos javulás állhatott volna be. A király utóbbi rendeletében kimondja, hogy amennyiben a restauráció elfajulna, a főispán a restauráció megkezdésétől, ill. folytatásától álljon el s halassza el megfelelő időre az éppen hivatalban levő magistratus megerősítése, vagy az üres hivataloknak helyettesítéssel való betöltése mellett. Azok ellen pedig, akik akár a restauráció előtt, akár annak tartama alatt olyan bűncselekmény követnek el, amely akár a magánosok jogait és becsületét, akár a köztekintélyt és köznyugalmat sérti, a megyei ügyész azonnal járjon el. Végül kijelenti a király, hogy az olyan gyűléseket, amelyek a törvényes úttól eltérnek, amelyekben rendzavarással csikarták ki a határozatokat, s a szavazás törvényes rendjét elnyomták, meg nem történtnek fogja tekinteni.⁷¹

Mindezek a királyi intézkedések azonban inkább olaj voltak a tűzre, mert még nagyobb lehetőséget biztosítottak a főispáni önkénynek; éppen a halasztásra adtak jogot, amely miatt egyébként is annyi volt a panasz.

Mindezeknél azonban sokkal hatásosabb fegyvernek bizonyult a választási visszaélések megelőzése: *királyi biztos kirendelése és katonaság kivezénylése*.

A főispánnak jogában állott katonaság kirendelését kérni a közgyűlésre akkor, ha az viharosnak mutatkozott. Természetesen ezt az eszközt a főispánok a pártpolitika szempontjából alkalmazták s akkor vették igénybe, ha a konzervatív tábor érdekei úgy kívánták. A liberálisok — mint a tolnai 1839-es választásról szóló titkosjelentés írja — nagyon ellene voltak az ágyú és szuronyok közt történő szavazásnak. Amint a kortárs írja a fejrermegyei 1843. évi választásról, a főispán »... a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította.«⁷² Nem

⁷¹ Palugyay i. m. II. köt. 34—56., 63—65. old.

⁷² Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. — Pest, 1868. — II. jav. kiadás, 383. old.

egyszer előfordult, hogy az ellenzéki választókat katonaszuronyok akadályozták meg politikai jogaik gyakorlásában.⁷³

A katonaságot rendszerint felállították a két tábor közé, mint az az 1843. évi zalai választás alkalmával történt. A katonaság már a választás előestéjén megjelent, vagy még korábban; le-táborozott a helységben, s őrzőerőket minden irányban, hogy a verekedéseknek útját állja. Egész jelentős erők vonultak fel egy-egy veszélyesebbnek ígérkező választás alkalmával. Így például 1843-ban a véres tolnai választás alkalmával a választás előtt három nappal beérkezett Pestről egy félüteg tüzérség három ágyúval, majd utána egy egész gyalogos zászlóalj, akikhez még egy szakasz ulánus is csatlakozott, hogy nagyobb nyomatékot adjon a konzervatívok érdekeit képviselő királyi biztos szavának.⁷⁴ Sokszor a katonaság megjelenése meglepetésszerűen hatott mindenkire, mert a főispán senkit sem értesített előre. A titkosrendőrségi jelentés írja 1843-ban, hogy a zalai választás alkalmával »véletlenül« éppen Zala megyében időzött pihenőben egy háromszáz főből álló huszárcsapat, amely hadgyakorlaton lévén akkor vonult át Zalaegerszegen. Természetes, hogy a főispán rendelkezésére történt így, mert hiszen a választásra felvonultak.

A megyei nemesség természetesen nem szívesen nézte a katonaság megjelenését és az igénybevétel eseteinek csökkentésére törekedett. Azt akarta elérni, hogy lehetőleg megszűnjék e gyakorlat, vagy legalább is a választók és a főispán által közösen választott őrszék vegye át a felettel való rendelkezést.

Az 1843. évi kerületi javaslat 17. §-a azt kívánta, hogy az őrszék elnöke a főispán, tagjai pedig három szomszéd megye 3—3 küldötte legyen. Határozatait az elnök és négy tag jelenlétében szótöbbséggel hozza. Mellette működnek még a csendtisztok, akiket a restaurációt megelőző konferencia választ »előleges«, tehát a szükség által megkívánt számban. Ezeknek feladata kizárólag a rendfenntartás; a nekik nem engedelmességet erőszakkal is az őrszék elé állíthatják. A javaslat egyidejűleg korlátozza a fegyveres erő igénybevételének lehetőségét is, mert abban a főispán és az udvar érdekinek fegyveres védelmét látta. Fegyveres erőt a javaslat szerint csak a tisztújító gyűlés feloszlata után, a megyei karhatalom elégtelensége esetén lehet igénybevenni. Ekkor is csak abban az esetben, ha a nép nem engedelmeskedik a csendtisztoknak, hanem tényleges rendbontásra, vagy verekedésre kerül

⁷³ Kováts Ferenc : i. m. II. köt. 337. old., Fejérmegye : 1843.

⁷⁴ Lásd az 1843. évi zalai és az 1839. évi tolnai választással kapcsolatos jegyzeteket.

sor. Leszögezi azt is, hogy a fegyveres erő igénybevételének egyedüli célja a rend helyreállítása lehet. A fegyveres erőt pedig az vezényli, akit ezzel az őrszék megbíz. Ez köteles a helyszínen feloszólítani a népet a békés szétoszlásra, a lázadási törvényekkel felolvasása mellett. (E lázadási cikkely az 1843-ban beterjesztett büntetőtörvénykönyv javaslatban foglalt cikkelyre vonatkozik, mely azonban — mint közismert — törvénnyé nem vált.)

Természetes, hogy a katonaság kirendelése nem tudta gyökeresen megjavítani a helyzetet. Amíg a katonaság ott volt a választás alatt, addig legtöbbször rend volt. Amikor azonban a pártok szétszéledtek és hazafelé tartottak, akkor folyt tovább a verekedés. Így történt ez például az 1843. évi zalai választásnál, ahol Csányi alispán mint vizsgálatra hivatalosan kiküldött személy jelentette, hogy hazamenet négy zalamegyeit és egy gömörít öltek meg és sokan halálosan megsebesültek a verekedések közben. Jelentése csak néhány faluban történtekről számol be; lehet, hogy másfelé is történtek még hasonló verekedések.

Gyűlölt, de az ellenzékkel szemben igen gyakran alkalmazott intézmény volt a *királyi biztos* intézmény. A konzervatívok viharos választás előtt, ha túlsúlyban volt az ellenzék, nem egyszer kérték a királyt biztos kirendelésére. A konzervatív tábor minden reményét sokszor egy-egy erőyes királyi biztosba helyezte, aki túlteszi magát a jog és a szokás korlátain. Ezeket mindig akkor küldték a megyébe, amikor a főispáni tekintély nem tudott érvényt szerezni az udvar érdekeinek. Teljhatalommal ruházták fel őket s módjukban állott karhatalmat, katonaságot is igénybevenni, ha a szükség úgy kívánta. A vármegyék számtalan alkalommal kérték felirataikban a királyt, hogy szüntesse meg a biztosok kiküldésének szokását, mert ez a megyék önkormányzatát sérti.

A reformkor pártküzdélmében szokássá vált az is, hogy a gyengekező, idős, vagy távollevő főispán mellé *adminisztrátor* nevezett ki a király; majd a negyvenes évek derekán egyszerűen félreállítva a főispánt, munkakörét adminisztrátorra bízta. A rendek már az 1825—27. évi országgyűlésen tiltakoztak ez ellen s feliratban kérték a királyt e gyakorlat megszüntetésére. A válaszban a király a rendek panaszát részben jogosnak ismerte ugyan el, de mégis fenntartotta magának a továbbiakban is az adminisztrátor kinevezésére irányuló jogot, ha a körülmények úgy kívánják. S ez aapon 1845-ben rendszerré vált az adminisztrátorok útján való kormányzás a liberális többségű megyékben. 1847-ben a megyék egész sora tiltakozott utasításaiban e rendszer ellen s követelte a főispáni törvényes jogkör visszaállítását. Még az is előfordult (Varasdmegyében), hogy az udvar örökös főispánt függeszt

tett fel és adminisztrátort nevezett ki a megye élére, amely ügyel a megyék legnagyobb része külön foglalkozott az 1847-i utasításokban.⁷⁵

A megyék tiltakozása nyilvánvaló: a kormány mindig saját politikai irányvonalát, a konzervatív párt érdekeinek megóvására küldi ki az adminisztrátort, aki — sokkal jobban függött a kormánytól, mint a főispán; rendszerint nem megyei ember volt, így semmiféle tekintet nem gátolta az udvar érdekeinek könyörtelen keresztülvitelében.

*

A fentebb elmondottakból nyilvánvaló, hogy a választásokban távolról sem juthatott kifejezésre a népakarat, de még a követ által képviselt rend többségének akarata sem. A megyei közgyűlések, a káptalanok, szabad kerületek közgyűlései, a sz. kir. városok tanácsai és electa communitasai és a horvát concursus — mely a követeket az országyűlésre küldte — rendi alapon voltak szervezve s nem a nép egyetemes érdekét tartották szem előtt a követ személyének megválasztásánál, az utasítások megadásánál, hanem rendjük szűkebb érdekeit, melyek legtöbbször szembenálltak a népi tömegek érdekeivel. De még e *rendek egyetemes érdekei* sem érvényesülhettek. A megyéknél ugyan választójogosult volt minden nemes, de — a fentebb elmondottaknál fogva — az egész választási rendszer úgy volt megalkotva, hogy a legtágabb teret nyitotta meg az önkénynek, visszaélésnek és erőszaknak, amely a rendek szegényebb tömegei valódi akaratának a megnyilvánulását teljesen kizárta. A szegény bocskoros nemes csak a gazdag jelölt költségén tudott eljutni a választásra; ha laconsy műveltségénél fogva legtöbbször nem is értette meg, hogy miről van szó, legtöbbször a kortesek által hangoztatott jelszavak kavarogtak fejében és tévesztették meg. A kisnemes azt hitte, hogy politizálását a nagyurakkal fizetteti meg; valójában azonban ő fizetett rá elvtelenségére és mohóságára, melynél fogva csak az eszem-iszom, meg a választási napidíj, a szavazatáért adott néhány forint érdekelte s ezek ellenében készséggel kiszolgált azok érdekeit.

⁷⁵ A megyék egy része nem ismerte el sérelemnek ezt, mondván, hogy a király ezzel nem fosztotta meg a családot a főispánságtól, csak a teendők végzését bízta erőkezű adminisztrátorra. Ezek a konzervatív megyék voltak természetesen. Ilyenek: Szerémmegye (utasítás 53. pont), Baranyamegye (52.), Krassómegye (41.), stb. Ezzel szemben a megyék másik része követeli az Erdődyek főispáni jogának visszaállítását: Mármarmegye, Bácsbodrogmegye (47. pont), Csongrádmegye (21.), Trencsénmegye (5.), Aradmegye (39. pont) Somogymege, stb.

Ez állapotnak fő okozója pedig a hazánkat minden anyagi és kulturális fejlődéstől elzáró, gyarmati kizsákmányolt állapotban tartó osztrák udvar volt, mely minden eszközt biztosított a főispánnak és klérusnak — a reformkori visszaélések e két legfőbb bűnösének — a választási visszaélésekhez, a haladó mozgalom elnyomása érdekében. Az udvar e két eszköze készséggel állt rendelkezésre minden visszaélés elkövetésére, ha az ellenzék, a haladó mozgalom, a protestáns érdekek letöréséről volt szó.

A király tehát tágitani törekszik a főispáni hatáskört, de óvakodik annak pontos meghatározásától, hiába követelik a megyék e kérdés törvényes rendezését. A szabályozás hiánya mindig kedvez a hatalmon levőnek. — A választás idejének, helyének, a jelöltek személyének, a választás módjának, a szavazatszedő küldöttség tagjainak megállapítása, kinevezése az ő joga; de jogában áll a gyűlés elhalasztása, — ha az nem sok sikert ígér a konzervatívok részére — és a régi tisztviselők megbízatásának meghosszabbítása. Elvileg háromévenként kellene restaurálni, de ez sokszor évtizedig is elmarad, mert a főispán fél küzdelembe bocsájtkozni. Másrészt pedig minél tovább van hivatalában a tisztviselő, annál függetlenebbé válik a választóktól s a kormány nála befolyását jobban tudja érvényesíteni. 1825-ben Szepesmegyében 12 éve, 1827-ben Liptóban hat éve nem volt restauráció.⁷⁶ Előfordult, hogy egy-egy megye tisztviselőinek jelentős része választottak hiányában a főispán által helyettesként megbízottakból állott. Így Mármarosban 1829-ben a másodalispánon kívül a legtöbb tisztség kinevezéssel — a főispán behelyettesítésével — volt betöltve.⁷⁷

Az udvar nemcsak elnázta e szabálytalanságokat, hanem saját maga készítette erre a főispánokat. Az ellenzéki követek visszahívása, vagy az utasítások megváltoztatása érdekében az 1832—36. évi országgyűléstől kezdve gyakran eltűnnek a főispánok az országgyűlésről, leutaznak megyéjükbe, ahol megvesztegetéssel, hazug hírek terjesztésével, vádaskodással, az ellenpárt vezetőinek kereset alá helyezésével megszerzik a bocskoros nemesiség támogatását. Korteseik — általuk betanítva — »nagy zajt ütöttek a megyékben, egyenesen vádat emelvén a szabadelvű követek ellen: miképpen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltság megrontására, republikai irányban igyekeznek keresztülvinni az országgyűlésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolc százados aristokratiai

⁷⁶ U. o. 34. fasc. 4192. sz., 1825. febr. 22-i titkosjelentés; 4690. sz., Pozsony, 1827. okt. 18-i titkosjelentés.

⁷⁷ U. o. 39. fasc. 5154. sz., 1829. júl. 24-i titkosjelentés.

alkotmánya. « S a kisnemes, akinek egyedüli büszkesége az armális, a »nem adózunk« jelszóval sokszor kész elhagyni a liberálisok zászlóját és a kormány szekértolójává szegődni. A megvesztegetés legnyilvánvalóbb formája: a szavazatvásárlás is a főispánoktól indult ki, legelőször az 1832—36. országgyűlésre történő választásoknál. A barsi főispán, gr. Keglevich János volt a kezdeményezője abból a célból, hogy kibuktassa Bars megye lelkes ellenzéki vezéré: Balogh Jánost. Azóta a megvesztegetéssel párosult korteskedés állandó kísérője lett a magyar politikai életnek száz esztendőn keresztül.⁷⁸

A főispáni tisztség fontos jelentősége készítette Mária Teréziát 1770-ben kiadott főispáni utasításában annak a törvényben (1536:36; 1723:56. tv. 1. §.) foglalt kötelességnek megisméltésére, hogy minden főispán megyéjében lakjék. E kötelesség alól csak azok vannak felmentve, akik a király, vagy az ország szolgálatában lévén elfoglalva, ennek hátránya nélkül megyéjükben nem lehetnek. De tisztújítások és választások alkalmával ezek is kötelesek megjelenni és elnökölni.⁷⁹

A főispánok azonban nem sokat törődtek e rendelkezésekkel: a titkos jelentésekből megállapítható, hogy a 19. században sem tett eleget ez intézkedésnek nagyon sok főispán, s inkább birtokán élt, vagy az udvar fényében sütkérezett.⁸⁰

Az elmondottakból — de az egész főispáni tisztség lényegéből is — kétségtelen, hogy a főispán mindig a kormány, ill. a király bizalmi embere volt, s nem vált sohasem a király és a nemzet közös

⁷⁸ Lásd ezekre: Horváth Mihály: i. m. II. jav. kiad., I. köt. 289., 392., 422. stb.

⁷⁹ Palugyay: i. m. II. köt. 41. old. — Közli a rendelet szövegét. Az előbbi a 2. pontban van szabályozva.

⁸⁰ Egy 1811. jún. 25-én kelt titkosrendőri jelentés ismerteti hg. Grassalkovich és gr. Erdődy József közti beszélgetést, melynek során előbbi elmondta, hogy a császár kinevezte főispánnak helybenlakás kötelességével. Ő azonban idejét inkább birtokain fölöttötte, minek következtében a császár mást nevezett ki helyette. A herceg tréfásan megjegyezte, hogy különös kegyben kell állnia a császárnál, hogy az összes főispánok közül egyedül őt kötelezte a megyében lakni. — u. o. 29. fasc. 3180. sz., Jelentő: Seywald. — De még a 40-es években is vitáznak ezen a kérdésen. Így pl. Majláth György kancellár az államkonferenciához írt előterjesztésében azt javasolta, hogy a főispánoknak tétessék intézményesen kötelességévé a megyében lakás, ezzel szemben jobban dotálja őket az állam s adjon módot nekik ahhoz, hogy szükség esetén kellő tekintéllyel felléphessenek megyéjükben. — Lásd: Táborny Kornél: i. m. 62—63. old. — Perényi Zsigmondról, a beregi főispánról jelenti egy titkosrendőr 1839-ben, hogy még egyáltalában nem volt az országgyűlésen; állandóan birtokán tartózkodik, még megyei közgyűlésekre sem jár be annak ellenére, hogy helyben lakik. — Orszgy. lvtár: 60. fasc. 8421/c. sz. Beregszász, 1839. dec. 14-i titkosjelentés.

bizalmi emberévé, amint azt polgári íróink hirdették: Ereki, gr. Zichy Nándor, Ormós. A főispán feladata éppen a kormánybefolyás biztosítása volt, amit ékesen bizonyítanak a főispánok részére egy-egy választással kapcsolatosan adott udvari utasítások már a 16. századtól kezdődően.

Bizonyítja ezt »A megyei kihágások érdekében kiküldött kerületi választmánynak« az országgyűléshez írt jelentése (1843) is, mely a választási visszaélések, kihágások egyik legfőbb okozóját a főispánban látja. Mégpedig azért, mert a kihágások onnan eredhetnek, hogy *a.* a tisztújítás törvényes időben meg nem tartatván, a kedélyek már ezért is romlottak, az emberek idegesekké váltak; *b.* a tisztújítás időpontját vagy túl röviddel előtte, vagy túlságosan korán hirdették ki; *c.* néha a már kihirdetett, sőt el is kezdett tisztújítást megfelelő ok nélkül egyszerűen elhalasztotta a főispán; *d.* az eddig közvetlenül főispáni kinevezéstől függő hivatalok nem mindig töltettek be olyanokkal, akik a közönség bizalmát élvezik; az üres hivatalok behelyettesít sénél szintén pártszempontokat vesz figyelembe a főispán; *e.* a főispán, kinek pártok felett álló személyiségnek kellene lennie, pártvezérré alacsonyodott; *f.* jelölés alkalmával igazságtalanul mellőzi a közbizalmat élvezőket; *g.* a felkiáltással történő választás esetén a főispán nem mindig a valóságos többséget állapítja meg, ill. erősíti meg, hanem tévedésből, vagy szándékosan a »kisebbséget« jelenti ki győztesnek; *h.* fegyveres erőt részreahajlóan használja fel; *i.* végül a tisztújítás tartamára elnökileg kinevezett tisztviselők megfelelő hatáskört nem kaptak teendőik ellátására.⁸¹

A szabad választás és a többség valódi akaratának másik elnyomója a klérus. A püspökök mindig szorosán együtt dolgoznak a főispánokkal és az udvarral. Utasítják alsóbb papjaikat a liberális párt elleni agitációra. Világi és egyházi hatalom összefogott a haladás ellen. A nádor 1833-ban magához hivatva Szcitovszky János rozsnói püspököt és feladatául tette, hogy Ragályi Tamás tornamegyei megválasztása ellen minden lehetőt kövessen el. Ez utasítás következtében a püspök mindjárt meg is tette a szükséges titkos intézkedéseket.⁸² A bihari ellenzék megtörésére is együttműködik a nádor és a főpapság. A nádor Lónyay Gáboron keresztül mozgósítja Lajcsák püspököt s Beöthy ellen senki sem do gozott olyan eréllyel, mint Lajcsák nagyváradi püspök, aki

⁸¹ Acta comitorum : 1843/44. I. köt. 12. sz., 4. old.

⁸² Orszgy. lvtár : 44. fasc. 5927. sz., 1833. nov. 14-i titkosjelentés Pozsonyból, Ferstl Seldnitzkyhez. Továbbá : 45. fasc. 6021.sz., 1834. jan. 27-i jelentés.

semmi pénzaldozatot sem kímélt.⁸³ Utódja Béhmer pedig még rajta is túltett.

A kath. papság, különösen a főpapság érdekeinél fogva szorosan összefonódik a kormányhú konzervatívokkal és az udvarral. Igy Zichy Domokos győri kanonok 1840-ben azt tervezi, hogy minden megtakarított pénzét (300 000 forintot), valamint egész jövedelmét az ellenzék elpusztítására fordítja. 30 embert akar fizetni, akik minden közgyűlésen mint szónokok lépnének fel és egyöntetűen az ő elgondolása szerint támadnák az ellenzékét. Nagyobb alkalmakkor még ezenfelül a kisnemesség megvesztegetésére is hajlandó pénzt áldozni. Ezért a titkos jelentésben a rendőrség ügynöke felveti az eszmét, nem lenne-e megfelelőbb őt a székesfehérvári püspöki székre kinevezni.⁸⁴ Később veszprémi püspök lett belőle és óriási összeggel segítette a zalai konzervatívokat az 1843-as választáson Deák ellen. E célra nemcsak a pénzt szórta, hanem az alsóbb papságot, egyházmegyéjének minden papját megmozgatta és az agitáció szolgálatába állította.⁸⁵

Hasonló eréllyel dolgozott azonban a többi püspök is — kevés kivételtől eltekintve — a reformerek táborá ellen. Kiemelhető ezek között Pyrker egri érsek, de maga az esztergomi érsek sem maradhatott el. A liberálisok által szorongatott megye papsága hozzá fordul anyagi támogatásért.⁸⁶

A titkosrendőrség hangsúlyozza, hogy a megyéspüspökök a választás előtt kapjanak utasítást, hogy tehetséges papjaikat rábíráják a nyilvános gyűléseken való szereplésre, felszólalásokra. Pl. Bihar megyében több olyan kath. pap lenne, mondja a jelentés, akik a közgyűlésen sikeresen beszélhetnének a liberálisok ellen.⁸⁷ Az 1839-i gömörmegyei választásnál is azt ajánlja, hogy a kath. püspök az egész klérussal jelen legyen a választáson.⁸⁸ A győrmegyei 1839-i választások előtt pedig leszögezi, hogy a főispánoknak és a megyéspüspököknek egész befolyásukat kell érvényesíteni, hogy a

⁸³ Takáts: i. m. 288. old.

⁸⁴ Orszgy. lvtár: 64. fasc. 9291. sz., 1840. máj. 5-i titkosjelentés.

⁸⁵ Nagyon érdekes, hogy ugyanakkor Pulszky Ferenc Kiss János soproni superintendenshez fordult, hogy támogatását kérje Deák érdekében. Jellemző ez a csoportosulás az akkori választásoknál: a konzervatív párt támasza a kath. püspök, a liberálisok pedig a prot. superintendenst igyekeznek megnyerni maguknak. u. o. 66. fasc. 9476. sz., Pozsony, 1843. jún. 8-i titkosjelentés.

⁸⁶ 60. fasc. 8434/d. Notizen über die von den Ständen des Sümegher Comitats am 20ten und 21ten Jänner vorgenommene Magistratus Restauration.

⁸⁷ U. o. 64. fasc. 9331. sz.

⁸⁸ 61. fasc. 8616. sz. Notizen aus Rosenau...

konzervatív tábor győzzön; különösen azt reméli, hogy az ifjúság egy részét lehetne megnyerni a papságon keresztül.⁸⁹

A főispán és a klérus összeműködése nyilvánvaló már a választás helyének és időpontjának megállapításánál, amikor a főispán a papság érdekeiből indul ki. Pestmegyében ez a túlzásba menő igyekezet 1839-ben összeütközésre is vezetett az adminisztrátor és a megyei közönség között, de az adminisztrátor nem endezett e jogából. A protestáns rendek álláspontja az volt, hogy »A klérus az országgyűlésre mint országos rend nagy befolyást gyakorol; legálább itt hagyjon nyugtot nekünk.«⁹⁰

Annyira össze volt forrva a főpapság az udvarral, hogy egész különösen hatott, ha akadt köztük olyan, aki a kormány ellen mert bizonyos kérdésben állástfoglalni. Ilyen volt pld. Barkóczy László székesfehérvári püspök, aki 1839-ben a követválasztáson — a hivatalos körök megbotrározása mellett — az ellenzékiekkel szavazott abban a kérdésben, hogy szavazhatnak a kereset alatt álló személyek is.⁹¹ Az eset mindenfelé nagy feltűnést keltett s országszerte beszéltek róla.

Az alsóbb papság jó része természetesen főnökeinek utasítása szerint járt el és a reformpárt ellen agitált. Voltak azonban olyanok, akik lelkes hívei voltak a liberális pártnak s azt minden választási küzdelemben segítették. Ilyenek voltak Győrben Czuczor Gergely, akit a titkosrendőrség állandóan nyomon követ s minden lépését jelenti Bécsbe, de a kevésbé ismertek között hozzá hasonló bátor ember volt az 1843—44. évi országgyűlésen Vurda kanonok. Nyíltan hirdette az állam és az egyház szétválasztásának gondolatát, az állami iskolák szervezésének szükségességét a felekezetiek helyébe és a fakultatív vallásoktatást. Rövidesen azonban távoznia is kellett az országgyűlésről. De volt a kath. papság egészen kisjelentőségű tagjai között is számos névtelen, aki nemtörődve a felsőbbség megrovásával és fegyelmi vizsgálatával, a népből jöve

⁸⁹ U. o. 54. fasc. 8219/o. sz. Notizen aus Raab von 14. März, 1839.

⁹⁰ Halász Kálmán felszólalása 1839. ápr. 18-án a pestmegyei közgyűlésen. u. o. 54. fasc. 8221/e. sz. — Fortsetzung der Perther General Congregation am 17. April 1839. — Továbbá: 8221/f. sz. — jelentés az ápr. 17-i pestmegyei közgyűlésről.

⁹¹ A titkosrendőrség a következő jellemzést adja róla: »Überhaupt hat Bischof Baron Barkóczy wenig feine Bildung, kein gefalliges einnehmendes Betragen, und keine verlässlichen Gesinnungen, manchmal zeigt er als starker Katholik Neigung zu den Grundsätzen des Kölners Erzbischofs, dann unterstützt er wieder die Protestanten, rein royalistischen Gesinnungen waren ihm nie eigen, nur wenn Jemand die Rechte des katholischen Clerus angreift, ereifert er sich«. — u. o. 54. fasc. 8219/c. Pest, 1839. ápr. 17-i titkosjelentés. Továbbá: 60. fasc. 8442. Bécs, 1839. márc. 7.

a népért kívánt élni és dolgozni. A titkosrendőrség is megemlékezik az 1839-i tolnamegyei követválasztással kapcsolatosan egy högyészi káplánról, aki még a konzervatívok elleni tettlegességre is hajlandó volt s harangok megkondíttatásával ő adta meg a jelet azok megtámadására.⁹²

Ez a jórészben szabályozatlan s annyi visszaélést szülő választási rendszer volt egyik főoka annak, hogy Magyarországon még az 1847-es választások és követutasítások sem teremtettek olyan helyzetet, hogy — a nyugateurópai forradalmak hatása nélkül — a népi megmozdulások nélkül — létrejöhettek volna a 48-as reformok. A rendek jórésze még 1847 végén is kicsinyes rendi érdekek védelmében látta főcélját s merészebb, a polgári átalakulás felé vezető útra alig egy-két megye merte félenken irányítani követeit. A márciusi forradalomnak kellett eljőnie, hogy a megriadt országgyűlés és megyei nemesség felszámolja azokat az intézményeket, amelyeknek pár hónappal azelőtt még legfeljebb csak foltoztatásáról, javítgatásáról vitázott. Új, népképviselőten alapuló választási rendszert alkotott az országgyűlés a márciusi napokban, amely ledöntötte a politikai jogok feudális korlátait — de ugyanakkor a polgári államban szokásos korlátokkal kötötte meg. Mégis haladás az előzőhöz képest, mert más volt a rendszere, alapelvei s a nép rendi korlátokon kívüli tömegének egy részét is részesítette a politikai jogokban. A választást kísérő visszaélések azonban fennmaradtak a polgári állam egész fennállása alatt.

⁹² A szekszárdi választásra törekedett 1839. június 16-án a konzervatív és liberális menet egyaránt. Amikor a konzervatívok Högyészen ebédeltek, harangjelre rájuk támadtak a liberálisok. A vizsgálat kiderítette, hogy a jeladás a káplán intézkedésére történt. (Jellemző, hogy mégsem őt börtönözték be, hanem a harangozót, akit azonban a börtönt megrohmozó parasztok nyomására ki kellett szabadítani. — Lásd a tolnamegyei választás fentebbi jegyzeteit.)

Toldi Ferenc,

az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa

A »Magyar Alkotmányjog« egyetemi tankönyv ankétjéről

A tudomány fejlődésének nélkülözhetetlen feltétele a problémák feltárása, a vélemények harca. »Mindenki tudja azt — tanítja Sztálin elvtárs —, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül.«¹ A Szovjetunióban az egyetemi tankönyvek ankétszerű megvitatása és bírálata mindig eseménye és jelentős emelője is a tankönyvvel érintett tudományágnak.

Az ankétek és a más formában megnyilvánuló viták elősegítik a vitás kérdések tisztázását, ösztönzését adnak és utat mutatnak a további tudományos munkákhoz. A viták e jelentősége miatt a tudományos munkák és kérdések megvitatása viszonyaink között nem lehet ötletszerű jelenség. A tudományos munkák és kérdések megvitatásának tudományos életünkben feladatainkat, problémáinkat nyomon követő rendszerré kell válniuk. Csak ott fejlődhet a tudomány, ahol a tudományos dolgozók ilyen segítségre számíthatnak.

A vitáknak a problémák feltárására és megoldására mozgósítaniuk kell. Az ankét vagy a kérdések megvitatásának bármely formája ezt csak akkor érheti el, ha az elvtársi segítség és a pártosság követelményei vezetik.

Ezeket a szempontokat tartotta szem előtt az Állam- és Jogtudományi Intézet, amidőn az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Jogtudományi Karának Tudományos Tanácsával együtt megszervezte a »Magyar Alkotmányjog« című egyetemi tankönyv ankétjét. Az ankét az említett egyetem jogi karán 1952. évi február hó 29-én folyt le.

Az ankét jelentőségét fokozta az a körülmény, hogy az értékelés tárgya az első magyar jogi tankönyv volt, valamint az, hogy e

¹ Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány. A szovjet nyelvtudomány kérdései. (Marr-vita) Budapest, 1950. 245. old.

könyv a magyar alkotmányjog volt. Ez az egyetemi tankönyv az első részletes feldolgozása alkotmánytörvényünknek és a főbb, alkotmányjogunk körébe tartozó egyéb joganyagunknak is. A mű megvitatása tehát tárgyánál fogva nemcsak tankönyvírási, didaktikai stb. szempontból és nemcsak az alkotmányjog, hanem több más jogág főbb problémáinak feltárására is rendkívül fontos volt. E problémák között több olyan van, amely önmagában is (pl. tulajdoni viszonyaink kérdése) több ankétnek lehet anyaga. Ezért a tankönyv egészét tárgyaló ankétre nem lehetett célul kitűzni hogy a felmerülő problémákat maradéktalanul meg is oldja. A főfeladatot az volt, hogy a tankönyvet megfelelő elvi színvonalon általánosságban értékeljük és a fő elvi problémák kiemelésével az irodalmi viták és ankétek sorozatát indítsuk el. Az ankét előkészítése és lényegében lefolyása is ennek megfelelően történt.

Az ankét előkészítése során az Állam- és Jogtudományi Intézet belső és külső munkatársak közreműködésével előzetes bírálatot készített. Az előzetes bírálat egyike főleg a tankönyv egészével szemben támasztható általános követelmények (didaktikai kérdések, rendszer, terjedelem, nyelvezet stb.) szempontjából vizsgálta a művet. A többi bíráló pedig a könyvnek csupán egy-egy meghatározott részével foglalkozott. Az előzetes bírálatot a szerzők és az ankét részvevői is megkapták. Ez a módszer jól bevált. Az előkészítő anyag a kisebb jelentőségű kérdéseket általában előre kiszűrte és a fő elvi kérdésekre irányította a figyelmet. Így vált lehetővé, hogy az anyagában gazdag és sokrétű, terjedelmében nagy tankönyvet aránylag rövid idő alatt, magas színvonalon meg lehetett vitatni.

Mind az előzetes bírálatokat, mind az ankéteken elhangzott felszólalásokat, mind az ankétet követően az Állam- és Jogtudományi Intézethez beérkező megjegyzéseket is egyaránt az éles elvi állásfoglalás és elvtársi segítség jellemezte. Az ankéten elhangzott felszólalásokat, valamint az ankétet követően beérkezett megjegyzéseket is írásban a szerzők kézhez kapták.

Az ankéten elhangzott felszólalásokra és az előzetes bírálati anyagra is a szerzők nevében a könyv szerkesztője és egyben a mű nagyobb részének szerzője válaszolt. Válasza szerzőtársai vonatkozásában főként azoknak az előzetes bírálatokra készített megjegyzéseire épült. A válasz néhány felmerült kérdéssel nem foglalkozott. Ezek a kérdések általában olyanok voltak, amelyekkel a szerző, illetve a szerkesztő egyetértett.

Az ankét anyagának ismertetése ösztönzőleg hathat jogtudományi életünk több alapvető problémájának további megvitatására. De az ankét anyagából egyes jogágaink művelői közvetlenül

is hasznos ismereteket meríthetnek. Ezért hiba lenne az ankét anyagát feldolgozatlanul hagyni. Ez a megfontolás szolgált alapul az ankét során az alkotmányjog területére tartozó főbb kérdések körül kialakult vita anyagának ismertetéséhez.

Az ismertetés főként az előzetes bírálat, az ankéten történt felszólalások, a szerzők és a szerkesztő válasza, valamint az utólagosan beérkezett néhány megjegyzés anyagát öleli fel azzal az igényvel, hogy azt összevontan bár, de mégis tartalmukhoz híven adja.

Az ismertetésben előbb a tankönyv általános értékelésével foglalkozunk, majd a tankönyv rendszerében az ankéten kiemelkedett jelentősebb kérdések vitaanyagát adjuk.

I. A tankönyv általános értékelése

Az ankét tárgyát képező tankönyv munkaközösségben készült. A tankönyv szerzői: *Beér János*, *Névai László*, *Szabó Imre* és *Világhy Miklós* egyetemi tanárok, valamint *Sarlós Márton* egyetemi tanszékvezető voltak. A szerkesztői feladatokat *Beér János* látta el.

A szerzők törekvése arra irányult, hogy a magyar alkotmányjogot a marxizmus-leninizmus nagy klasszikusainak tanításai alapján, az élenjáró szovjet államjogtudomány útmutatásai szerint pártosan, világosan és érthetően, az elmélet és gyakorlat következetes egységében dolgozzák fel és hogy a mi adottságaink között az alkotmányjog elsajátításához alkalmas könyvet nyújtsanak.

A szerzők e törekvésük megvalósítása céljából különös gondot fordítottak arra, hogy a tárgyalt tudományág anyagának meghatározása és tárgyalása tudományos legyen. Figyelmet fordítottak arra is, hogy a tankönyv kapcsolódjon feladatainkhoz, hogy a mű feldolgozott és ellenőrzött tényeket és adatokat tartalmazzon, valamint, hogy a nyelvezete világos, szabatos és meggyőző legyen.

Az ankét előkészítése során 7 bíráló adott előzetesen bírálatot. Az ankéten 10 felszólalás hangzott el, az ankétet követően pedig még további 3 személy tett írásos megjegyzéseket a tankönyvvel kapcsolatban.

A bírálatokból egyöntetűen megállapítható, hogy a tankönyv egészét nézve nagy értéket képvisel és jelentős lépést jelentett előre. A bírálók mindegyike általánosságban pozitíven, ilyen értelemben értékelte a könyvet.

A tankönyv ideológiailag jól megalapozott, a marxizmus-leninizmus tanításait helyesen tükröző munka. Ideológiai hiányosságok a könyvben alig találhatók. Ilyennek kell azonban minősíte-

nünk azt a hiányosságot, hogy Sztálin elvtársnak nyelvtudományi műveiből a felépítményre vonatkozó tanítások helyenként nincsenek megfelelően feldolgozva. Ez a hiányosság — amint erre a szerző rámutatott — abból származott, hogy a nyelvtudományi cikkek megjelenésekor a könyv kézírata már elkészült és az átdolgozáshoz megfelelő idő nem állott rendelkezésre.

A tankönyv tárgyalása során következetesen kifejezésre jut a szocialista állam felsőbbrendűsége a burzsoa államokkal szemben. A tankönyvnek az a törekvése, hogy a Szovjetunió és hazánk intézményeit a burzsoa hasonló intézményekkel szembeállítva megismertesse és megszerettesse, jól sikerült. Ez megítélésünk szerint a tankönyv egyik fő erőssége.

Szakmai téren a tankönyv megírásához nagy segítséget jelentett a szovjet jogtudomány eredményeinek alapos ismerete és a mi viszonyainkra való megfelelő marxista alkalmazása. A szovjet jogtudomány eredményeinek ismerete adta meg a legtöbb alkotmányjogi nézet és jogintézmény biztos szakmai értékeléséhez a kulcsot.

A tankönyv előremutató munka. A tanulók számára megfelelő perspektívát ad. A tanuló az alkotmányjogi nézetekről és intézményekről egységes szerkezetben nemcsak összefüggő képet kap, hanem megismerheti problémáinkat és a fejlődés irányát is.

A tankönyv szerkezetileg — fő tagolásában — az alkotmányjogi anyag tárgyalását illetően követi a leghaladottabb alkotmány, a Sztálini Alkotmány rendszerét. Szerkezete tudományos és az anyag tárgyalására a legalkalmasabb keretet biztosítja. Azzal a kérdéssel azonban, hogy szükség van-e a mű V. részére (a Magyar Népköztársaság államszerkezete), az ismertetés során kiemelten külön foglalkozunk. A fő tagoláson belül az anyag elrendezése helyenként javítható, különösen a többször is visszatérő, ismétlődő kérdések (pl. alkotmányunk sajátosságai, szervezési és működési alapelvek) összefogásával és megfelelő elhelyezésével.

A tankönyv nyelvezete általában könnyű, gördülékeny és jól érthető. Ez könnyűvé teszi az anyag elsajátítását, fokozza a könyv iránti érdeklődést és a mű nevelő hatását.

A tankönyv gondos és alapos szerkesztői munkát tükröz. A szerkesztő az anyag átnézésével, valamint figyelemmel a sok szerzőre a kirovó stílusbeli különbségek és az esetleges aránytalanságok megszüntetésével, a tipográfiai lehetőségek aránylag jó kihasználásával, általában a könyv sajtó alá rendezésével rendkívül értékes és nagy munkát végzett. Az a körülmény, hogy e munkát egy személy végezte, eredményezhette azt, hogy az idézetek, lelőhelyek ellenőrzésére nem minden esetben került sor és így ebben a vonatkozásban is vannak a könyvnek hiányosságai.

A könyv általános értékelésével kapcsolatban élénk vitára adott okot a könyv *anyaga* és *elnevezése*.

A tankönyvet a szerzők nem kizárólag egyetemi tankönyvül szánták. A tankönyv a mű előszava szerint különböző főiskolákon segédkönyvül, államvizsgára, bírói vagy ügyvédi vizsgára segédletül, ezen kívül általában az alkotmányjogi kérdések iránt az érdeklődők számára ismeretforrásul is szolgál. A könyvnek főleg e szélesebb körű rendeltetéséből kiindulva a szerzők kiszélesítették az alkotmányjog tárgyi kereteit és felvették az »*Elméleti alapvetés*« című I. részt, amelyben főleg állam- és jogelméleti ismereteket, valamint a »*Történelmi előzmények*« című II. részt, amelyben hazánk rövid jogtörténetét adják. A könyv e részeiben tárgyalt anyag oktatásával az egyetemek jogi karain külön studium foglalkozik. Az idetartozó anyag az alkotmányjogi tankönyv keretében megfelelő elmélyültséggel nem tárgyalható. Minthogy a tankönyv elsődlegesen egyetemi használatra készült, több bíráló szerint is (Vas Tibor, Buza László, Mártonffy Károly) a tankönyvből ezeket a részeket ki kellene hagyni. Ezzel az amúgy is nagyterjedelmű tankönyv közel $\frac{1}{4}$ -ével csökkenne az alkotmányjogi anyag sérelme nélkül.

A szerzők a tankönyvnek e kifogásolt részeivel kapcsolatban a tankönyv előszavában elmondottakon felül kiemelik, hogy az alkotmányjog egyetemi oktatásához különösen az állam- és jogelméleti alapismeretekre szükség van. Az egyetemi tanterv szerint a hallgatók az állam- és jogelméletet és az alkotmányjogot is egy évfolyamon hallgatják. Minthogy az állam- és jogelméleti anyagot a hallgatók elosztva egy éven keresztül tanulják, így az alkotmányjog tanulásához nem kapják meg időben a szükséges ismereteket. A szerzők az állam- és jogelméleti ismereteket is tartalmazó anyag felvételével nem kívánják az állam- és jogelmélet egyetemi oktatását pótolni, sem annak jelentőségét csökkenteni. A felvett anyaggal csupán az alkotmányjog feldolgozásához nélkülözhetetlen alapismereteket óhajtják az adott viszonyok között biztosítani.

A történeti rész ideiglenes megtartását pedig különösen e rész politikai fontossága indokolja és ezt a szerepét — amint a bírálatból is megállapítható — jól be is tölti.

E két rész anyagával — minthogy azok nem tartoznak szorosan az alkotmányjog keretébe — a részletes tárgyalás során külön nem foglalkozunk. Megállapítjuk azonban, hogy mindkét rész anyaga lényegében megfelel a velük szemben támasztott követelményeknek.

Az »*Elméleti alapvetés*« című részhez előzetesen Vas Tibor egyetemi tanár tett értékes észrevételeket. Az an két vitaanyagá-

ból megállapítható, hogy e rész az alkotmányjog megértéséhez szükséges alapismereteket általában jól adja meg és így céljának megfelel.

A »Történelmi előzmények« című részt a könyv egyéb történelmi anyagával együtt előzetesen Székely György, a Történettudományi Intézet munkatársa értékelte. Az ankéten ehhez az anyaghoz értékes megjegyzéseket fűzött Eckhart Ferenc egyetemi tanár is. A történelmi anyagot illetően fő elvi problémaként a történelmi periódizáció kérdése emelkedett ki. E kérdésnek a megoldása a történelemtudomány feladata. A könyv történelmi anyaga hasznos ismerteket ad Magyarország alkotmányjogi fejlődéséről. A szerző tudatosan számol le a burzsoa és feudális jogi elméletekkel és történelmi szemlélettel.

Amint már említettük, a tankönyv egészét érintő elvi problémaként jelentkezett a könyv elnevezése is.

A könyv címeként használt »Magyar Alkotmányjog« elnevezést a mű előszavában a szerkesztő külön is megindokolta. Ennek során a szerkesztő különbséget tesz alkotmányjog és államjog között. Ez különösen élénk vitát idézett elő. A különbségtételt többen is (Vas Tibor, Antalfy György, Mártonffy Károly, Martonyi János) kifogásolták. A bírálók megállapítják, hogy a konkrét esetben ugyanannak a jogágnak más-más elnevezéséről lehet szó csupán.

A szerkesztő válaszában aláhúzottan rámutat, hogy a könyvben is csupán elnevezésbeli különbségtételről van szó és hogy az anyagot illetően elvi különböztetést nem jelent. Így a vita a probléma jelentőségét meghaladta. A szerző véleménye a kérdésben az — és ezt kívánta az előszó is kifejezésre juttatni —, hogy a kérdéses jogág megjelölésére az államjog megjelölést csak akkor vegyük át, illetőleg használjuk, ha alkotmányjogunk tudományos feldolgozása eléri azt a fokot, amelyet mi a szovjet tudományhoz mérve az államjog magasabbigényeivel fejezünk ki. Addig pedig az egyetemi tantervben szereplő megjelöléssel élünk.

A tankönyv általános értékelését összegezve megállapítható, hogy a mű egészében megfelel a pártosság követelményeinek. A könyvnek vannak ugyan hibái, amelyeket a következő kiadás alkalmával korrigálni kell, ezek a hibák azonban a tankönyv általános értékét nem rontják le. A mű egészében véve jó és hasznos munka, amely nagy mértékben megkönnyíti az alkotmányjog elsajátítását. Olyan munka, amely ösztönzőleg hat a jogtudomány más ágainak művelői felé is jogterületük kérdéseinek minél teljesebb és eredményesebb feldolgozására.

II. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya

A tankönyv III. része a Magyar Népköztársaság Alkotmánya cím alatt bemutatja fejlődésünket a felszabadulástól alkotmányunkig, valamint alkotmányunk sajátosságait is. Az utóbbi kérdés-körben tárgyalja az államhatalom működésének és megszervezésének legfőbb elveit is.

Az ankét előkészítése során a tankönyvnek e részét Vas Tibor bírálta.

Vas Tibor rámutatott arra, hogy e résznek az a fő hiányossága, hogy a szerző a gazdasági és társadalmi fejlődést nem ismerteti, nem tér ki azokra a politikai harcokra, amelyek a vonatkozó időszakban lefolytak. Az alkotmányig terjedő időszakot inkább csak jogi síkon vizsgálja. A szerző nem tér ki eléggé a népi szervekre (nemzeti bizottság, földigénylő bizottság, termelési bizottság, üzemi bizottság stb.). Nem értékeli eléggé a Nagy Ferenc-féle összeesküvést, a Rajk-féle összeesküvéssel pedig egyáltalán nem is foglalkozik. Nem mutatja be a könyv a baloldali blokk szerepét sem.

Előfordul, hogy a szerző megállapításait nem kellő pontossággal teszi meg. A könyv 106. oldalán pl. az olvasható, hogy »... külső formáikban átvettük azt a régi burzsoa államgépezetet...« E helyütt helyesebb lett volna a valóságnak is megfelelően azt kiemelni, hogy még formáiban sem vettük át teljesen a régi apparátust.

Államhatalmunk működési és szervezési elveivel foglalkozva a bíráló megállapítja, hogy a tankönyv címében államhatalmunk működésének legfőbb elveiről beszél, de anyagában szervezeti elveket is tárgyal. A demokratikus centralizmus alapelvét tárgyalva a szerző által használt szöveg úgy hat, mintha a demokratizmust és a centralizmust egymástól elválasztaná. Az állam szocialista jellegéből folyik a demokratikus centralizmus. A szerző megfogalmazásából ez nem következik világosan. (»Az állam központi jellegű megszervezése, tehát a centralizmus folyik az állam szocialista jellegéből...« — írja.)

Nem helyeselhető a »kettős irányítás« terminológia használata. A lenini terminológia a »kettős alárendeltség«. A két fogalom nem azonos.

A szerzők az alapelvek tárgyalásánál figyelmen kívül hagyták a nemzetek egyenlőségének elvét, amelyről pedig tételek jogi szabályaink is vannak.

A tankönyv az államhatalom egységét a működési elvek közé sorolja. Ez kifogásolható, mert az államhatalom egysége —

az állam marxista-leninista meghatározása alapján — az állam lényegéhez tartozik.

A párt vezető szerepét a tankönyv ugyancsak működési elvnek tekinti. A bíráló értékelése szerint e kérdés nem tárgyalható működési elvként, nem tekinthető annak, mert a szocialista állam lényegéhez tartozik. Véleménye szerint a párt vezető szerepét önálló címben, külön kell tárgyalni.

Az államhatalom szervezési és működési elveihez hozzászólva *Martonyi* János egyetemi tanár a párt vezető szerepét illetően egyetért Vas Tiborral. Megítélése szerint a szervezési és működési alapelvek tárgyalása »teljesebben« és »elevenebben« oldható meg az államigazgatási jog keretében. Az alapelvek az alkotmányjog keretében csak általánosságban tárgyalhatók. Kifogásolja, hogy a szerző az alapelvek tárgyalása során nem foglalkozik a nyilván tartás kérdésével, annak a tervekészítés és tervvégrehajtás ellenőrzése szempontjából való nagy jelentőségével. A demokratikus centralizmusról szóló fejtegetés nincs konkretizálva és több helyen a tömegek részvétele az állami munkában alapelvnél elmondottak megisméltésére szorítkozik. Hiányolja, hogy a szerző az állami fegyelem tartalmának meghatározását nem adja meg.

Vida Ferenc osztályvezető a tankönyv komoly fogyatékoságának tekinti, hogy az a népi demokratikus forradalom osztályjellegét a teljesség igényével nem tárja fel. A mű népi demokráciánk kialakulását röviden, több esetben más forrásokra történő utalással, mindössze 3 oldalon tárgyalja. Hiányolja, hogy a könyv a magyar feudális állam kialakulásának és megszilárdulásának nagyobb teret szentel, mint népi demokráciánkénak. Értékelése szerint a szerzők elmulasztották bemutatni, hogy miként telítődnek meg szocialista tartalommal azok a nem kis számban hatályban tartott törvények, amelyeket a felszabadulás előtt a burzsoázia a maga viszonyaira hozott, továbbá hogyan szorítják ki fokozatosan azokat a dolgozó nép által alkotott törvények.

A szerző válaszában rámutat, hogy a tankönyvnek idevonatkozó fejezetei valóban a korszak jelentőségéhez mérten igen röviden és csak részben vetik fel az eseményeket és foglalkoznak a fejlődés leírásával. Megállapítja azonban, hogy történelmünknek ezt az időszakát az olvasók egyéb forrásokból részletesen ismerik. Így feladatának főként azt látta, hogy a könyv e részében fejlődésünk jogi vetületeit mutassa be. Az alapvető tényeket a könyv ennek ellenére ismerteti. A könyv egészének áttanulmányo-

zása nem hagy fenn kételyt, hogy a mű nem mutatja meg és nem ad elég hangsúlyt az alapul fekvő gazdasági és társadalmi fejlődésnek.

A régi államapparátus formái átvételével és mikénti kiegészítésével kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy e kérdéssel a könyv az egyes fejezeteknél külön is foglalkozik. A szerző egyetért a bírálattal abban, hogy helyes lett volna a nemzeti bizottságot a könyv e részében is megemlíteni és elemezni azokat a tényezőket, amelyek a külső formákat illetően is már az első perctől kezdve megteremtették a további fejlődés alapjait.

A szerző megítélése szerint is a párt vezető szerepével elvileg helyesebb önálló címben foglalkozni. A könyvben azonban így is jól kibontakozik a párt vezető szerepe a kérdések tárgyalása során.

A demokratikus centralizmus tárgyalásával kapcsolatban a szerző rámutat, hogy a tankönyv 129. oldalán ennek az elvnek éppen az egységét mutatja be a könyv. Ennek az alapelvnek az értékelése és kifejtése nézete szerint helyes.

A nemzetek egyenlőségének elve az alkotmány sajátosságai között külön ki van emelve, ezzel a kérdéssel egyébként az állampolgárok jogainak tárgyalása körében részletesen foglalkozik a tankönyv. Így a szerző az alapelvek sorában nem látta okvetlenül szükségesnek ezt az alapelvet felvenni.

*

A könyv e részének megvitatása eredményesnek mondható. A vita konkrét megoldást hozott abban a kérdésben, hogy a párt vezető szerepe nem tekinthető alapelvnek, s hogy ezt a problémát helyes kiemelve, külön tárgyalni. Az anket a könyv vonatkozó részének kiegészítéséhez szempontokat adott. Az államhatalom működési és szervezési elvei pontosabb és teljesebb feldolgozásához pedig segítséget nyújtott.

III. A Magyar Népköztársaság társadalmi rendje

A tankönyv IV. része a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjével foglalkozik. E rész fő problémája népi demokratikus államunk politikai és gazdasági alapjainak bemutatása. A szerző fejlődésükben elemzi államunk és gazdaságunk alapvető kérdéseit, ismerteti a már kialakult és kialakulóban lévő tulajdoni viszonyainkat. A tankönyv igen élesen emeli ki a népgazdaság állami irányításának jelentőségét és parasztpolitikánk alaptételeit is. A népgazdaság állami irányításának tárgyalásánál a szocialista

államnak a népgazdasági élet irányításában betöltött alapvető jelentőségére és a kapitalista államokkal szemben megnyilvánuló felsőbbrendűségére is rámutat. Parasztpolitikánk alaptételei tárgyalása során a szerző éles határvonalat húz a munkásosztály szövetségese, a dolgozó parasztság és a kulákság között. Bemutatja a dolgozó parasztság fejlődésének, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének útját és a kulákság visszaszorításának, korlátozásának eszközeit. A magyar társadalom osztályviszonyai tárgyalásánál adatokkal gazdagon alátámasztva ismerteti a mű azt a hatalmas utat, amit pártunk vezetésével a szocializmus alapjainak megteremtése, osztályviszonyaink alakulása terén megtettünk.

A tankönyv e részéhez fűződő mind az előzetes írásbeli, mind az elhangzott szóbeli megjegyzések túlnyomó többsége a tulajdoni viszonyainkat tárgyaló fejezet anyagára vonatkoznak.

A tankönyvnek ezt a részét az ankét előkészítése során Pap Tibor, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa értékelte.

A tankönyv megállapítja, hogy »Alkotmányunk a termelési eszközökre vonatkozólag a tulajdonjog két formáját ismeri el: a termelési eszközök zömére vonatkozó társadalmi tulajdont és a termelési eszközök egyre szűkülő körére vonatkozó magántulajdont. A fogyasztási javakra vonatkozólag alkotmányunk a munkával szerzett személyi tulajdont ismeri el és védi«. (145. old.) E megállapítást követően a tankönyv a *szocialista tulajdon* fogalmát és formáit, a termelési eszközök *magántulajdonát*, valamint a *személyi tulajdont* ismerteti. A termelési eszközök magántulajdonát tárgyalva, a szerző nem tesz különbséget a kizsákmányoló elemek és a kisárutermelők tulajdona között. Az előzetes bírálat rámutatott, hogy a tankönyvben a magántulajdon körén belül ezzel a különbségtétellel foglalkozni kellett volna. Nem vonhatók azonos elbírálás alá a kizsákmányoló elemek és az egyénileg dolgozó parasztok vagy dolgozó kisiparosok tulajdoni viszonyai. Államunk éles különbséget tesz a kizsákmányoló elemek és a kisárutermelők között. Ha jogi vonatkozásban nem vonjuk le a megfelelő következtetéseket és nem látunk különbséget az említett két kategória magántulajdona között, akkor nem szolgálhatjuk híven pártunk politikáját és kiejtjük kezünkől azt az éles fegyvert, amit számunkra a jog a szocialista tulajdoni viszonyok kialakítása terén jelent.

A könyv tehát — állapítja meg a bírálat — a társadalmi rendszerünkben azonos kategóriának tekinti a *kizsákmányoló tulajdont* a dolgozó parasztok és kisiparosok tulajdonával. Erre

utal a könyvnek több kitétele is. A szerző minden fenntartás nélkül a két tulajdont azonos helyzetben lévőnek, »egyelőre megtúrt kivételnek«, »s a fejlődés további menetében felszámolásra ítélt formá«-nak minősíti. (153. old.) A parasztság tulajdoni viszonyai vonatkozásában sem vonja le a parasztpolitikánkról adott helyes fejtegetéseiből a megfelelő következtetéseket.

Nyilvánvaló, hogy a felépült szocializmusban magántulajdoni viszonyok nem létezhetnek, hogy a magántulajdonnak semilyen formája sem maradhat meg. De a két tulajdoni kategória tényleges és egyben jogi helyzete és felszámolásának módja¹ alapvetően más.

Lenin éles határt von a kizsákmányoló elemek és a kisárutermelők megszüntetése között. »Az osztályokat megszüntetni — mondja *Lenin* elvtárs — nemcsak azt jelenti, hogy a földesurakat és kapitalistákat elkergetjük — ezt viszonylag könnyen elvégeztük — hanem jelenti azt is, hogy a kisárutermelőket is megszüntetjük, azokat pedig nem lehet elkergetni, nem lehet elnyomni, azokkal össze kell férni, azokat csak igen hosszadalmas, igen lassú, óvatos szervező munkával lehet (és kell) átformálni, átnevelni.«²

A bíráló a kizsákmányoló tulajdon, valamint az egyénileg dolgozó paraszt és kisiparos tulajdona közötti különböztetés szükségességét a Szovjetunió tapasztalatai vizsgálatával is bemuatja. Idézi *G. Glezerman* megállapítását: »A szovjet kormány és a bolsevik párt a kizsákmányoló osztályok felszámolását egy másik feladattal — a dolgozók kispolgári rétegeinek szocialista átformálásával — a legszorosabb kapcsolatban oldotta meg. Ezek a feladatok elválaszthatatlanul összefüggtek egymással, megoldásuk módja azonban különböző volt. A feladatok közötti kapcsolatok és megoldásuk módjának különbözőségét mindenkéltől a kisüzemi árutermelés szociális természetének sajátossága és a társadalomban elfoglalt helye határozza meg. A parasztlak vagy iparosok kisüzemi árgazdasága alapján egytípusú a kapitalista gazdasággal abban az értelemben, hogy a termelési eszközök magántulajdonán alapul és kapitalizmust szül. Ez a magántulajdon mégis annyiban különbözik a kapitalisták magántulajdonától, hogy először, kicsiny és nem nagytulajdon; másodsor, hogy alapja az egyéni munka és nem idegen munka kizsákmányolása; harmadszor, hogy olyan osztály létének gazdasági alapját alkotja, amely osztály a proletariátus szövetségese és

² *Lenin*: »Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége. *Lenin*: Válogatott Művek. II. köt. Budapest, 1949. 700. old.

nem ellensége. Ezzel kapcsolatban — folytatja Glezerman — *Lenin* és *Sztálin* nyomatékosan hangsúlyozták a különbséget, amely a kizsákmányoló osztályok felszámolásának és a kisáru-termelők osztálya átformálásának útjai, módjai és eszközei között fennáll. A kisáru-termelők szocialista átformálásának feladatát más eszközökkel kell megoldani, mint a kizsákmányolók felszámolását: nem erőszakos kisajátítás útján, hanem meggyőzés-sel, szervezőmunkával, a paraszti tömegek türelmes átnevelésével.³

A Sztálini Alkotmány lehetővé teszi a szocialista gazdasági rendszer mellett, amely a gazdaság uralkodó formája, hogy az egyéni gazdálkodást folytató parasztok és kézművesek személyes munkán alapuló, idegen munka kizsákmányolását kizáró kis magángazdálkodást is folytassanak. A Sztálini Alkotmányban ez a tétel is tükrözi a proletárdiktatúra politikáját a dolgozó parasztság irányába. Ebből a tételből is következik, hogy a proletárdiktatúra a dolgozó parasztság és a kizsákmányolástól mentes kézművesekkel szemben nem a kizorítást, nem a felszámolást, hanem a meggyőzés eszközeit alkalmazza.

A kolhozudvar mellékgazdasága és a munkások és tisztviselők házi mellékgazdasága, amelyek a személyi tulajdon fogalmkörébe tartoznak, éppen abban különböznek az egyéni gazdálkodást folytató parasztok és kézművesek kis magángazdaságától, hogy amíg az előbbi lényegében csak fogyasztási javakra terjed ki, addig az utóbbiak tárgyai közé alapvető termelési- és munkaeszközök is tartoznak.

A tulajdoni viszonyokkal kapcsolatban további probléma, hogy *mit értünk munkával szerzett személyi tulajdonon*. Azonosnak tekinthetjük-e az alkotmányunk által elismert és védett munkával szerzett tulajdont és a szovjet alkotmány által említett személyi tulajdont. A tankönyv munkával szerzett személyi tulajdonról beszél. Ezt azonosítja a szocialista társadalomban teljesen kifejlett formában lévő személyi tulajdonnal. (145—154. old.)

A szovjet tapasztalatok elemzése eredményeként Genkin professzor megállapítja, hogy »ahhoz, hogy a személyi tulajdon teljesen kialakuljon és azt a törvény, mint a tulajdon külön fajtáját rögzítse, szükség volt a megfelelő előfeltételek meglétére, fel kellett számolni a város és a falu kizsákmányoló elemeit. Meg kellett valósulnia a szocialista iparosításnak, győznie kellett a kolhozrendszernek, fel kellett számolni az utolsó legszamosabb kizsákmányoló osztályt, a kulákságot, ahhoz, hogy véglegesen

³ G. Glezerman: A kizsákmányoló osztályok felszámolása és az osztálykülönbségek megszüntetése a Szovjetunióban. Budapest, 1951. 57. old.

kialakuljon a polgárok személyi tulajdona, mint csupán fogyasztási jellegű tulajdon.⁴ Meg kellett szűnnie tehát annak a lehetőségnek, hogy a tulajdon egyik alakja szabadon transzformálódjék a tulajdon egy másik alakjává. *Genkin* elismeri, hogy a személyi tulajdonjog mint külön kategória az Októberi Forradalommal együtt, a társadalmi szocialista tulajdon létesítésével keletkezett, végleges kialakulását azonban — amint az a fölvett idézetből is következik — későbbre teszi.

A bíráló véleménye szerint hazánkban a munkával szerzett tulajdon tartalmazza a személyi tulajdon *csíráit*, de még nem kialakult személyi tulajdon, mert fejlődésünk mai szakaszában még lehetséges a munkával szerzett tulajdonnak a *Genkin* professor által említett módon történő transzformálása. Ezért nem ért egyet a könyvvel abban, hogy a munkával szerzett tulajdont fenntartás nélkül azonosítja a személyi tulajdonnal.

A bírálat rámutat arra is, hogy a szovjet polgári jogi irodalomban van olyan nézet, amely szerint az egyénileg dolgozó parasztok és kézművesek tulajdona személyi tulajdon és hogy e tulajdon jogi szabályozása a személyi tulajdontól semmiben sem különbözik. Az uralkodó nézet a szovjet irodalomban azonban az, hogy a kis magángazdaság a személyi tulajdontól eltérő, külön kategória. (*Genkin, Venediktov.*)

Pap Tibor fejtegetését összegezve megállapítható, hogy az egyénileg dolgozó parasztok és kézművesek termelési eszközeire vonatkozó tulajdon a magántulajdon körén belül egy differenciálódott és a tőkés magántulajdonnal nem azonosítható tulajdoni alaknak tekinthető. A munkával szerzett tulajdon pedig olyan kategória, amely tartalmazza a személyi tulajdon *csíráit*.

A tulajdoni viszonyok kérdéséhez *Nizsalovszky* Endre professor az ankétet követően az Intézethez beküldött bírálatában igen lényeges megjegyzéseket tett. A megjegyzések — amint *Nizsalovszky* professor kiemelte — nemcsak bírálatot, hanem önbírálatot is jelentenek. Megállapítja, hogy a tulajdonjog fogalmának elhatárolása és a tulajdonjog tárgyalása során már a kiindulásnál bizonyos hibák történtek. Úgy véli, hogy a tulajdoni viszonyok tárgyalásában új alapokon kell elindulni. A tulajdonjog fogalmának elhatárolása és a tulajdonjog tárgyalása során már a kiindulásnál is jelentkezett hibaforrásokat abban látja, hogy

⁴ D. M. *Genkin*: A személyi tulajdonjog a szocialista társadalomban. Az Összszövetségi Jogtudományi Intézet 1946. július 1—6. között megtartott tudományos ülésének munkái. Moszkva, 1948. 48. old.

a marxista politikai gazdaságtan tételeit túlságosan mechanikusan kísérelték meg a jog tárgyalása során alkalmazni, valamint, hogy a tulajdoni viszonyok korszakokon belüli egységes szemléletére törekedtek. Nem vették észre, hogy a termelési eszközökre vonatkozó tulajdonjog szabályozása az alapvető és elsődleges minden társadalomban. A többi javakra vonatkozó tulajdonjog szerkezete pedig néha hasonul, néha nem hasonul az említett alapvető tulajdonjog szerkezetéhez. A teljes hasonulás pedig megítélése szerint éppen a burzsoa gazdasági rendnek a sajátja, ahol minden áruvá válik.

Nizsalovszky professzor szerint revidiálnunk kellene a szövetkezeti tulajdonjogra vonatkozó nézetünket is. Úgy véli, hogy népi demokráciánkban a szövetkezeti tulajdonjog társadalmi tulajdonjoggá minősítése fejlődésünk jelenlegi fázisában nem történhet ugyanazon szempontok alapján, mint a Szovjetunióban. *Lenin*-re utalással megemlíti, hogy a Szovjetunióban a szövetkezeti vállalatok nem különböznek a szocialista vállalatoktól, mert a föld, amelyen állanak, s a termelési eszközök, amelyekkel dolgoznak az állam, a munkásosztály tulajdonában vannak. Ezek az ismérvek pedig a legmagasabbfokú szövetkezeti típus tekintetében sem állanak ma nálunk. Úgy véli, hogy a szövetkezeti tulajdonjognak társadalmi tulajdonjogként való tárgyalása nálunk időelőtti. A szovjet szövetkezetekkel kapcsolatban elmondottakra tekintettel — szerinte — helyesebb lenne azt mondani, hogy a szövetkezeti tulajdonjog mint társadalmi tulajdonjog nálunk még csak a kialakulás stádiumában van.

Nizsalovszky professzor megítélése szerint a magántuladonak a népi demokrácia rendjében élő formáit jobban kell tagolnunk és meg kell mutatnunk azokat a felszámolásra rendelt formákat is, amelyek még élnek. Nézete szerint népi demokráciánkban a magántuladon négy fajtáját kellene megkülönböztetni. Így 1. a rendeltetésénél fogva már társadalmi tulajdonnak számító szövetkezet használatában áll; 2. a kisárutermelő, elsősorban a dolgozó parasztok magántuladonát; 3. a termelőeszközök tekintetében fennálló tőkés jellegű magántuladon és 4. a nem termelési eszközökre fennálló, de még tőkés gazdálkodásból eredő magántuladon. Az utóbbi tulajdon kizsákmányolás céljára nem használják és használata a dolgozó nép érdekeivel nem kerül összeütközésbe és vagy a szocialista gazdasági rendbe minden vonatkozásban beilleszkedve a személyi tulajdonba olvad bele, vagy pedig úgy marad fenn, hogy személyi tulajdonná válnék. Erre az átalakulási folyamatra példát nyújt az 1952. évi

4. sz. tvr., amely a kizsákmányolás céljára használt, illetőleg használható házingatlanokat állami tulajdonba vette, a kis családi házakat, lakrészeket pedig lényegileg személyi tulajdonná tette.

Nizsalovszky professzor különösen a szövetkezet használatában álló javak minősítését tartaná kívánatosnak megvitatni és e tulajdoni kategóriával kapcsolatban egy olyan tulajdoni formulát kialakítani, amely a szövetkezet használatában álló javak értékelésének fejlődésünk mai szakaszában megfelel.

Csanádi György egyetemi docens a kistermelők termelőeszközeinek kérdésében nem ért egyet a tankönyvvel. Álláspontja lényegében egyezik Pap Tibor álláspontjával. Nem ért azonban egyet sem a tankönyvvel, sem Pap Tiborral abban a kérdésben, hogy mit kell a munkával szerzett tulajdon fogalma alá vonni. Nézete szerint helyesebb a munkával szerzett tulajdon körébe a kisárutermelők termelőeszközeit is bevonni. Tényként elismeri, hogy a munkával szerzett tulajdon a személyi tulajdon csíráit tartalmazza, a kisárutermelők termelőeszközei pedig semmiképpen sem mutatnak a személyi tulajdon felé. Úgy véli azonban, hogy a munkával szerzett tulajdon a személyi tulajdon leendő körénél szélesebb kört is felölelhet. Megítélése szerint azt kell megvizsgálunk, hogy alkotmányunk — amidőn a munkával szerzett tulajdon részére elismerést és védelmet biztosít — beletette-e ebbe a kisárutermelők termelőeszközeit is? Nézete szerint igen. Ellenkező esetben olyan hézag állana elő, ami alkotmányunkban nem fordulhat elő. Ugyanis a kisárutermelők tulajdona alkotmányunkban védelemben nem részesülne. Nézete szerint tehát különbséget kell tenni a termelőeszközök magántulajdonán belül a kizsákmányoló és nem kizsákmányoló magántulajdon között, ez utóbbit azonban bátran vonhatjuk a munkával szerzett tulajdon körébe.

Farkas József tudományos munkatárs Csanádi Györggyel abban a vonatkozásban nem ért egyet, hogy nevezett a munkával szerzett tulajdon és a személyi tulajdon között nem különböztet élesen, hanem miként a tankönyv is, azonosítja a kettőt. Csanádi úgy véli, hogy a személyi tulajdon csak munkával szerzett tulajdon lehet. Farkas József megjegyzi, hogy a személyi tulajdon nem szükségképpen munkával szerzett tulajdon. A személyi tulajdon szerezhető ajándék, öröklés, nyereségyösszeg felhasználása stb. címen is. Az ajándékozás, illetőleg a hagyaték tárgyának pedig nem kell okvetlenül munkával szerzett tulajdonnak lennie.

Horváth Róbert egyetemi tanár megállapítja, hogy a tankönyv a tulajdoni viszonyok tárgyalása során azonosítja a személyi tulajdont a fogyasztási javakra vonatkozó tulajdonnal. Nézete

szerint a személyi tulajdon lehet bizonyos kisebb munkaeszköz is, nem csak kizárólag fogyasztási jószág. Ezért a tankönyv kategorizálását, amely a személyi tulajdont minden további nélkül azonosítja a fogyasztási javakkal, a magántulajdont pedig a termelési eszközökkel, sematikusnak tartja. Nincsen akadályja annak, hogy a kisebb termelési eszközök — miután azok kizsákmányoló módon nem használhatók fel — személyi tulajdonban legyenek és segítségükkel a tulajdonos akár saját szükségleteinek kielégítése céljából, akár mások szükségleteire termeljen, feltéve, hogy ellenszolgáltatás nélkül teszi azt. Nézete szerint erre mutat a háztáji gazdaságban vagy a mellékfoglalkozásként felhasznált termelőeszközök tulajdona is, amelyeket nem lehet a személyi tulajdon köréből kirekeszteni. Következésképpen személyi tulajdon tárgyai nemcsak a fogyasztási javak lehetnek csupán, hanem termelési eszközök, munkaeszközök is. A tankönyv által alkalmazott kategorizálás — nézete szerint — nem felel meg a politikai gazdaságtan követelményeinek és éppen ezért nem is tartható fenn.

A szerző válaszát lényegében az előkészítő anyagra szorítkozva adja meg. Ennélfogva a szerző válaszában ez alkalommal az alábbi két problémakörre nézve foglalhatott állást: 1. a tulajdoni viszonyok tárgyalása során nem került megítélésre a kisárutermelő tulajdonjog, mint a tulajdon külön formája és 2. a tankönyv azonosítja a munkával szerzett tulajdont a személyi tulajdonnal.

Az első problémával kapcsolatban szerző megjegyzi, hogy a kisárutermelő tulajdonjog kérdését valóban helyes lett volna a tulajdoni formák tárgyalása során hangsúlyozottan tárgyalni. A problémát azonban népi demokráciánk parasztpolitikája tárgykörén belül a könyv tárgyalja. Ebből következik, hogy nem azonosítja a kisárutermelő tulajdonjogot a tőkés magántulajdonnal. A kérdés lényegét tekintve rámutat arra, hogy a kapitalizmus viszonyai között egységes a magántulajdon. Amikor a munkásosztály hatalomra kerül, amikor létrejön a proletárdiktatúra, a helyzet alapvetően megváltozik. A kapitalizmus viszonyai közötti egységes magántulajdon azonnal elindul a részekre bomlás és a jellegbeli átalakulás útján. E folyamatban élesen elkülönül mindenekelőtt a tőkés magántulajdon és a kisárutermelő tulajdon. Elkülönül továbbá a bérből és fizetésből élőknek a használati javakra vonatkozó tulajdona is. A proletárdiktatúra viszonyai között tehát a tőkés magántulajdon és a kisárutermelő tulajdon alapvetően kétféle elbírálás alatt áll. A tőkés magántulajdon sorsa a »kisajátítók kisajátítása«, a felszámolás. A fejlődés folyama-

tában a tőkés magántulajdonból egyrészt állami szocialista tulajdon lesz, másrészt részben »a mezőgazdaság területén« szövetkezeti szocialista tulajdon. Ezzel szemben a kisárutermelők tulajdonának sorsa egészen más. A dolgozó parasztot, a dolgozó kisiparost a szocialista állam türelmes nevelő munkával, az önkéntesség elve alapján fokozatosan viszi át a szocialista szektorba és változtatja át ezzel tulajdonát szövetkezeti szocialista tulajdonná.

A tőkés magántulajdon és a kisárutermelő tulajdon fejlődésének szembeállítását után a szerző felveti a kérdést, helyese az a tudományos osztályozás, amely szerint egy általános magántulajdoni kategória fenntartásával, azon belül a magántulajdonnak két formáját — tőkés magántulajdont és kisárutermelő tulajdont — különböztetünk meg? Véleménye szerint ez az álláspont nem lenne helyes. A kisárutermelő tulajdon kétségkívül magántulajdon. De éppen a proletárdiktatúra viszonyai között ez a vonása elhalóban van. A proletárdiktatúra egyre inkább leválasztja a középrétegeket és a kisárutermelőket is a burzsoáziáról, s egyre szorosabbra fűzi szövetségüket a munkásosztállyal. Ilyen fejlődési perspektíva mellett az említett osztályozás nem fejezi ki e két tulajdoni forma tényleges és egyben jogi helyzetét. Ez az osztályozás különben egységbe foglalja azokat, akiket a proletár állam minden erővel és eszközzel szét kíván választani. Szocialista viszonyok között nem azt kell kihangsúlyozni, hogy a kisárutermelő tulajdon is magántulajdon, hanem azt, hogy a kisárutermelő tulajdon is a dolgozó ember tulajdona. A kisárutermelő tulajdonnak ez a vonása fejlődik s a dolgozónak szövetkezetbe való belépésével minőségileg újfajta tulajdonná, szocialista tulajdonná válik. A szerző megítélése szerint figyelemmel arra, hogy a kisárutermelő tulajdon kérdése sok szempontból monografikus feldolgozást igényel, helyesebb volt az alkotmányjogi tankönyvben nem mint tulajdoni problémát, hanem mint a parasztpolitika és általában a középrétegekkel kapcsolatos probléma kérdését felvetni.

A munkával szerzett tulajdonnal kapcsolatban a szerző megállapítja, hogy a tankönyv nem azonosítja azt a személyi tulajdonnal. A tankönyv csak azt kívánja rögzíteni, hogy az alkotmánynak az a rendelkezése, amely a munkával szerzett tulajdon védelméről szól, lényegében a személyi tulajdonjog ismérveire utal. A tankönyv nem akar kizárni olyan álláspontot, hogy a munkával szerzett tulajdon körébe a személyi tulajdonon felül más (különösen átmeneti) tulajdoni kategóriák is beletartozzanak. A tankönyv azonban nem kíván elméletileg kidolgozat-

lan, vitás tételeket felvenni anyagába. Mindaz, ami a munkával szerzett tulajdon fogalmában a személyi tulajdonon kívül esetleg benne van, szerző megítélése szerint a legnagyobb mértékben vitás.

A szerző megítélése szerint a személyi tulajdon viszonyaink között már megszületett akkor, amikor a proletárdiktatúra fejlődése során gyakorlatilag olyan helyzet alakult ki, hogy a munkával szerzett fogyasztási javak nem alakulnak át tőkés tulajdonná. A jogi jelenségek kialakulásához, jellegük átalakulásához, megszűnésükhöz nem kell mindig tételes jogszabály. A tételes jogszabály sokszor csak olyan változásokat deklarál, amelyek az életben már huzamos idővel előbb végbementek. Ugyanez a helyzet a személyi tulajdonjoggal kapcsolatban. Ha azt állítjuk, hogy nálunk nincs személyi tulajdonjog, akkor a sztahanovisták, Kossuth-díjasok és más élenjáró dolgozók, általában a dolgozók munkával szerzett javaira még évekig azt kell majd mondanunk, hogy az nem egy megszilárdult tulajdonjog, hanem átmeneti jellegű tulajdoni forma. Aligha lehet kétséges, hogy a személyi tulajdonról azt állítani, hogy viszonyaink között »csak csirájában« van meg, helytelen, mert a személyi tulajdon nálunk már megvan. Ezt igazolja a ház államosításáról rendelkező törvényerejű rendelet is, amely mindenki számára világosan tesz különbséget még az ingatlanok körében is a személyi tulajdon és az egyéb tulajdoni formák között. Igen kérdéses még az a nézet is, hogy a személyi tulajdonjog csak akkor jöjjön létre, amikor a javak tőkés tulajdonná transzformálódásának lehetősége ténylegesen megszűnik. A proletárdiktatúra létrejöttével pl. a munkásosztály körében és általában a hérből és fizetésből élők körében a használati javakra vonatkozó tulajdonjog a hatalomváltozás erejénél fogva jellegében megváltozik. A használati javak korábbi magántulajdona személyi tulajdonná válik. Ezt a tulajdont a proletár állam soha és semmi körülmények között sem érinti, sőt védi és körének bővítését mozdítja elő. Igaz, hogy mindaddig, amíg a transzformálódás lehetősége fennáll, ez a tulajdon tőkés tulajdonná válhat. Ebben az esetben azonban nyilvánvalóan meg is szűnik személyi tulajdoni jellege. Addig azonban, amíg nem válik tőkés tulajdonná, minden veszély nélkül személyi tulajdonnak tekinthető. Következésképp a transzformálódás lehetőségének a proletárdiktatúra viszonyai között nem kell a szükségesnél nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Tudni kell, hogy ez a veszély fennáll, de nem kell ezt a veszélyt fétissé tenni.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az ankét tulajdoni viszonyaink problémái feltárásában eredményes volt. Éppen a problémák gazdagsága és bonyolultsága folytán nem volt és nem is lehetett a tankönyv egészére kiterjedő ankétnek feladata a felmerülő összes problémák megoldása.

A tulajdoni viszonyok megvitatása kapcsán eredményként állapíthatjuk meg, hogy a kisárutermelő tulajdont illetően arra nézve, hogy e tulajdoni formát tulajdoni viszonyaink között kiemelve megfelelő elvi élességgel szükséges tárgyalni, a szerző és a megjegyzést tevők között nincsen nézeteltérés.

A tankönyv ankétja különös élességgel mutatta meg, hogy tulajdoni viszonyainkat ezideig megfelelően nem dolgoztuk fel. Hogy e téren alapvető megvitatásra szoruló problémáink vannak. E megfontolás eredményeként az ankét résztvevői egyértelműen megállapították, hogy a tulajdoni viszonyaink kérdései behatóbb megvitatására külön ankétet kell kitűzni.

E külön ankétnek tisztáznia kell főleg:

- a) a személyi tulajdon tárgykörét és kialakultsága kérdését,
- b) tulajdoni formáink kategorizálását.

IV. A Magyar Népköztársaság államszerkezete

A tankönyv általában alkotmányunk rendszerében, az alkotmány fejezeteihez igazodva tárgyalja a magyar alkotmányjog anyagát. Ezen a rendszeren bizonyos törést a tankönyv V. része, a Magyar Népköztársaság államszerkezete című anyag mutat. Az államszerkezetről szóló rész beiktatásával a szerző lényegében a Sztálini Alkotmány vonatkozó fejezetét tartja szem előtt. A tankönyv e részben tárgyalja az államszerkezet fogalmát és formáit. Ehhez kapcsolódva mutatja be a nemzetiségek egyenjogúságát. E problémakörben mutatja be Népköztársaságunk államigazgatási területi beosztását, állampolgársági intézményünket, valamint hazánk jelvényeit, fővárosát, ünnepeit és kitüntetéseit. A Magyar Népköztársaság jelvényei, fővárosa, ünnepei, kitüntetései problémák tárgyalásával azonban túlmegy a Sztálini Alkotmánnyal kapcsolatban az államszerkezetről kialakított anyag tárgykörén.

A tankönyv e részéhez előzetesen *Kovács István*, az Állam- és Jogtudományi Intézet osztályvezetője, az ankétben pedig *Buza László* és *Flachbarth Ernő* egyetemi tanárok fűztek megjegyzéseket.

Kovács István az anyagnak a tankönyv szerinti beosztását elfogadhatónak tartja. Ezzel úgy véli, mód nyílik a magyar alkotmányjog keretében a SzSzKSz államszerkezeti kérdéseinek meg-

tárgyalására és ugyanekkor megfelelő súllyal lehet a nemzeti kérdés magyarországi történetével is foglalkozni. Helyesnek véli azonban, ha a tankönyv általános megvitatása során megvizsgáljuk az e rész beiktatásával jelentkező problémákat abból a szempontból, hogy nem lenne-e célszerűbb az e részben összefoglalt anyagnak az alkotmány vonatkozó fejezeteinél való tárgyalása és annak az anyagnak a tankönyvből való mellőzése, amely szorosan nem illeszthető be alkotmányunk rendszerébe.

Az elmondottakkal kapcsolatban Kovács István az alábbi problémákat veti fel:

1. Az államszerkezet fogalmának és formáinak tárgyalása feltétlenül alkotmányjogi téma. E témákat alkotmányjogtudományunk művelői tehát nem hagyhatják ki vizsgálódásuk köréből. Meg kell ismerkedniök ezzel a kérdéssel az egyetemi hallgatóknak is. Felvetődik azonban a kérdés, hogy szükséges-e ezt az anyagot a magyar alkotmányjog keretében tanítani? A hallgatók ugyanis fő-kollégiumként tanulják a Szovjetunió és a népi demokráciák alkotmányjogát, ahol ezzel a kérdéssel sokkal behatóbban kell foglalkozniök. Ebből következik, hogy a magyar alkotmányjog egyetemi tankönyvben ezeket a kérdéseket külön nem szükséges tárgyalni.

2. A nemzetiségek egyenjogúságának kérdése a mi alkotmányunk rendszerében az állampolgári jogoknál tárgyalható. Ez ellen fel lehet hozni azt az érvet, hogy külön fejezetben kiemelten sokkal élesebben mutatható meg a mi viszonyaink között a nemzetiségi kérdés fejlődése. Minthogy ez a probléma az állampolgári jogok között is megfelelő súllyal tárgyalható, helyes lenne az idetartozó anyagot oda áthelyezni.

3. Az államigazgatási területbeosztás helye alkotmányunk rendszeréből önként adódik. Alkotmányunk az állam területi tagozódását az államhatalom helyi szerveiről rendelkező fejezetében tárgyalja. A helyi szervek fogalma és helyük az állami szervezetben az állam területi beosztása nélkül, attól elvonatkoztatva nem tárgyalható. Az anyag egysége is indokolja tehát, hogy e kérdésekkel alkotmányunk rendszerét követve az államhatalom helyi szerveinél foglalkozzunk.

4. Az állampolgársági jogról szóló fejezet közvetlenül nem kapcsolható alkotmányunk egyik fejezetéhez sem. Minthogy azonban e kérdésnek igen sok vonatkozása érintkezik az állampolgári jogokkal, felvetődhet a megoldás, hogy az állampolgársági jogot a fejezethez kapcsolva tárgyaljuk.

5. A kitüntetések kérdése igen jól tárgyalható az állampolgári jogokhoz és kötelezettségekhez kapcsoltan.

6. Népköztársaságunk jelvényei és fővárosa tárgyalásának helyét alkotmányunk X. fejezete határozza meg. Ennek megfelelően az idetartozó anyag a választási rendszer, a választások alapelvei után tárgyalható. Ez az anyag — amint már előbb utaltunk rá — egyébként sem kapcsolódik szorosan az államszerkezet fogalmköréhez. E kérdéskörben jól tárgyalhatók hazánk ünnepei is.

A tankönyv V. részével kapcsolatban tehát alkotmányjogunk tudományos feldolgozásának rendszere szolgál vita alapjául. E kérdés megvizsgálása annál is inkább lényeges, mert az ankét tárgyát képező tankönyv alkotmányjogunk első tudományos összefoglalása és a további munka szempontjából a vitatható kérdések tisztázása komoly segítséget jelent.

Buza László megállapítja, hogy azok a kérdések, amelyeket a tankönyv V. részében a Magyar Népköztársaság államszerkezete cím alatt tárgyal, szinte kivétel nélkül a magyar alkotmányjogban is ismertetődk. Ő is úgy véli, hogy ezeknek rendszer-tani szempontból nem indokolt önálló részben való összefogása. Megítélése szerint az összetett állam problémáját a könyv bevezető részében kellene tárgyalni. E részben kellene elhelyezni az állami területre és az állami határokra, továbbá a Magyar Népköztársaság címerére, zászlajára és fővárosára vonatkozó fejtegetéseket is. Az állampolgárság intézményével, továbbá a nemzetiségek egyenjogúságával kapcsolatban véleménye Kovács Istvánéval egyezik. Nézete szerint az államterület igazgatási beosztása kívül esik az alkotmányjog körén és az államigazgatási jogba tartozik.

Flachbarth Ernő egyetért Kovács István megjegyzéseivel. Ehhez csupán azt teszi hozzá, hogy az állampolgársági jogot feltétlenül az állampolgári jogok és köteleességek előtt kellene tárgyalni, mivel az állampolgársági jog ezeknek előfeltétele.

A szerző válaszában kifejti, hogy a Magyar Népköztársaság államszerkezete című rész felvételéhez a Sztálini Alkotmányban lerögzített rendszer vezette. E megoldás helyességét megerősíteni látszott az a tény is, hogy a szovjet könyvek nagy része — kisebb részleteltéréssel — ugyanilyen módon oldja meg a kérdést.

A Sztálini Alkotmány által megteremtett tudományos rendszer alapvetően határozza meg általában a szocialista államjognak mint tudománynak a felépítését. A követett megoldás didaktikailag is jónak látszik, mert a magyar alkotmányjog mint jogi diszciplína ily módon biztosítja az alkotmányjog általános tételeinek elvi megismerését is. Ebből a szempontból pedig a választott megoldás — véleménye szerint — helyes. Az ebben

a részben tárgyalt anyag szétbontása és más-más kérdéshez való csatolása esetén fennáll a veszély, hogy az államszerkezet egészének kérdése mint egységes probléma, lényegében elvész.

A mi alkotmányjogunk vonatkozásában e rendszertől való eltérést nem tartja a szerző kizártnak. A mi alkotmányjogunk tudományos feldolgozásának ugyanis elsősorban a mi alkotmányunk rendszerére kell épülnie. Ebben az esetben azonban meg kell vizsgálnunk, hogy a fenti s a tankönyv megírásánál szem előtt tartott igények nagyobb sérelme nélkül a probléma miként oldható meg. A szerző a magyar alkotmányjog tárgyalásának helyes szerkezeti felépítésére külön ankétot javasol összehívni. Ez a külön ankét vizsgálná meg a tankönyv tárgyalt részével kapcsolatban felmerült problémák megoldását.

V. A magyar államhatalom és államigazgatás szervezete

A tankönyv VI. része a Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerveit, a VII. a Magyar Népköztársaság államigazgatásának országos szerveit, a VIII. pedig a Magyar Népköztársaság helyi szerveit tárgyalja.

A Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerveit tárgyaló rész címének megfelelően Népköztársaságunk Országgyűlésével, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsával, hatáskörükkel, szervezetükkel, működésükkel foglalkozik. Tárgyalja a könyv a felszabadulás előtti országgyűlés fejlődését. A szerző éles határvonalat húz az alkotmány által rögzített államhatalmi szerveink és a felszabadulás előtti burzsoa-feudális államhatalmi szervek között. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának ismertetésénél a tankönyv értékeli a burzsoa államfő szerepét. A tankönyvnek ez a része igen alkalmas arra, hogy a hallgatók megfelelő tárgyi ismeretet kapjanak legfelsőbb államhatalmi szerveinkről.

A tankönyv a Magyar Népköztársaság államigazgatásának országos szerveit tárgyalva foglalkozik az államigazgatás általános kérdéseivel is.

A Magyar Népköztársaság helyi szervei című részben a tankönyv igen jól mutatja meg a szocialista típusú tanácsi szervezet magasabbrendűségét a burzsoa állam helyi szerveivel szemben. Élesen aláhúzza a szerző a tanácsok államhatalmi jellegét, osztályharcos szerepüket, megmutatja a tanácsok tömegszervezeti jellegét. A szerző a könyvnek ebben a részében az általános alapelvek tárgyalásán túl igyekszik azoknak konkrét megnyilvánulási formáit bemutatni.

A Magyar Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szerveivel és a Magyar Népköztársaság helyi szerveivel foglalkozó résznek olyan hiányossága, amely az egész részt jellemezné, nincs.

Az ankét előkészítése során a tankönyv idevonatkozó részeit Kovács István értékelte. Elvi vonatkozású észrevételei 1. az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolására, 2. a szocialista államigazgatás fogalmára és a végrehajtó-rendelkező tevékenység meghatározására, 3. a minisztériumokkal kapcsolatosan tárgyalt szervezési elvekre, valamint 4. a minisztérium alá rendelt szervek osztályozására vonatkoznak.

1. A tankönyv feladatául tűzi ki, hogy megoldja az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolásának kérdését. A könyv által adott megoldás azonban kifogásolható. A szerző ugyanis kizárólag fogalommeghatározások alapján kívánja a problémát megoldani. A helyes módszer az, ha a jogágazatok tárgyából és közvetlenül az alapul szolgáló, jogi szabályozás tárgyát képező társadalmi viszonyok alapján munkáljuk ki a határvonalat.

A szerző a két jogág elhatárolásához a szovjet államjog következő meghatározását veszi alapul: »A szovjet államjog megszabja a végrehajtó-intézkedő tevékenységet megvalósító szervek helyét az államapparátus rendszerében; meghatározza e szerveknek az államügyészséggel, a bírósággal, az államhatalom felső és helyi szerveivel fennálló kölcsönös-viszonyát; nagy vonásokban megállapítja az igazgatási szervek hatáskörét és a Szovjetunió, a szövetséges és autonóm köztársaságok hatáskörébe tartozó ügyeknek, a Szovjetunió, a szövetséges és autonóm köztársaságok államhatalmi és államigazgatási szervei között való hatásköri megoszlását.« (244. old.) A szerző ebből a meghatározásból kiindulva jut el ahhoz a megállapításhoz, hogy »az alkotmányjognak (amely lényegére nézve fogalmilag a szűkebb értelemben vett államjognak felel meg), mint alapvető jogágazatnak az adja meg a jellegzetességét, hogy meghatározza a szocialista jogi felépítmény összes jogágazatainak összes alapvető tételeit. Az alkotmányjog határozza meg tehát az államigazgatási jog iránytszabó elvi jogtételeit is: meghatározza az igazgatási jog társadalmi, gazdasági természetét, sajátosságát, az államigazgatási szervezet alapját és módszereit.« (244. old.)

Az államigazgatási jog vonatkozásában a fentiekből eredő konklúziót Sztudenyikinnek az államigazgatási jogról adott fogalom-meghatározásával vetíti elének a szerző: »A szovjet államigazgatási jog azokat a jogszabályokat tartalmazza, amelyek meghatározzák az igazgatási apparátus felépítését, a legfelső szervtől a leg-

alsóbbig, valamint az államigazgatás minden egyes ágazatára nézve a végrehajtó-intézkedő tevékenységet megvalósító összes szervek funkcionális tevékenységét».⁵

A szovjet államjogról adott fentebbi meghatározás pontatlan. Nem helyeselhető »az államjog nagy vonásokban megállapítja az államigazgatási szervek hatáskörét« kitétel, mert ebből egyértelműen nem következik az, hogy a hatáskör megállapítás az összes államigazgatási szervekre vagy csak az államigazgatási szervek meghatározott kategóriájára vonatkozik-e? Ugyanakkor helytelenül általánosítható a meghatározásnak az a kitétele is, hogy a szovjet államjog megállapítja »a Szovjetunió, a szövetséges és autonóm köztársaságok hatáskörébe tartozó ügyeknek a Szovjetunió, a szövetséges és autonóm köztársaságok államhatalmi és államigazgatási szervei között való hatásköri megoszlását«. Ez elmossa azt az igen fontos ténytet, hogy a szovjet szocialista államjog a Szovjetunió, a szövetséges és autonóm köztársaságok hatáskörébe tartozó ügyeknek csak a Szovjetunió és az utóbbi köztársaságok legfelsőbb államhatalmi és államigazgatási szervei között való hatásköri megoszlását állapítja meg.

Az államjog fogalommeghatározását zavarja az a körülmény is, hogy az alkotmányjog fogalommeghatározásával kapcsolatban a tankönyvben másutt is találunk pontatlanságot. A tankönyv a 35. oldalon azt állapítja meg, hogy »Ennek a jogágnak szabályai határozzák meg a szocialista állam legfőbb szervei létrejöttének körülményeit, az állam legfőbb szerveinek alapvető feladatait, működésük irányelveit. A szocialista alkotmányjog szabályai határozzák meg az államhatalom helyi szerveit, létrejöttük módját és a szervek működését, az államigazgatás szervezetét, a bíróságok szervezetét és az igazságszolgáltatás feladatait, a törvényesség biztosítására létesített szerveit: az ügyészséget«. A szöveg a legfelsőbb szervek vonatkozásában alapvető feladatokról, működési irányelvekről beszél, holott az alkotmányjog megállapítja általában feladataikat, működésük rendjét, hatáskörüket; így tehát anyagához tartoznak mindazok a jogszabályok, amelyek az említett kérdésekre vonatkoznak. A többi szervek vonatkozásában viszont csupán azok a jogszabályok tartoznak az alkotmányjog körébe, amelyek ezek szervezetére, működésükre és létrejöttére vonatkozóan az alapvető elveket, vagy irányelveket határozzák meg. A szerző tehát a legfőbb és az egyéb szervek vonat-

⁵ Sztudenyikin: Szovjet államigazgatási jog. Budapest, 1951. 26. old.

kozásában mintegy felcseréli a maguk helyén egyébként helytálló megállapításokat.

Az államjog és az államigazgatási jog elhatárolásához pontos kiindulási alapot adhat alkotmányjogunk tárgyának vizsgálata. Az állami szervezet vonatkozásában alkotmányjogunk tárgykörébe tartoznak azok a jogszabályok, amelyek a) meghatározzák hazánk államszervezetének rendszerét, az állami szerveknek (legfelsőbb hatalmi, államigazgatási, helyi hatalmi, bírói, ügyészi szervek) helyét az államszervezetben, ezek egymáshoz való viszonyát; b) a legfelsőbb államhatalmi és államigazgatási szervek megalakulását, hatáskörét, működését (tehát az alkotmányjog tárgyát képezik ebben a vonatkozásban az e tárgykörbe eső összes jogszabályok); c) azok a jogszabályok, amelyek az államhatalom helyi szervei megalakulásának, megválasztásának, működésének, hatáskörének alapelveire vonatkoznak. (Szándékosan csak azokat az elemeket emeltük ki, amelyek a két jogágazat elhatárolása vonatkozásában elsősorban döntöek.)

Nem tartozhat az alkotmányjog területére az államigazgatási szervek hatáskörének nagy vonásokban történő megállapítása. Az államjog az államigazgatás legfelsőbb szerveinek kivételével, az államigazgatási szervek belső felépítésével csak annyiban foglalkozik, amennyiben általában tárgyalja az államszervezet felépítésének és működésének alapelveit. A szerző maga is erre a következtetésre jut, amikor közvetlenül alkotmányunk tételéből kiindulva határozza meg a magyar alkotmányjog tárgyát. (38. old.)

2. A szerző a szovjet szocialista államigazgatás fogalmát szintén Sztudenyikin fogalom meghatározásában adja meg. A szerző által is idézett fogalom meghatározás a következő: »A szovjet államigazgatás az állami szervek végrehajtó és intézkedő tevékenysége, amely a SzK(b)P vezetése alatt a törvényeknek és a törvényeken alapuló más jogi aktusoknak a megvalósításából áll és a szocialista tulajdon fejlesztésére és erősítésére, országunk erősítésére, a szovjet nép jólétének biztosítására, a polgárok jogának védelmére és kötelességeik teljesítésének biztosítására, a szovjet polgárok világnézeti, politikai nevelésének biztosítására, a szocialista társadalmi viszonyok erősítésére és fejlesztésére irányul.«⁶

A szerző e fogalom meghatározásból kiindulva adja meg a népi demokrácia államigazgatásának fogalmát. Szerinte »A népi demokrácia körülményei között — és így hazánkban is — az államigazgatás az állami szervek végrehajtó és intézkedő tevékeny-

⁶ Sztudenyikin: Szovjet államigazgatási jog. Budapest, 1951. 3. old.

sége, amellyel a kommunisták pártjának vezetése alatt a törvényeket és a törvényes rendelkezéseket megvalósítják, az állami szervek olyan tevékenysége, amely a kizsákmányoló elemek korlátozására, fokozatos felszámolására, a szocialista tulajdon fejlesztésére, országunk honvédelmének erősítésére, dolgozó népünk anyagi és kulturális jólétének emelésére, a dolgozók jogainak védelmére, állampolgáraink kötelességteljesítésének biztosítására, a dolgozók nevelésére, az ellenséges elemek elleni kemény küzdelemre, ötéves tervünk teljesítésére és túlteljesítésére, a szocializmus építésére irányul. (243. old.) Ez a meghatározás — amint látjuk — csupán a második felében tér el Sztudenyikin idézett meghatározásától. E meghatározás is kiszélesíti az államigazgatást az összes állami szervek tevékenységévé.

A tankönyv arra törekszik, hogy meghatározza a végrehajtó-rendelkező tevékenységet. A tankönyv szerint »a szocialista államigazgatási tevékenység két elemből tevődik össze: az államhatalmi szervek által hozott legmagasabb rendelkezések közvetlen végrehajtásából, vagyis a felsőbb rendelkezéseknek a konkrét esetekre való közvetlen alkalmazásából (és a végrehajtás ellenőrzéséből), valamint a végrehajtáshoz szükséges további részletes intézkedések megtételéből, ami magában foglalja újabb jogszabályok meghozatalát is«. (242. old.)

A tankönyvnek ez a megállapítása kifogásolható. Nem világos, hogy mit akar kifejezni »az államhatalmi szervek által hozott legmagasabb rendelkezések közvetlen végrehajtásából« kitétel. Tudjuk, hogy a helyi hatalmi szervek által kiadott általánosan kötelező határozatok, rendeletek (szabályrendeletek) is vonhatnak maguk után végrehajtó tevékenységet. A végrehajtó tevékenység pedig nemcsak államhatalmi szervek által kiadott rendelkezések végrehajtásában jelentkezik, hanem az államigazgatási szervek által kiadott rendelkezések végrehajtásában is.

A szerző a végrehajtó és rendelkező tevékenységet elemezve megállapítja, hogy »a gyakorlatban az igazgatási munkának ezek az elemei elválaszthatatlanul összeolvadnak«. (242. old.) Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a végrehajtó és rendelkező tevékenység nem minden esetben olvad össze elválaszthatatlanul. Az esetek többségében valóban a végrehajtó-rendelkező tevékenység ugyanannak a konkrét tevékenységnek két oldalát jelenti. Ugyanakkor azonban külön is jelentkezhetnek. Az államigazgatási szervezet alsó fokán egész sor olyan tevékenység van, mely csak végrehajtó jellegű.

3. A tankönyv a minisztériumokkal foglalkozó anyagában tárgyalja az államigazgatási szervek belső felépítésére vonatkozó

termelési-ágazati vagy termelési-területi és a funkcionális szervezési elveket. Ezeknek az elveknek a tárgyalása — minthogy azok az államigazgatási ágazatokon belül a szervek belső felépítésére vonatkoznak — nem képezheti az alkotmányjog tárgyát.

A tankönyv ezeket az elveket tárgyalva maga is kihangsúlyozza, hogy azok az államigazgatási szervek felépítésében érvényesülnek. Kifejtésüknél azonban ezeket az elveket tényleges alkalmazási körüknél jóval szélesebb területre vetíti ki. Így a termelési-ágazati vagy termelési-területi felépítési elvet pl. az államigazgatás országos szervezetében érvényesülő olyan elvnek teszi meg, amely egyedüli alapja a szakigazgatási ágazatok kialakításának. Így valójában az említett elv érvényesülését és érvényesítését egyszerűen azonosnak veszi az igazgatási szervezet feladatok szerinti tagolásával. Ezzel a tankönyv ezeknek a szervezési elveknek a jelentőségét elmossa.

A termelési-ágazati vagy termelési-területi elv abban új és döntő jelentőségű, hogy az igazgatási ágazaton belül az egyes szervek (esetenként szervek meghatározott csoportja) vonatkozásában következetesen érvényesíti a kizárólagos rendelkezési jogosultságot és ezzel elmélyíti az egyszemélyi felelősséget is.

4. A minisztériumok alá rendelt szerveket a tankönyv három csoportra osztja: *a.* hatósági jellegű szervekre; *b.* gazdasági jellegű szervekre és *c.* közintézményekre. (264. old.)

A minisztériumok alá rendelt szervek kategóriák szerinti tagolása, a különböző kategóriák fogalmának meghatározása nem tartozhat az államjog körébe. E feladat az államigazgatási jog területére esik.

A tankönyv osztályozásából nem állapítható meg s ez az anyag tárgyalása során sem tisztázódik, hogy a szerző a minisztérium alá tartozó összes szerveket államigazgatási szerveknek tekinti-e vagy sem?

A szerző az egyes szervtípusokat ismertetve sem oldja meg a fenti problémákat. A hatósági jellegű szervek ismertetőjelét abban látja, hogy »a hatósági jellegű szervek részben országosan fognak össze bizonyos feladatokat, részben helyi jelentőségű szervekből tevődnek össze. Kivételesen vannak egyes különleges feladatokra életrehívott szervek is. A helyi igazgatási ügyeket — mint arról már fentebb szó volt — túlnyomóan a helyi tanácsok végrehajtó bizottságai intézik, vannak azonban egyes minisztériumok vonalán, ezektől különálló helyi igazgatási szervek is«. (264. old.)

A gazdasági jellegű szervek vonatkozásában különösen elmosza a tankönyv a határvonalat a gazdasági-igazgatási szervek és a gazdálkodó termelőszervek között. Ezeket egységesen gazda-

sági jellegű szerveknek nevezi anélkül, hogy állást foglalna abban, hogy közülük melyiket sorolja, illetőleg minősíti igazgatási szervnek, melyiket nem. A könyvből nem állapítható meg, hogy a vállalatokat igazgató középfokú gazdasági igazgatási szerveket államigazgatási szerveknek tekinti-e a szerző?

A tankönyv a közintézmények fogalmáról sem ad világos képet. Nem mondja meg, mit ért közintézményen, nem fejtí ki, hogy ezeket összességükben államigazgatási szerveknek tekinti-e vagy csak egyes csoportjaikat sorolja e szervek közé.

Az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolásának kérdésével kapcsolatban *Buza László* megállapítja, hogy különbséget kell tennünk egyrésztől államhatalmi és államigazgatási szervek, másrésztől államhatalmi és államigazgatás funkciók között. Nézete szerint a szervek és a funkciók e két kategóriája nem esik össze. Államhatalmi szervek végezhetnek államigazgatási és államigazgatási szervek államhatalmi funkciókat. Az állami feladatoknak gyakorlati megvalósítása állhat konkrét esetre vonatkozó közvetlen intézkedésben, s a közvetlen intézkedés irányításában. Nézete szerint mindkettő államigazgatási funkció, de természetüket tekintve különböznek egymástól. Úgy véli, hogy a közvetlen intézkedés irányításának bizonyos értelemben államhatalmi jellege van.

Martonyi János rámutat arra, hogy a tankönyv az államjog fogalmi körét az államigazgatási jog rovására túl szélesen és nem egész egyértelműen szabja meg. Az alkotmányjog és az államigazgatási jog közötti határvonal helyes megvonását rendkívül fontosnak tartja. Az államigazgatási jogászoknak ugyanis szakmájuk művelésében erről a határvonalról kell kiindulniok. Megítélése szerint az egyes minisztériumoknak és az alájuk tartozó apparátusnak, valamint az államhatalom helyi szerveinek szervezete és különösen tevékenysége főleg már az államigazgatási jog keretében tárgyalandó. Ennek az elválasztásnak első sorban a helyi tanácsok tárgyalását illetően látja jelentőségét. Véleménye szerint ezzel az elhatárolással az idetartozó joganyagból a tanácsok, végrehajtó bizottságaik és osztályaik belső szervezete és funkcionálásuk módja, működésük részletei kiesne az alkotmányjog köréből s az államigazgatási jog anyagába kerülne. Véleménye szerint az államigazgatási jog szabályai határozzák meg ugyanis az államigazgatási teendőket ellátó szervek rendszerét, összefüggését és belső felépítését, továbbá feladataikat és működésük menetét.

Szerző az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolásának problémáját illetően, a kérdés lényege vonatkozásában egyetért az előzetes bírálattal. Egyetért abban, hogy az államjog és az államigazgatási jognak a tankönyvben »Az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolása« cím alatt adott elhatárolás nem oldja meg a kérdést. Megjegyzi, hogy az előzetes bírálati anyag is csak a helyes bírálati szempontokat veti fel, de a megoldás irányában nem ad elég perspektívát. Maga részéről aláhúzza, hogy az államigazgatási jog fejlődése szempontjából nem lehet közömbös az államigazgatási jognak, mint külön jogágazatnak világos meghatározása. Minden olyan jelenség, amely azt idézheti elő, hogy az államigazgatási jog határai elmosódnak, éppen az állam megszilárdulásának időszakában rendkívül veszélyes. E kérdésnek a tisztázása fogja eldönteni egyebek között azt is, hogy a tanácsok végrehajtó bizottságainak részletes tárgyalását hol oldjuk meg.

Az előbbihez hasonló probléma az államigazgatási tevékenység területének és tartalmának megállapítása is. E kérdés is kidolgozásra vár.

A tankönyvnek a végrehajtó és rendelkező tevékenység »összeolvadásáról« szóló megállapítását maga is pontatlannak tartja. Az említett tevékenység valóban — miként a bírálat is megállapítja — bizonyos körülmények között külön-külön is jelentkezhethet.

A termelési-ágazati vagy termelési-területi és funkcionális felépítési elvek tárgyalásával kapcsolatosan egyetért az előzetes megjegyzésekkel. Megítélése szerint a problémát az alsóbb szervektől felfelé vezetve helyes bemutatni és az alsóbb szervektől kiindulva kell a felső vezetés irányában a megoldást elemezni. Csak ily módon bontakozik ki a két szervezési elvnek valóságos tartalma és csak akkor kap az olvasó megfelelő szemléletet arról, hogy a legfelsőbb szervek differenciálódásában is miként nyer ennek az elvnek az érvényesítése szervezeti jelentőséget. Kiemeli, hogy a különböző főhatóságok és elsősorban a minisztériumok részletesebb tagolása éppen ennek az elvnek gyakorlati érvényesítéséből folyik.

A minisztériumok alá rendelt szerveknek a tankönyvben megadott tagolását változatlanul helyesnek ítéli, egyetért azonban azzal, hogy ezt a tagolást részletesebben meg kell magyarázni, vagy pedig az egész problémát az államjogból kihagyni s az államigazgatási jog keretében tárgyalni. Úgy véli, hogy az előző megoldás lenne a helyesebb, mert úgy az államszervezet egészének áttekintése érdekében nemcsak az elnevezéssel, hanem a szervek

tartalmából kiindulva a kategorizálást is világosabbá és érthetőbbé lehet tenni.

Az ankét anyagát összegezve megállapíthatjuk, hogy a vita a magyar államhatalom és államigazgatás szervezete kérdés-körben több elvi jelentőségű, alapvető problémát tárt fel. A feltárt kérdések közül további megvitatást igényel az alkotmányjog tárgya és fogalma, az államigazgatás fogalma, az államigazgatási jog tárgya és fogalma, az államhatalmi és államigazgatási tevékenység területének és tartalmának megállapítása, az alkotmányjog és az államigazgatási jog elhatárolása, az államigazgatási szervek formáinak (hatóság, közigazgatás, gazdasági jellegű szerv) kérdése.

Az ankét résztvevői e problémák tisztázására két, külön ankét összehívását tartják kívánatosnak. Az egyik ankét az államjog és az államigazgatási jog elhatárolásával, ezen belül alapvető kérdésként az államjog és az államigazgatási jog tárgyával és fogalmával foglalkozna. A másik ankéten az államigazgatási szervek formáit (hatóság, közigazgatás, gazdasági jellegű szerv) vitatnák meg.

A végrehajtó és rendelkező tevékenység két elemének egymáshoz való viszonya megoldottnak tekinthető. A szerző ugyanis egyetért azzal, hogy a végrehajtó és rendelkező tevékenység bizonyos körülmények között külön-külön is jelentkezhethet. Az pedig, hogy a végrehajtó tevékenység az államhatalom és az államigazgatási felsőbb szervek rendelkezései végrehajtásában jelentkezik, általánosan elfogadott megállapítás.

VI. *Bíróság és ügyészség*

A tankönyvnek a bíróságokkal foglalkozó IX. része a bírói szervek rendszerét, bíróságaink feladatait, igazságszolgáltatásunk alapelveit s a bíróság szervezetét tárgyalja. Az ügyészséggel pedig a tankönyv X. része foglalkozik. A szerző e tárgykörön belül az ügyészség helyét állami szerveink rendszerében problémát, továbbá az ügyészség feladatát és funkcióit, valamint az ügyészség szervezetét elemzi és mutatja be.

A szerző a bírósági és az ügyészségi szerveket jól illeszti be állami szerveink rendszerébe. Helyesen vázolja a bíróság és ügyészség szervezetét, jól mutatja be működésük alapelveit.

A tankönyv hiányossága, hogy a szerző nem érzékelteti megfelelően bíróságaink és ügyészségeink átmeneti állapotát. A tankönyv nem tesz említést arról, hogy ezidőszent az igazságügyminisztérium irányítja az ügyészi szerveket. Rá kellett volna

mutatni arra, hogy ezidőszerint még a legfőbb államügyész más szerepet tölt be, mint az országgyűlés által választandó legfőbb ügyész. A legfőbb ügyész szerepe ma még lényegileg nem más, mint a vád képviselője a legfelsőbb bíróság előtt. Az ügyészi szervezet fokozatos átalakulása során azonban az ügyészség újabb és újabb olyan feladatokat teljesít, amelyek az alkotmány szerinti ügyészi funkciókkal kapcsolatosak. Olyan folyamatról van szó, amelynek betetőzése lesz az ügyészség szervezeti átalakítása és a legfőbb ügyész megválasztása, aki az ügyészi szervek felé átveszi azt a szerepet is, amit jelenleg az igazságügyminisztérium gyakorol.

Helyes lett volna a tankönyvben az igazságügyi szervezetnek a tanácsokkal való kapcsolatával is foglalkozni. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a bírák és ügyészek régi elszigeteltségükből, íróasztalhoz kötöttségükből azért tudtak kiemelkedni, mert több helyen már jó kapcsolatokat építettek ki a tanácsokkal és a dolgozók társadalmi szervezeteivel.

Bihari Ottó egyetemi adjunktus a jelenlegi terjedelemben aránytalanul bőnek tartja a tankönyv vonatkozó részeit. Megállapítja, hogy e részek olyan problémákat is felvetnek, amelyekre az alkotmányjog nem térhet ki. Kifogásolja, hogy a szerző olyan terminus technicusokat is használ, amit egy I. éves joghallgató nem érthet meg. Ilyen pl. az ú. n. bíróküldési indítvány vagy előterjesztés.

Nézete szerint a tankönyvnek a bíróság és az ügyészség című részében e szervek szervezeteiről csupán rövid áttekintést kell adnia. A téma bővebb kifejtése egyéb tárgyaknak (büntetőjog, eljárási jog stb.) anyaga.

A szerző megállapítja, hogy olyan részletkérdések tárgyalását kívánják a tankönyvben, amelyek feldolgozására egy önálló bírói szervezeti tankönyvben kerülhet majd sor.

Az ügyészi szervezet fejlődésével kapcsolatban a szerzőnek az a véleménye, hogy a jelenlegi átmeneti időszakban, amelyben a mai ügyészség működik, nem szabad elmulasztani még a régi formai keretek között sem az ügyészség szocialista jellegének aláhúzását. Az ügyészségnek mint vádhatóságnak kiemelése könnyen a régi koronaügyészséggel való azonosításhoz vezetne. Aligha lenne helyes az anyagnak olyan jellegű tárgyalása, amely az alkotmány egészének életbeléptetése folytán hatályban lévő, de még időlegesen végre nem hajtott, jövőbe mutató rendelkezéseit elhomályosítaná a régi formai keretek előtérbehelyezésével.

Az ügyészség jövőjét illetően, ha azt emelnénk ki, hogy a legfőbb ügyész elsősorban azt az irányító és ellenőrző szerepet

veszi át, amit az igazságügyminisztérium gyakorol az ügyészi szervezet felé, akkor éppen azt homályosítanánk el, ami az ügyészség új szervezetében döntően új lesz. Azaz a törvényesség megtartásának ellenőrzését a minisztériumok és az alájuk rendelt hatóságok, hivatalok, intézmények és egyéb szervek, az államhatalom helyi szervei, valamint a polgárok irányában.

A bíróságoknak és az ügyészségeknek a tanácsokkal való kapcsolatát illetően a szerző megállapítja, hogy a tankönyv érintett részeinek megírásakor erről a kapcsolatról még semmiféle tapasztalat nem állott rendelkezésre. Az ideiglenes tanácsok ugyanis 1950. augusztus 15-én, a választott tanácsok pedig 1950. október 22-e után kezdték meg működésüket.

*

A bírói és ügyészi szervezet kérdésének ankétszerű megvitatása az elmondottakon túlmenően is vetett fel problémákat. Ilyen probléma volt pl. a bírói és az ügyészi szervezet személyzetének demokratizálása, fejlődésünk tükröződése bíróságunk munkájában, a legfelsőbb bíróság munkájának jelentősége, a burzsoa államban a fellebbviteli jog értékelése stb. E problémák felszínrehozása hasznos segítséget nyújt az egyes részkérdések feldolgozásához.

Az ankétön követelményként merült fel a bíróság és az ügyészség helye az állami szervek rendszerében probléma beható megvizsgálása. Az ankét részvevői e kérdésben külön ankét tartását tartják kívánatosnak. E kérdésben tartandó ankét megvizsgálná az érintett szervek sajátos jogi helyzetét, viszonyukat egymáshoz és a többi állami szervekhez, valamint aktusaik jogi jelentőségét is.

VII. Az állampolgárok jogai és kötelességei. A választási rendszer

A tankönyv XI. része az állampolgárok jogaival és kötelességeivel foglalkozik. A tankönyvnek e része tárgyalja az állampolgári jogok és kötelességek alakulását a burzsoa államokban, az állampolgári jogokat és kötelességeket a szocialista államban, valamint a mi alkotmányunk alapján az állampolgári jogainkat és kötelességeinket.

A burzsoa államokban az állampolgári jogok és kötelességek alakulását a könyv történelmi fejlődésében mutatja meg, ismertetve az emberi jogok kialakulását és azok burzsoa gyakorlatát.

A tankönyvnek e részét *Medve Zsigmond* egyetemi docens értékelte előzetesen. Véleménye szerint helyes lett volna az emberi jogokkal kapcsolatban az Egyesült Nemzetek Szövetségében észlelt megnyilatkozásokkal részletesebben foglalkozni. Ez a szakmai

tudáson kívül a hallgatók politikai látókörét is bővítette volna. Bemutatná a hallgatók számára az emberi jogoknak formális jellegét az imperialista országokban. Különösen javára vált volna a könyvnek, ha felhívja a figyelmet az emberi jogokkal kapcsolatos amerikai mesterkedésekre. Ezen keresztül élesen be lehetett volna mutatni, hogy az emberi jogok »védelme« és »terjesztése« az imperialisták számára egyet jelent a faszizmus terjesztésével.

A bíráló szerint helyes lett volna felvetni az emberi jogok és az állami szuverenitás közötti kapcsolatot. Az imperialisták között elevenen él az állami szuverenitást tagadó elmélet. Az emberi jogokról alkotott nézeteik pedig kvadrálnak ezzel a reakciós elmélettel. Az a törekvés, hogy az emberi jogok biztosításának ellenőrzésére széles jogkörrel felruházott nemzetközi szervezetet állítsanak fel, arra mutat, hogy az emberi jogokat a szuverenitás korlátozására kívánják felhasználni.

A bíráló megemlíti, hogy hazánkban az emberi jogok eszméje a francia forradalom után épp olyan gyorsan elterjedt, mint bárhol Európában. Az 1789-es emberi és polgári jogok deklarációjának hatása alatt született meg hazánkban az emberek és polgárok katekizmusának fordítása, a Martinovicsék által kidolgozott új alkotmányterv, majd »az emberi és polgári jogokról« szerkesztett felhívás. A reformkorszakban különösen a radikális irányzat programjában található meg az emberi jogok megvalósítására irányuló törekvés. Az 1848-as események új lendületet adnak az állampolgári jogok követelésének. Ebből az időből ismeretes az Egyenlőségi Társulat is. Az állampolgári jogokért folytatott harc a század végén, legtipikusabban a választójog területén nyilvánult meg. Ennek a harcnak az élén a munkásosztály állott.

A bíráló úgy véli, hogy célszerűbb lett volna az emberi jogok fejlődésével Magyarországon az elmondottak figyelembevételével részletesebben foglalkozni. A tankönyv ezt a kérdést rendkívül rövidre fogja.

Az állampolgári jogok és kötelességek alkotmányunkban című részek jól rendszerezve és kimerítően tárgyalják az állampolgárok jogait és kötelességeit hazánkban. Éles különbséget von az állampolgárok jogai és kötelességei között a kapitalista államok és a szocialista államok vonatkozásában.

Kifogásolja a bíráló, hogy a tankönyv, amely hosszú ideig tanulmányi anyaga az egyetemi ifjúságnak, egyes fejezeteiben olyan számokkal, statisztikai adatokkal operál, amelyek napról napra változnak. Úgy véli, ezek a számok egy-két év múlva már nem fognak meggyőző erővel hatni, mert időszerűségüket veszítik.

Bihari Ottó véleménye szerint a szerző nem foglalkozik elég

alaposan az állampolgári jogok helyzetével az imperialista államokban. Megítélés szerint különösen fontos a kérdéssel foglalkozni ma, amikor az egyetemi hallgatók zöme olyan évjáratokból kerül ki, amelyek már kevéssé ismerik a kapitalizmus viszonyait. Ezért az állampolgári jogok és kötelességek tárgyalása során tárgyalni kell a dolgozók helyzetét a Horthy-fasizmus idejében.

Megítélése szerint az állampolgári jogok és kötelességek kérdései tárgyalása során a szerző nem használja fel a kínálkozó lehetőségeket arra, hogy ne csak oktasson, hanem neveljen is. Ezt a témakört fel kellett volna használni arra, hogy az imperialista rendszert a fiatalokkal meggyűlöltesse. Ezért e téma tárgyalását sokkal harcosabbá kellett volna tenni.

Flachbarth Ernő helyesli, hogy az emberi jogoknak a nemzetközi jogot is nagyon érdeklő témájával a tankönyv külön fejezetben foglalkozik. Hiányolja azonban, hogy a párizsi békeszerződéssel a könyv nem foglalkozik eléggé.

A szerző megállapítja, hogy Medve Zsigmond írásbeli bírálata általában elvi színvonalon és ugyanakkor helyes, gyakorlati szempontból tárgyalja a tankönyv idetartozó anyagát. Bírálatainak jelentős része olyan észrevételeket tartalmaz, amelyek továbbvizik a jogtudományi munkát.

Messzire vezetett volna azonban az állampolgári jogokkal összefüggésben a különböző ENSZ-vitákat és ENSZ-határozatokat ismertetni. Tény az — s ebben igaza van a bírálónak —, hogy az emberi jogok burzsoa kezelésénél részletesebben kellett volna foglalkozni a mai imperialista gyakorlattal. A szuverenitás kérdését az emberi jogokkal összefüggésben felvetni indokolatlanul túl széles körre terjesztené ki a kérdés tárgyalását. A szuverenitásról egyébként a könyvben más helyütt van szó.

A szerző komoly hiányossággént ismeri el, hogy az emberi jogokért Magyarországon folytatott küzdelemről nem történik említés a könyvben. Megállapítja azonban, hogy az idevonatkozó tudományos kutatást a magyar jogtudomány képviselői még nem végezték el.

A statisztikai adatok felvételét illetően a szerzőnek az az álláspontja, hogy az állampolgári jogok gyakorlati megvalósulása szemléltetően és mérhetően csak az adatok közlésével mutatható be. Az adatközlés ebben a vonatkozásban nélkülözhetetlen.

*

A tankönyv XII. része a választási rendszerrel foglalkozik. E részben tárgyalja a szerző a választási rendszer alapjait és a választási rendszert a Magyar Népköztársaságban.

A tankönyvnek e részét is előzetesen *Medve* Zsigmond bírálta. Bírálataiban megállapítja, hogy a választási rendszer alapjainak vizsgálatánál a könyv külön-külön definiálja a választási rendszert, a választójogot és a választási eljárást. A könyv arra a megállapításra jut, hogy »a választójogra vonatkozó szabályoknak tényleges érvényesülése lényegében az eljárás szabályainak jellegétől, tartalmától függ. A választási eljárás rendelkezései szerint rajzolódik ki tehát a választójog valóságos értelme, tartalma is«. (387. old.). A bíráló felteszi a kérdést: ha ez így van, akkor miért volt szükség a választójogot külön definiálni? E szerint ugyanis, de a választási eljárás definíciója szerint is, a választójog lényegében benne foglaltatik a választási eljárásban. A választási eljárás meghatározása tartalmilag annyira tág, hogy még a választási rendszert, a »választások lefolyásának a rendjét is meghatározza«. A fogalmaknak ez az összefonása a bíráló szerint azzal a veszéllyel jár, hogy a választójogot beolvasszja a választási eljárásba, az aktív és passzív választójog — az anyagi jog —, eljárási joggá válik. Nézete szerint a három fogalmat el kell egymástól választani. Úgy véli, hogy a választási eljárást külön definiálni nem szükséges. A választási eljárásról elmondottak a választási rendszerbe tartoznak bele.

A bíráló nézete szerint a választójog fogalmának meghatározása nem áll összhangban alkotmányunk 63. §-a 2. pontjával. Választójog nálunk nem illeti meg a dolgozó nép ellenségeit. Ebből az következik, hogy a választójog a munkásosztály eszköze a dolgozó nép ellenségei ellen, amellyel megakadályozza, hogy olyanok jussanak szavazathoz, akik azt a népi demokrácia ellen használnák fel. Ennek a választójog fogalma meghatározásában is benne kell lennie. Nem kétséges, hogy a választójog alá van vetve az uralkodó osztály érdekeinek és ennek hangsúlyozása az osztályharc jelenlegi szakaszán rendkívül fontos. Ezt egyébként a könyv is érinti a 388. oldalon, amennyiben megállapítja, hogy »a választási rendszerek is ilyen formán az osztályharc eredményeinek befolyására alakulnak és módosulnak a mindenkori osztályviszonyoknak megfelelően«.

A választási rendszerismertetésénél a könyv célul tűzte maga elé, hogy a burzsoa országok választójogát a Szovjetunió választójogával szembeállítva vizsgálja meg. Ez azonban nem sikerült teljesen, mert a Sztálini Alkotmányban lefektetett alapelvekből (általános, egyenlő, közvetlen választás, titkos szavazással) kiindulva a Szovjetunió választási rendszerével, mélységes demokratizmusával — a burzsoa országok választási rendszeréről frottakhoz viszonyítva — aránytalanul keveset foglalkozik. A tankönyvből az olvasó megismeri a burzsoa választási rendszert általá-

ban, de a szovjet választási rendszert már kevésbé. Arra lett volna szükség, hogy a szerző alaposan bemutassa a szovjet választási rendszert és ezen keresztül a burzsoa államok választási rendszerét is.

A választási rendszer fejlődése a felszabadulásig című fejezet lényegében a választójog történetét 1848-tól a felszabadulásig foglalja tömören össze. Az anyag tárgyalása az egyes választási törvények ismertetésénél alig megy túl azon, hogy bemutassa a választók számának alakulását. Ez fontos ugyan, de kívánatos lett volna, ha bár röviden is, feltárni azokat a társadalmi körülményeket, amelyekben a szóbanlevő törvények létrejöttek. Ilyen magyarázat nélkül az anyag elvontan hat az olvasóra.

A választójog történetét az 1890-es évtől kezdve célszerű lett volna összekapcsolni a munkásmozgalom történetével. A magyarországi szociáldemokrata párt megalakulásakor programjába vette, hogy követelni fogja az általános, közvetlen és titkos választójogot. A program elejétől fogva a reformista ideológiát tükrözte és az opportunizmus, az árulás mocsarába süllyesztette a pártot.

A szerző válaszában rámutatott arra, hogy a könyv a választási rendszer fogalom meghatározásánál abból indult ki, hogy az magában foglalja a választójogot és a választási eljárást. Lényegében ez megfelel Ljevin szovjet szerző álláspontjának, amely a bíráló fejtegetéseinek is alapjául szolgált. Az eltérés csak annyi, hogy (s ez nem ellentét) a választási eljárásnak nem ad külön definíciót. A leírás azonban teljesen egybeesik a tankönyv fogalmi meghatározásával. A szerző véleménye szerint a könyv fogalmi meghatározása világos, tudományos szempontból helytálló és didaktikai szempontból is előnyös, mert összefoglalja a felsorolásban széttagoltan jelentkező elemeket.

A szerző nem ért egyet a bíráló azon kifogásával, hogy a választójog fogalmának meghatározása nem áll összhangban az alkotmány 63. §-a 2. pontjával. Ez lényegében igaz, de nem is állhat összhangban, mert a fogalmi meghatározás nem konkrétan a mi választójogunkra, hanem általában a választójogra vonatkozik. A bíráló megállapításából annyi helyes, hogy a mi választójogunk jellemzésénél újabb definíciót lehetett volna adni, bár az egész fejezet tárgyalása világossá teszi a kérdést.

A szerző megállapítása szerint is a választási rendszerek ismertetésénél valóban nagyobb terjedelmet kapott a burzsoa viszonyok kritikája, mint a szovjet anyag. A szovjet választójog tételeit a tankönyv a szerző értékelése szerint összefoglalja s úgy véli, hogy azok külön magyarázatra nem szorulnak. Megjegyzi azonban még azt is, hogy a szovjet választójoggal az egyetemi

oktatásban a Szovjetunió alkotmányjoga című tárgyban külön is foglalkoznak. A választási rendszer fejlődésével kapcsolatban a szerző úgy véli, hogy ha kiegészítésre szükség van, úgy azt a történelmi részben tárgyalt anyag körében kell megtenni.

A munkásmozgalom történetével a választójog történetét e tankönyv keretében összekapcsolni igen nehéz feladat lenne, mert az feltétlenül maximalizmushoz vezetne. Ha a munkásmozgalom történetét a magyar alkotmányjog keretében tárgyalni kívánná, azt nem a választási rendszer fejlődése körében, hanem a történelmi részben kellene bemutatni.

A magyarországi szociáldemokrata párt reformista jellegét nem a választójog történetével összekapcsoltan kell tárgyalni. Legkevésbé ezzel a témával kapcsolatban tárgyalható megfelelő világossággal és élességgel az említett párt reformista jellege. A szociáldemokrata párt törekvései közül éppen a választójogért való küzdelem az, amely — ha nem is a munkásáruló pártvezérek folytán — de leginkább beleesett a haladás helyes irányába. A választójog történetével kapcsolatban azt lehetne jól kimutatni, hogy a választójogért való küzdelem során a munkásáruló szociáldemokrata vezetők a munkásosztály érdekeit miként árulták el. Ennek a részletes elemzése azonban kívül esik a magyar alkotmányjog egyetemi tankönyvének terjedelmén.

Az első egyetemi tankönyvünk ankétját értékelve megállapíthatjuk, hogy a vállalkozás sikerült, a kívánalmaknak megfelelt. Az ankét előkészítése és levezetésének módja jó volt.

Az ankét magas elvi színvonalon mozgott. Ezt igen jól tükrözik az ankét középpontjában állott problémák és azok vitája.

A tankönyv ankétja feltárta alkotmányjogunk alapvető problémáit. E problémák jelentős része olyan, amely nemcsak alkotmányjogunknak, hanem különösen az államigazgatási jognak, de egyes más jogágaknak is alapvető problémája. A problémák között olyanok is vannak, amelyeknek megoldása jogtudományunk egésze szempontjából is rendkívül fontos.

Hiányolható, hogy az ankét folytatásaként a megállapított külön ankétekre ezideig nem került sor. Ezeknek az ankéteknek a megtartása, illetőleg a kiemelt problémák megoldása tehát követelményként áll még fenn jogtudományunk művelői előtt.

Medve Zsigmond,
a jogi tudományok kandidátusa

»Az állam és jog néhány kérdése a sztálini tanítások tükrében«

Ez a kötet a Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztályának felajánlása Sztálin elvtárs 73. születésnapjára. Azokat a legfontosabb tanulmányokat tartalmazza, amelyek az állam és jog köréből Sztálin elvtárs »Marxizmus és a nyelvtudomány kérdései« című műve nyomán vizsgálják az államnak és a jognak a szerepét a szocialista társadalom és a kommunizmus építésében. A könyv tartalmazza *Visinszkij* akadémikus »Az állam és a jog kérdései Sztálin elvtárs műveiben« című munkáját is, amely a sztálini nyelvtudományi cikkek előtt jelent meg. *Visinszkij* elvtárs tanulmánya ennek ellenére hozzátartozik ahhoz a tanulmánysorozathoz, amelyet a könyv közöl. Emeli a könyv értékét nemesak eszmei-politikai mondanivalója miatt, hanem azért is, mert Sztálin elvtársnak az államról és a jogról szóló tanításait a nemzetközi kérdések szemszögéből is feltárja úgy, ahogy azt tőle, a tudóstól és diplomatától megszoktuk.

A Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztálya komoly szolgálatot tett a magyar jogászoknak — de mindenkinek, aki az állam és a jog problémái iránt érdeklődik — azzal, hogy csokorba fogta és kezünkbe adta hét szovjet tudós értékes tanulmányát az állam és a jog időszerű kérdéseiről. A könyv *Visinszkij* elvtárs már említett tanulmányán kívül *N. G. Alekszandrov*: »Az állam és a jog kérdései I. V. Sztálin „Marxizmus és a nyelvtudomány kérdései“ című munkájának megvilágításában«, *V. V. Nyikolajev*: »A szovjet állam — politikai felépítmény a szocialista alapon«, *I. T. Goljakov*: »A Sztálini Alkotmány és az igazságszolgáltatás«, *M. G. Kiricsenko*: »A Sztálini Alkotmány a szovjet polgárok alapjogairól és alapkötelességeiről«, *Sz. N. Bratusz*: »A szocialista tulajdon kérdései I. V. Sztálin műveiben«, *Sz. F. Kecsckjan*: »I. V. Sztálin az imperializmus korszakának burzsoa államáról« szóló tanulmányait tartalmazza. A kötetben szereplő kérdések tanulmányozásánál figyelemmel kell lennünk Sztálin elvtárs legújabb műveire, »A szocializmus közgazdasági problémái

a Szovjetunióban», »Beszéd az SZKP XIX. kongresszusán« és az SZKP XIX. kongresszusának anyagára. A könyv szerkesztője (Névai László) megfelelő utalásokkal felhívja rájuk az olvasó figyelmét.

A könyvben szereplő valamennyi tanulmány központjában Sztálin elvtársnak az államról és a jogról szóló tanításai állanak. Sztálin elvtárs a Szovjetunióban folyó szocialista építés, a szovjet szocialista állam fejlődésének és építésének tapasztalatai alapján megszilárdította és továbbfejlesztette a szocialista államról és jogról szóló tanítást. A szerzők a gyakorlati élet szemszögéből is megvizsgálják a sztálini tanításokat és a nyelvtudományi cikkek alapján elemzik az államnak és a jognak az alapra gyakorolt hatását.

Visinszkij elvtárs tanulmánya négy főbb kérdés köré csoportosítható: *a)* a szovjet állam és jog funkciói és feladatai fejlődése során; *b)* a soknemzetiségű szocialista állam; *c)* a szovjet törvényekről és a szovjet törvényesség jelentőségéről; *d)* Sztálin tanítása a szovjet állam bel- és külpolitikájának alapja.

A marxizmus-leninizmus egyik központi problémája az államról, mint a társadalom szocialista átalakításának fő eszközéről szóló tanítás — állapítja meg *Visinszkij* elvtárs. Az államra vonatkozó kérdéseknek a marxizmus klasszikusai komoly figyelmet szenteltek, mivel elméleti fontosságukon túlmenően óriási gyakorlati jelentőségük van. Feltárták az állam jellegét a szocializmust megelőző korszakban, élesen kimutatták a kizsákmányoló államok és a szocialista állam közötti különbségeket és kimutatták a proletárállamnak, mint a proletárdiktatúra formájának, mint az osztályellenség elnyomását, a társadalom irányítását és új, szocialista társadalmi viszonyok építését szolgáló eszköznek történelmi sajátosságait. Sztálin elvtárs a XVIII. kongresszuson kifejtette a szocialista államról szóló tanítást és egyszersmind továbbfejlesztette a marxista-leninista elméletet a tudományos kommunizmus e döntően fontos területén. *Visinszkij* elvtárs tanulmánya élénk tárja Sztálin elvtárs munkásságát az államról és jogról szóló marxista tanítás továbbfejlesztése terén. Megállapítja, hogy Sztálin továbbfejlesztve Lenin e tanítását, új fejezetet nyitott az államelméletben és főként a szocialista állam elméletében. Lenin felfedezte a szovjetekeket, Sztálin elvtárs »kimutatta a szovjetekeknek, mint a győztes szocializmus politikai alapjának, mint a munkások és parasztok szocialista állama politikai alapjának jelentőségét«. Sztálin elvtárs kimutatta a szovjetekek világtörténelmi jelentőségét, amely abban áll, hogy a szovjetekek azok az alapvető szervezeti emelők, amelyek segítségével a dolgozók milliós tömegei eljutnak a proletárdiktatúra győzelméhez. A szovjetekek alkotják, amint

Sztálin elvtárs idézi Lenint, azt az új államgépezetet, amely biztositja a proletárforradalom győzelmének minden feltételét. Visinszkij elvtárs összefoglalva Sztálin tanítását a szovjetekről, megállapítja, hogy a szovjet állam a népből, a néptömegek millióihoz fűződő szoros kapcsolatból meríti hatalmát. Ez az oka annak, hogy a szovjet államon kívül a világ egyetlen állama sem tudott olyan erőt felmutatni, mint amilyent a szovjetek képviselnek. Ilyen állam még nem volt a történelemben. Kimeríthetetlen erejének forrása, a szovjet rendszer szilárdságának alapja, amely gyökeresen megkülönbözteti a tőkés társadalomtól, erkölcsi-politikai egységében rejlik. Az erkölcsi-politikai egysége annak a harenak a következményeképpen alakult ki, amelyet a bolsevik párt vezetése alatt a néptömegek vívtak a belső és külső ellenséggel szemben.

A szovjet állam funkciói és feladatai az egyes szakaszoknak megfelelően változtak. Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a szovjet állam formái és eredeti funkciói nem maradhatnak változatlanul. A lényeg azonban annak a történelmi korszaknak a folyamán, amely a kapitalizmust az »osztály nélküli társadalomtól«, a kommunizmustól elválasztja, »elkerülhetetlenül ugyanaz lesz: a proletáriátus diktatúrája«. Ezt látjuk a szovjet állam fejlődésének mindkét szakaszában, de ugyanúgy a népi demokráciák országában is. Az osztály nélküli szocialista társadalomhoz az út kíméletlen osztályharc nehézségei között vezet — írja Visinszkij elvtárs —, és ezeket a nehézségeket csak a proletárdiktatúra eszközei vel lehet leküzdeni. A sztálini tanítás a szovjet állam fejlődésének szakaszairól különösen nagyjelentőségű. Megmagyarázza, hogy a szovjet állam milyen funkciókat valósított meg az egyes szakaszokon, s hogy melyek voltak azok a történelmi viszonyok és okok, amelyek éppen ezeket a funkciókat tették szükségessé. Ez a tanítás — mint Visinszkij elvtárs mondja — azért is fontos, mert feltárja a szocialista állam további fejlődésének és megszilárdításának törvényszerűségét és kimutatja, hogy a szocialista állam funkciói újabb változásokon fognak keresztül menni. »A szocialista állam két fejlődési szakaszának ragyogó elemzésével Sztálin elvtárs bebizonyította a szovjet állam funkcióiban, módszereiben, formáiban beálló változások elkerülhetetlenségét és törvényszerűségét, mivel azok olyan változások, amelyek magának a Szovjetunióknak gazdasági, politikai és kulturális fejlődési folyamata, valamint a nemzetközi helyzet határoz meg, ami szintén változik befolyásolja az egyes államok fejlődését.«

Az állam elhalásának fontos kérdésével foglalkozva Sztálin — ahogy Visinszkij elvtárs írja tanulmányában — megoldotta azt a rendkívüli bonyolult kérdést, amely századokon át izgatta a

tudósokat és politikusokat. Más történelmi feltételek elemzéséből kiindulva továbbfejlesztette az állam elhalására vonatkozó elméletet. Arra a kérdésre, hogy megmarad-e az állam a kommunizmusban, Sztálin elvtárs igennel válaszol, »ha nem semmisül meg a kapitalista környezet, ha nem szűnik meg a kívülről jövő katonai támadások veszedelme«. Visinszkij elvtárs azt mondja erről a sztálini tanításról, hogy ez az államra vonatkozó marxista-leninista tudomány fejlődésének további, magasabb foka. Ez a tanítás egyszermind általánosítja a szocialista építés gazdag tapasztalatait egy hatalmas országban, amely fennállása folyamán állandóan óriási akadályokat küzdött le szocialista feladatainak megoldásában. A sztálini tanítás nagyszerű iránytű a népi demokratikus országok számára is, amelyek a Szovjetunió példája nyomán a szocialista építés útjára léptek.

Visinszkij elvtárs tanulmányában megállapítja, hogy »a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak jogának problémáját a marxizmus-leninizmus teljesen megoldotta«. Kifejti a jog értelmezésének és alkalmazásának kérdéseit Marx és Engels műveiben, megmutatja — Lenint idézve —, hogy Marx miképpen zúzta szét Lassalle kispolgári homályos szövegeit az »egyenlőségről« és »igazságról« általában és megmutatja, hogy fejlődik majd a kommunista társadalom, amely kénytelen eleinte csak azt az »igazságtalanságot« megszüntetni, hogy a termelési eszközök egyes személyek birtokában vannak és amely nem képes egy csapásra megszüntetni azt a további igazságtalanságot is, hogy a fogyasztási cikkek elosztása »a munka szerint — (nem pedig a szükségletek szerint) történik«. Lenin nyomán megállapítja, hogy a proletárdiktatúra idején — »a jog a társadalom részéről a munka és a fogyasztás mértéke felett gyakorolt ellenőrzés bizonyos módját jelenti, azonban továbbra is a társadalomban még mindig fennmaradó egyenlőtleniséget juttatja kifejezésre«. Ellenben a szocializmusból a kommunizmusba való »átmenet korszakában a jog legfőbb hivatása, hogy védje a termelési eszközök társadalmi tulajdonát, a munka egyenlőségét«. A szovjet állam joga a kommunizmus első fokán megvalósította a marxizmus klasszikusainak a jogról szóló tanítását. A jog az új társadalmi viszonyok, az új szocialista munkafegyelem megerősítéséért, a szocialista jogtudat, az állammal, a hazával szembeni kötelezettségérzet fokozásáért folytatott harc fontos eszköze volt. Abban, hogy a szovjet jog ezt a feladatát elláthassa, Sztálin elvtársnak múlhatatlan érdemei vannak. Az ő nevéhez fűződik »a szovjet jog és különösen az alkotmányjog egész története.« Ezt bizonyítja be Visinszkij elvtárs mindnyájunk számára érthetően és sokoldalúan.

A szocialista építés sikerének egyik döntő feltétele a szovjet népek barátságának megszilárdulása, megbonthatatlan erkölcsi és politikai egysége. A szovjet szocialista államépítés eredményeit meghatározza a Szovjetunió következetes lenini-sztálini nemzeti-ségi politikája. Ez a politika biztosította a nemzetiségek gazdasági és kulturális felemelkedését. Ez a politika tette képessé a Szovjetuniót arra, hogy minden megpróbáltatást kibírjon, hogy bebizonyítsa megdönthetetlenségét az egész világ előtt. Sztálint — mint Visinszkij elvtárs írja — kiemelkedő szerep illeti meg ezeknek az elveknek és a szocialista szovjet nemzetiségi politika tartalmát meghatározó eszmék egész rendszerének kidolgozásában. Sztálin elvtárs adta meg a nemzet tudományos fogalmát és tárta fel a burzsoa tudomány és az álszocialisták szűklátókörű elméleteit. Visinszkij elvtárs részletesen elemzi a sztálini nemzetiségi politikát és a nemzetről szóló sztálini tudományos fogalmazás tükrében megvizsgálja a burzsoa államok nemzetiségi politikáját. Egyben megmutatja azt a harcot is, amelyet Sztálin elvtárs folytatott a marxizmussal ellentétben álló, a népek elnyomását szolgáló elméletek ellen. A szovjet föderációt Lenin és Sztálin hozták létre. Sztálin elvtárs kovácsolta össze a Szovjetunió területén élő népek rokonságát. A szovjet köztársaságok föderációja a népek önkéntességére és kölcsönös bizalmára támaszkodik — mint Visinszkij elvtárs mondja »a nemzetek testvéri egyesülésének, államszövetségüknek formája a szovjet köztársaságok föderációja«. A továbbiakban kifejti Visinszkij elvtárs, hogy a Szovjetunió népeinek közeledésében, szoros barátságában, az e barátság ellen törő trockisták, jobboldali és más elfajultak, mindenféle »elhajlás« nagyorosz és helyi nacionalisták szétzúzásában milyen rendkívüli szerepe volt Sztálin elvtársnak. Végül joggal állapítja meg, hogy Sztálin elvtárs »művei és gyakorlati szervező tevékenysége biztosították a Szovjethatalom mélységesen elvi politikáját a nemzeti kérdésben, ami ragyogó eredményekkel járt«.

Visinszkij elvtárs tanulmánya elénk tárja Lenin és Sztálin harcát a forradalmi törvényesség megszilárdításáért, a szovjet törvények megtartásáért. A harc — mint Visinszkij elvtárs írja — két arcvonalon folyt a szovjet törvényekért: a buharinisták és a trockisták ellen, a nép összes ellenségei ellen. »A jobboldali opportunisták és a trockisták sohasem értették meg a szovjet törvényesség valóságos jelentőségét és természetét.« Sztálin elvtárs arra tanította a szovjet népet, hogy a törvényt tartsák tiszteletben, mert »a törvény nagy kulturális erő, az emberek kulturális és politikai befolyásolásának, nevelésének és átnevelésének jelentős eszköze«, állapítja meg Visinszkij elvtárs. A törvény

a szovjet polgárt a szocialista együttélés szabályainak megtartására kötelezi. Elsősorban: neveli az állam polgárait, de egyben kötelezi őket a törvények megtartására, épügy, mint a szovjet szerveket a törvényesség megtartására. Sztálin tanítása nyomán hozta meg a szovjet állam a társadalmi tulajdont védő törvényeket. Végül Visinszkij elemzi Sztálin elvtárs tanítását arról, hogy mi a viszony a törvényesség és a forradalom, a jog és a proletárdiktatúra között. Mesterien teszi ezt Visinszkij és tanulságosan mindnyájunk számára.

»Sztálin elvtárs munkái új eszméket, új elvi megállapításokat hoztak a nemzetközi jog tudománya számára is, ... továbbfejlesztette a szovjet külpolitikának, mint a béke politikájának és az imperialista háborús úszítók elleni harc politikájának lenini elveit s megfogalmazta a szocialista állam külpolitikájának programját a kapitalista környezet viszonyai között« — írja Visinszkij elvtárs. A szovjet állam külpolitikája, a szocializmus nagy elveiből kiindulva, az ország korlátlan jogú gazdájának, az egész szovjet népnek erőteljes támogatására épít. A sztálini külpolitika alapelveiből kiindulva Visinszkij elvtárs feltárja tanulmányában a szovjet állam békepolitikáját és azt a csalárd népeellenes magatartást, amelyet a nyugati imperialista hatalmak képviselnek.

Visinszkij elvtárs tanulmánya segítséget jelent mindnyájunk számára. Az államról és a jogról szóló legfontosabb sztálini tanítások összefoglalásával világosabban látjuk Sztálin elvtárs alkotó géniuszát a marxizmus továbbfejlesztése terén.

Alekszandrov professzor tanulmánya az állam és a jog kiszolgáló szerepét világítja meg, amely abban áll, hogy tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz a régi alap és a régi osztályok felszámolására. Sztálin elvtárs a »Marxizmus és a nyelvtudomány kérdései« című művében részletesen kifejti a felépítménynek az alapra gyakorolt hatását. Az állam és a jog, mint felépítmény, új megvilágításba kerül élénk, amelynek az összes többi felépítményi jelenségekkel közös vonásai mellett megvannak a maga különleges sajátosságai. »A felépítmény kiszolgáló szerepe, saját alapjának védelme és az uralkodó osztály szükségleteinek kielégítése terén, a legnagyobb erővel az »állam tevékenységében nyilvánul meg.« Különkülön vizsgálat alá veszi a kapitalista, illetve a szocialista állam szerepét alapjának szolgálatában, kimutatja a közöttük lévő különbségeket és megállapítja, hogy a szocialista állam a munkásosztály és az általa vezetett dolgozó tömegek szükségleteit szol-

gálja a kizsákmányolás megszüntetésének, a szocializmus és a kommunizmus felépítésének, valamint a munkások és parasztok szocialista vívmányait kívülről fenyegető támadás elleni védelem céljából. A jog, mint Alekszandrov professzor mondja, kiszolgáló szerepét azáltal teljesíti, hogy a társadalmi viszonyok részvevőire nézve a jogszabályokban körülírt meghatározott tényleges körülmények fennforgása esetén jogi kötelezettségeket, vagy jogosultságot állapít meg. A jognak ezt a szerepét elemzi a továbbiakban Alekszandrov elvtárs az alapról és a felépítményről szóló sztálini tanításnak tükrében. Összehasonlítja a burzsoa jogot a szocialista joggal, ugyanígy az államot is, és megállapítja, hogy a szovjet állam és jog erősíti és fejleszti a szocialista alapot, szervezi a termelő erők állandó növekedését az új technika bevezetése alapján, a munka termelékenység emelkedésének ösztönzése és a szocialista verseny minden eszközzel való fejlesztése révén.

Alekszandrov elvtárs tanulmányából elsősorban a jog kiszolgáló szerepét ismerjük meg, a szocialista társadalom építése során is látjuk a szocialista jog és a burzsoa jog közötti különbségeket ebből a szempontból.

Nyikolajev elvtárs tanulmánya a szovjet államot vizsgálja, mint politikai felépítményt a szocialista alapon. Összehasonlítja a burzsoa államot a szocialista állammal és a szovjet államot, mint új, magasabb típusú politikai felépítményt mutatja be. A burzsoa állam vizsgálatánál kiterjed a burzsoa állam fejlődésének imperialista korszakára, mely »szervesen összefügg a korlátozott burzsoa demokráciával, a nyílt reakcióra való áttéréssel. az imperialista burzsoáziának a nép demokratikus jogai elleni támadásával, a demokratikus szabadságjogok elnyomásának politikájával. Megnézi ebből a szempontból a Taft—Hartley törvényt, a MacCarran törvényt, de Gaulle és de Gasperi cselzővéseit a haladó elemek ellen. Tanulmányában világosan láthatjuk a burzsoa államnak azt a szerepét, hogy védi korhadt és pusztulásra ítélt alapját azért, hogy létét meghosszabbítsa. Ezzel szemben a szovjet állam, melynek legjellegzetesebb vonása nemzetközisége, elvileg különbözik minden eddigi kizsákmányoló államtól. »Magasatos feladat áll előtte: az új kommunista társadalom felépítése. Míg a proletárdiktatúrát megelőző összes államok a kizsákmányolók osztályuralmát védték, az őket létrehozó alapot törekedtek örökkévalóvá tenni, s az elnyomott osztályok kizsákmányolására szolgáltak, addig a szovjet állam az új, szocialista alap megteremtésének hatalmas eszköze, olyan eszköz, amely az osztályelnyomás és általában az osztályok megsemmisítését szolgálja.« Ebből

kiindulva a bolsevik párt vezető és irányító szerepét nézi meg és részletesen taglalja a szovjet állam szerepét a szocialista alap, a szocialista termelési mód szervezésében. A szovjet állam nagyságát mutatja az, hogy miközben megszervezi az új termelőerők hatalmas fejlődését s biztosítja a munkásosztály és dolgozó tömegek politikai öntudatának és kulturális-technikai színvonalának emelkedését, védi a szovjet nép építő munkáját, éberén és örködvé figyel a tőkés világ ellenséges megnyilvánulásait s biztosítja az ország védelmét a külső ellenségekkel szemben. Nyikolajev elvtárs tanulmánya alkalmas arra, hogy a sztálini tanítások tükrében úgy ismerjük meg a szovjet államot, mint amely világító fáklyaként lobog a világ még elnyomott népei előtt. Tételeit tudományos megalapozottsággal állítja fel és megcáfolhatatlan tényekkel bizonyítja a szovjet állam magasabbrendűségét. Különösen kitűnik ez, amikor a szovjet államot, mint felépítményt, fejlődésének és működésének főszakaszaiban vizsgálja. Elénk tárja annak az aktív hatásnak igen bonyolult, konkrét történelmi folyamatát, amelyet a politikai felépítmény — a szovjet állam — gazdasági alapjára gyakorol. Végül pedig bemutatja a szovjet állam, mint politikai felépítmény szerepét a Szovjetunió fejlődésének új időszakában, abban az időszakban, amelyben megvalósul a szocialista építés befejezése és a kommunista társadalomba való fokozatos átmenet.

Goljakov professzor tanulmányából megismerjük az igazságszolgáltatás szerepét a szovjet államban. Látjuk a bírák, ügyészek és ügyvédek magasztos hivatását és a nép részvételét az igazságszolgáltatásban ülnökök útján. Összehasonlítja a burzsoa és a szovjet igazságszolgáltatást és megállapítja, hogy a burzsoa bíróság ítélete nem lehet igazságos. Ha a bíró alá is rendeli magát a burzsoa törvénynek, ez a törvény a kizsákmányolóknak és nem a népnek az akaratát fejezi ki. Ezzel szemben a szovjet igazságszolgáltatásban az ügyek eldöntésének szabadságát maga az állam politikai rendszere biztosítja, amelyben nincsenek ellenséges osztályok és amelyet az egész szovjet társadalom erkölcsi-politikai egysége jellemez. Ezért a szovjet bíróság ítéleteiben tárgyilagos, ez az érdeke az államnak, érdeke az egész népnek. *Goljakov* elvtárs elénk tárja azt is, hogy a szovjet igazságszolgáltatás tapasztalatai milyen visszhangra találtak a népi demokratikus államokban. Majd a szovjet bíróságot mutatja meg, mint a szovjet állam eszköztét funkcióinak megvalósításában. A szovjet állam fejlődésének mindkét szakaszában a bíróság működésével foglalkozik, mert a bíróságnak, mint az államgépezet egyik legélesebb eszközének működése nem szakítható el a

szocialista állam főfeladataitól, a bel- és külpolitika kérdéseinek megoldásától. A szocialista állam fejlődésének első főszakaszában a szovjet bíróság a szovjet-rendszer aláaknázására és megdöntésére irányuló bűncselekmények ellen folytatta a legkeményebb harcot. Emellett aktív harcot folytatott a hanyag gazdálkodás és a népvagyon fosztogatása, valamint a huligánság és egyéb bűncselekmények ellen. A második főszakaszban a bíróság tevékenysége a szocialista tulajdon védelmére és megőrzésére irányult. Ekkor alkották meg az 1932. augusztus 7-i törvényt, amely a nép vagyonának fosztogatása ellen folytatott bírói harc alapja volt. Komoly feladata volt abban az időben a szovjet bíróságnak a munkafegyelem és a szocialista együttélés szabályainak bűnös megsértése ellen folytatott harc. Teljes szigorral harcol a hivatali bűncselekmények ellen, amelyek akadályozzák az államigazgatás, valamint a gazdasági és kulturális építés ügyét. Ebből megismerhetjük azt a nagyszerű szerepet, amelyet a szovjet bíróság az állampolgárok nevelése, a társadalmi és gazdasági rend megszilárdítása terén folytatott és folytat. Goljakov professzor leírja tanulmányában azt is, hogy a szovjet bíróság védi a polgárok vagyonát és érdekeit. A népbíróság minden olyan esetben, amikor megállapítja a szovjet állampolgárok részére a Szovjetunió Alkotmányában biztosított jogok megsértését, a megsértett jogokat maradéktalanul helyreállítja, ha pedig e jog rosszhiszemű megsértése forog fenn, a vétkeseket büntetőjogi felelősségre vonja. A szovjet állam a bíróság munkáját szüntelenül tökéletesíti és a jogászcaderek kiválasztásával, marxista-leninista nevelésével biztosítja, hogy a szovjet bíróság még realisabban tölthesse be feladatát. Goljakov elvtárs tanulmánya hasznos útmutatásokat tartalmaz a mi igazságszolgáltatásunk számára is.

Kiricsenko elvtárs tanulmánya a szovjet polgárok jogait és kötelességeit vizsgálja a Sztálini Alkotmányban. Kiemeli, hogy a szovjet demokratizmus egyik jellemző vonása a polgárok jogainak és kötelességeinek egysége. A szocialista demokráciát összehasonlítja a polgári demokráciával, amely csak a kizsákmányolók jogát és szabadságát ismeri el. A Sztálini Alkotmány a szovjet polgárok alapjogai közé sorolta a munkához, a pihenéshez, az anyagi ellátáshoz és a művelődéshez való jogot. Ezeket Kiricsenko elvtárs egyenként tárgyalja, megmutatja, hogy mit adott a szovjet állam polgárainak és egyben azt is, hogy a burzsoa állam kisémmizti az emberi jogokból a dolgozó tömegeket. Mennyivel más a szovjetek országa, ahol a fiatalok előtt minden út nyitva áll, az öregeket mindenütt tisztelet illeti, ahol mindenki dolgozik és munkája után jólétben él, öregségére biztos megélhetést kap

a dolgozók államától. A jogok és szabadságok realitása a Szovjetunióban abban áll, hogy megvannak garanciáik és érvényesülésük kellő módon biztosítva van. A burzsoa államokban erről szó sem lehet. Végül a hazával szemben fennálló kötelezettségekről beszél Kiricsenko elvtárs, a szocialista hazafiságról, amelynek fényes bizonyítékát adták a szovjet polgárok a Nagy Honvédő Háború éveiben. Kiricsenko elvtárs tanulmánya meggyőző erővel hat az olvasóra, benne a szovjet államot úgy ismerjük meg, mint amely a polgárok jólétének és a béke, a haladás biztosításának eszköze.

Bratusz professzor a szocialista tulajdon kérdéseit vizsgálja Sztálin műveiben. Sztálin elvtárs továbbfejleszti a tudományos szocializmus megalapítóinak tételeit a tulajdonról. A szocialista tulajdon a szovjet nép erkölesi-politikai egységének alapja. alapja a valódi nemzeti egyenjogúságnak. A tulajdon problémái a sztálini nyelvtudományi cikkek alapján új megvilágításban kerülnek elének. *Bratusz* professzor a szovjet állam fejlődésének egyes időszakában megmutatja az állami tulajdon jelentőségét, a tulajdon szerepét a szocialista gazdaság megeremtésében. Majd a társadalmi tulajdon védelmével foglalkozik és Sztálin elvtársnak a kommunizmusba való átmenetről szóló tanítása nyomán a szocialista tulajdon fejlesztésének és megerősítésének további alapjait elemzi.

Kecsekjan professzor Sztálin tanításait tárja elének az imperializmus korszakának burzsoa államáról. A burzsoa állam, mint népellenes szervezef lényege különösen feltűnő módon mutatkozik meg az imperializmus korszakában, amikor a monopóliumok alárendelik maguknak az államapparátust, amikor az állam a fináncoligarchia képviselőinek elenyésző csoportja közvetlen ügynökeként lép fel, amikor a kapitalisták államukat különösen nagy mértékben használják fel a proletariátus ellen, nemcsak a politikai, hanem gazdasági hareban is. *Kecsekjan* professzor bemutatja a legfőbb imperialista államokat, melyek nyíltan lábbal tiporják a demokratikus szabadságjogokat, majd a sztálini tanítás alapján feltárja a burzsoa állam fejlődésének menetét és megjelöli azokat a sajátosságokat, amelyek az imperializmus korszakában jellemzik. Érdekes és tanulságos a szociáldemokrácia szerepének ábrázolása az imperialista korszak burzsoa államában. *Kecsekjan* professzor az egyes országok példáján mutatja be a szociáldemokrácia áruló politikáját, azt, hogy a szociáldemokrácia elárulja a proletariátus ügyét, hogy a szociáldemokrácia ellenzéki vagy kormányzó burzsoa pártból a nyílt ellenforradalom pártjává változik, amikor a forradalmi proletariátus hatalomra kerül. *Kecsekjan* professzor tanulmányából látjuk az imperializmus

burzsoa államát, amely megérett a pusztulásra, arra, hogy helyt adjon a proletariátus államának.

A fenti rövid ismertetésből kitűnik a tanulmányok rendkívüli érdekessége, tanulságos voltak és fontosságuk. A magyar jogászok kezébe olyan könyv került, amelyre nagy szükségünk van. A fordítás szabatos, gondos munka.

TARTALOM

<i>Névai László, egyetemi tanár, a jogi tudományok kandidátusa: Mér- földkö az emberiség történetében</i>	3
<i>Halász Pál, egyetemi tanszékvezető docens: Rákosi Mátyás útmutatása és az állam- és jogelmélet</i>	16
<i>Szamel Lajos, egyetemi tanszékvezető docens: Az államigazgatási jog- visztonnyal kapcsolatos néhány probléma</i>	38
<i>Révész László, egyetemi docens: Reformkori választások</i>	56
<i>Toldi Ferenc, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munka- társa: A »Magyar alkotmányjog« egyetemi tankönyv ankétjéről</i>	96
<i>Medve Zsigmond, a jogi tudományok kandidátusa: »Az állam és jog néhány kérdése a sztálini tanítások tükrében«</i>	133

СОДЕРЖАНИЕ

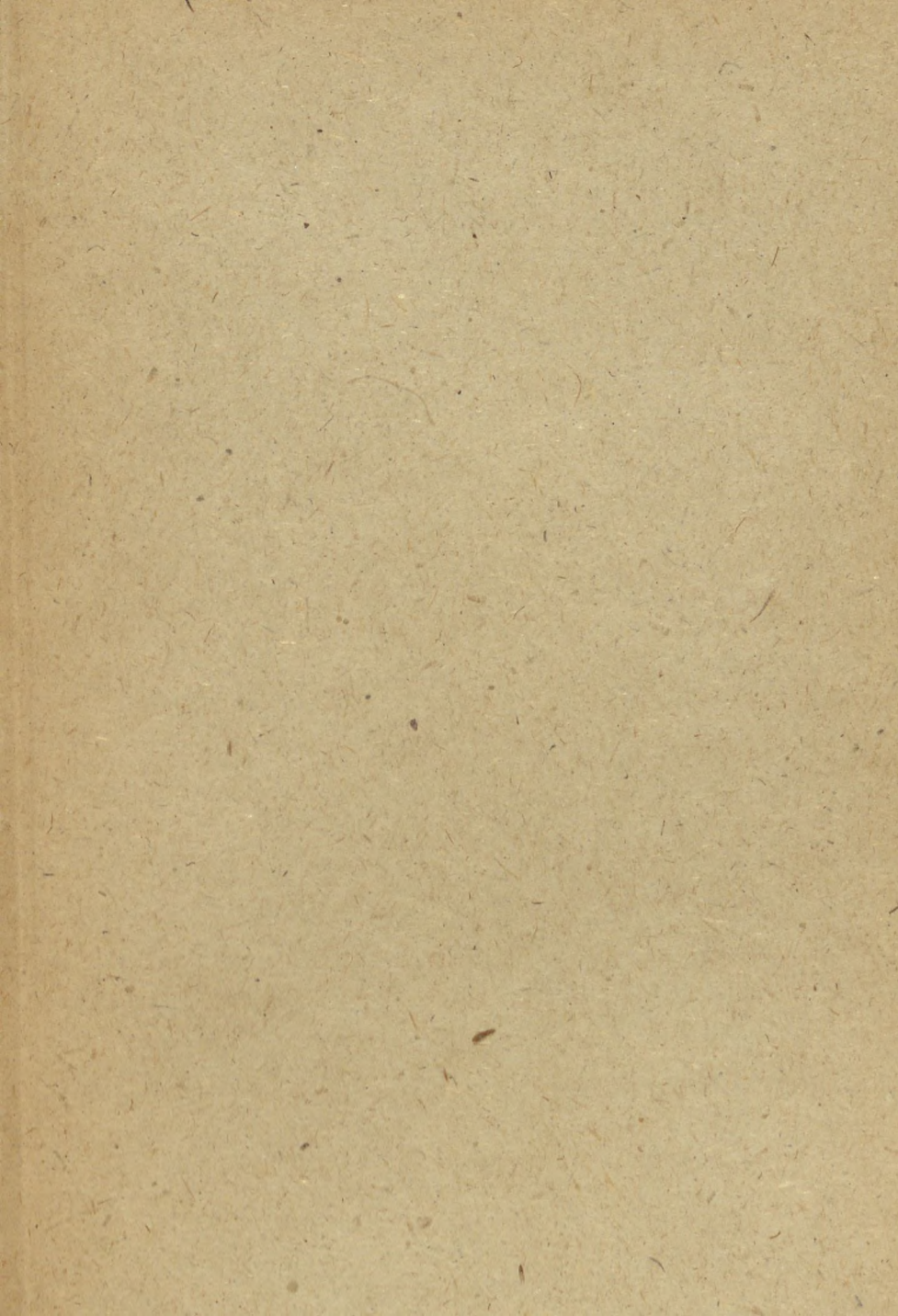
<i>Профессор Ласло Невай</i> : Веха в истории человечества.....	3
<i>Доцент Пал Халас</i> : Указание товарища Ракоши и теория государства и права	16
<i>Доцент Лайош Самел</i> : Некоторые проблемы административного правоотношения.....	38
<i>Доцент Ласло Ревес</i> : Выборы эпохи реформов (1825—1848)	56
<i>Научн. сотр. Инст. Государства и Права Ференц Толди</i> : Обсуждение университетского учебника «Венгерское государственное право»	96
<i>Канд. юр. наук Жигмонд Медве</i> : О сборнике статей — «Некоторые вопросы государства и права в свете учений И. В. Сталина»	133

SOMMAIRE

<i>László Névai, professeur</i> : Borne milliaire dans l'histoire de l'humanité	3
<i>Pál Halász, chargé de cours à l'Université de Pécs</i> : Les enseignements de Mathias Rákosi et la philosophie du droit.....	16
<i>Lajos Szamel, chargé de cours à l'Université de Pécs</i> : Quelques problèmes relatifs à la condition légale administrative.....	38
<i>László Révész, chargé de cours à l'Université de Budapest</i> : Les élections de l'ère de réformes (1825—1848)	56
<i>Ferenc Toldi, chargé de recherches à l'Institut des Sciences politiques et du Droit</i> : Sur l'enquête du manuel universitaire intitulé « Droit constitutionnel hongrois »	96
<i>Zsigmond Medve, chargé de cours à l'Université de Budapest</i> : Sur le recueil d'études intitulé « Quelques problèmes de l'état et du droit dans la lumière des enseignements staliniens »	133

INHALT

<i>László Névai, Professor</i> : Markstein in der Geschichte der Menschheit	3
<i>Pál Halász, Docent</i> : Mathias Rákosi's Hinweise und die Staats- und Rechtstheorie	16
<i>Lajos Szamel, Docent</i> : Einige Probleme im Zusammenhang mit dem Rechtsverhältnis im Verwaltungsrecht	38
<i>László Révész, Docent</i> : Wahlen in der Reformepoche (1825—1848) ..	56
<i>Ferenc Toldi, wissenschaftl. Mitarbeiter des Inst. für Staats- und Rechts- wissenschaft</i> : Konferenz über das Lehrbuch des ungarischen Ver- fassungsrechts	96
<i>Zsigmond Medve, Kandidat der Rechtswissenschaften</i> : Über die Samm- lung »Einige Fragen der Staats- und Rechtswissenschaft im Spiegel der Lehren J. V. Stalins«	133

Ára : 16.50 Ft

4628

